

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT BİLİM DALI

**ULUSLARASI GÖÇ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Kahraman GÖZÜM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Haldun SOYDAL

KONYA 2017

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Kahraman GÖZÜM

Tez Kabul Formu

T.C

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Göç davranışının açıklanmasında “insanların yasadıkları yerdeki değişim” ve “bireylerin yasadıkları yeri değiştirme kararları” nedeniyle meydana gelen hareketlilik kavramları arasında dolaylı bir tartışma mevcuttur. Göç genellikle ekonomik ve sosyal değişimin bir sonucudur. Örneğin, göç iyileşen ekonomik ve sosyal koşullar ile kalkınmayı sağlayabilir veya alternatif olarak durgunluğun ve eşitsizliğin sürmesine, hatta artmasına neden olabilir. Göç; diller, kültürler, etnik gruplar ve ulusal bölgeler arasındaki geleneksel sınırların aşındırılmasında yardımcı olur.

Türkiye'nin Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlaması, politik risk barındıran ülkelere yakınlığı zaman Türkiye'yi bireysel, örgütsel hatta kitlesel göçlerin hedefi haline getirmektedir. Türkiye'nin önemli geçiş güzergahlarına sahip olması birden çok göç tipini kendinde toplamasıyla sonuçlanmaktadır. Türüne göre doğrudan ve dolaylı göçler; yasal açıdan resmi ve gayr-i resmi göçler, nitelik bakımından beyin göçü ve işçi göçleri, nedenlerine göre gönüllü ve zorunlu göçler, birden çok göç tipine örnek verilebilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluş tarihinden bu yana zorunlu göçe maruz kalanların sığınabilecekleri ‘güvenli ülke izlenimi’ vermektedir. Özellikle savaşların ve iç çatışmaların yaşandığı, demokratik ve insan haklarının sosyal yaşamda yer bulmadığı, ekonomik ve yönetim istikrarsızlığın yapısal bir sisteme dönüştüğü ülke vatandaşları için de ‘sığınma merkezi’ görevi görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Uluslararası Göç, Suriye.

Republic of Turkey
SELÇUKUNIVERSITY

Directorate of the Institute of Social Sciences

ABSTRACT

The explanation of migration behavior “people change where they live” and “the decision to change the place in which they live individuals” there is an indirect debate between the concepts occurring due to mobility. Migration often is a result of economic and social change. For example, migration can provide the development with improving economic and social conditions or, alternatively, the continuation of stagnation and inequality, even an increase may cause. Migration; languages, cultures, ethnic groups and national regions traditional boundaries between the abrasion helps.

Turkey's linking of Asia and Europe, and its proximity to the countries involving political risk make Turkey the target of individual, organizational and even mass migration from time to time. The fact that Turkey contains important transit routes results in multiple migration types. These types can be exemplified by type as direct and indirect migrations; official and non-official migrations from a legal perspective, brain drain and labor migration in terms of quality, and voluntary and forced migrations by reason. The Republic of Turkey gives the impression that it is “a safe country that can take refuge” for the victims of forced migration since it was established. In particular, it acts as a 'shelter' for the citizens of the nations in which wars and internal conflicts are present, the absence of democratic and human rights in social life is experienced, and the economic instability has turned into a structural management system. In this context; this study investigates the process of migration from Syria, its outbreak, reasons and after-migration conditions.

Key Words: Migration, International Migration, Syria.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. GÖÇ KAVRAMI.....	4
1.1. Göç Kavramı	4
1.1.1. Göç Nedenleri	6
1.1.2. Göç Kanunları.....	8
1.1.2.1. Ravenstein'in Göç Kanunları	8
1.1.2.2. Petersen'in Beş Göç Şekli	10
1.1.3. Klasik Göç Teorileri	12
1.1.3.1. İtme Çekme Teorisi	12
1.1.3.2. Kesişen Fırsatlar Teoremi.....	14
1.1.3.3. Göç Sistemleri Teorisi	15
1.1.3.4. Dünya Sistemi Teorisi	16
1.1.4. Göçlerin Sınıflandırılması.....	19
1.1.4.1. Yönüne Göre Göçler.....	19
1.1.4.2. Göçe Karar Verme Açısından Göçler.....	24
1.1.4.3. Göç Edenlerin Niteliklerine Göre Göçler	26
2. ULUSLARARASI GÖÇ KAVRAMI	28
2.1. Uluslararası Göçün İlgili Olduğu Kavramlar	28

2.1.1.	Kalkınma ve Göç	29
2.1.1.1.	Göçün Ekonomik Gelişme İlişkisini İnceleyen Teoriler	31
2.1.1.2.	Sosyal Sermaye	32
2.1.1.3.	Beyin Göçü.....	33
2.1.2.	Uluslararası Göçün Tarihsel Gelişimi.....	34
2.1.3.	Uluslararası Göç Teorileri	511
2.1.3.1.	Klasik Ekonomi Modeli	51
2.1.3.2.	Neo – Klasik Ekonomi Modeli.....	54
2.1.3.3.	Göçün Yeni Ekonomisi	56
2.1.3.4.	Katmanlaşmış İşgücü Piyasası	58
2.1.3.5.	Tarihsel Yapısalcı Yaklaşım.....	59
2.1.3.6.	Sosyal Sermaye Teorisi	61
2.1.3.7.	Birikimli Nedensellik	62
2.2.	Göçün Sonuçları.....	65
2.2.1.	Hedef Ülke Açısından.....	66
2.2.1.1.	İktisadi Gelişme.....	67
2.2.1.2.	İş İmkanı.....	68
2.2.1.3.	İstihdam	69
2.2.1.4.	Refah.....	70
2.2.1.5.	Nüfus	71
2.2.1.6.	Güvenlik	73
2.2.1.7.	Toplumsal Etki	76
2.2.2.	Kaynak Ülke Açısından	78
2.2.2.1.	İş Dünyası.....	78
2.2.2.2.	Nüfus ve Toplumsal Yapı.....	79
2.2.2.3.	Beyin Göçü.....	81

2.2.2.4.	İşçi Dövizî	84
2.2.2.5.	Geri Dönüş Gücü	86
2.2.2.6.	Uluslararası Toplumlar	87
3.	ULUSLARARASI GÖÇÜN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER AÇISINDAN İNCELENMESİ: SURIYE GÖÇÜ - TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	89
3.1.	Suriye Göçünün Karakteristik Yapısı ve Nüfus Üzerindeki Etkisi.....	89
3.2.	Suriye Göçünün Türkiye Üzerindeki Etkileri	93
3.2.1.	İşgücü ve İstihdam Üzerine Etkileri	93
3.2.2.	Dış Ticaret Üzerine Etkileri.....	95
3.2.3.	Turizm Üzerine Etkileri	99
3.2.4.	Konut Piyasasına Etkileri.....	100
3.2.5.	Makro İktisadi Göstergeler Üzerindeki Etkileri	103
	SONUÇ.....	109
	KAYNAKÇA.....	113
	ÖZGEÇMİŞ	123

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Birleşmiş Milletlerin 3 Mart 2017 tarihli verilerine göre; Türkiye'ye göç eden Suriyeli göçmen sayısı	89
Tablo 2. Yıllara göre Türkiye'nin gayri safi yurt içi hasıla gelişimi	103
Tablo 3. Türkiye'de Kurulan Suriye Sermayeli veya Ortaklı Şirketlerin Yıllara Göre Dağılımı	104

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1. Suriyeli Göçmenlerin Yoğun Sayıda Bulunduğu İller 91
- Şekil 2. Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı (Milyon Dolar) 96

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi
DGÖ	: Dünya Gümrük Örgütü
DHA	: Doğan Haber Ajansı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EİÖ	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
GKK	: Gaziantep Kent Konseyi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İGAMDER	: İltica ve Gör Araştırma Merkezi
İKA	: İpek yolu Kalkınma Ajansı
KEİÖ	: Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
MTO	: Milletlerarası Ticaret Odası

OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ORSAM	: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
STA	: Serbest Ticaret Anlaşmaları
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TL	: Türk Lirası
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UAÖ	: Uluslararası Af Örgütü
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
vd.	: ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Asya'nın Avrupa'ya açılan kapısıdır. Jeopolitik konumundan dolayı, hedef ülkeye varmak isteyenler açısından bazen bir 'geçiş güzergahı', bazen mücbir sebeplerle yerinden edilmiş bireylerin 'sığındığı' güvenli bir liman, bazen de ekonomik nedenlerle daha iyi bir yaşam standardı elde etmek isteyenler açısından bir "umut" olması nedeniyle göç alan ülke konumundadır. Göç, insanlıkla eş yaşta bir kavramdır. Göç, 'istemli veya istemsiz' olsa da yer değiştirme ile sonuçlanan bir süreçtir. İstemli olarak yer değiştirenler 'göçmen', istemsiz olarak yer değiştirenler ise 'mülteci' olarak tanımlanmaktadır. Göç, yer değiştirme eyleminde bulunan bireyleri etkilediği kadar geride bıraktığı yaşam coğrafyasını ve yeni yaşam alanında bulunan bireyleri de etkilemektedir. Bu etki kültürel, sosyal, siyasi, ekonomi, eğitim, sağlık vb gibi çok boyutludur. Ekonomik faaliyetlerin bileşimi ve sermayenin serbest dolaşımı göçlere önemli oranda kaynaklık ederken, günümüz dünyasında yaşanan istikrarsızlıklar, iktisadi daralmalar ve savaşlar da göçlere büyük ölçüde ivme kazandırmaktadır.

2011 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi (Middle East and North Africa) ülkelerinde başlayan Arap Baharı İsyanları, Türkiye'nin sınır komşusu Suriye'ye de taşınmıştır. 2011 yılının Mart ayında Suriye'nin Ürdün sınırında yer alan Dera şehrinde, eski Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in görevden ayrılışının olumlu bir gelişme olduğu yönünde propaganda yapan iki kadın Suriye vatandaşı gözaltına alınmıştır. Bu kişilerin gözaltı ve sorgu sürecinde güvenlik görevlilerince işkencelere maruz kalması; yakınlarının ve halkın bu duruma tepki göstermesine yol açmıştır. Gözaltına alınan kadın göstericilerin yakınlarının "Halk rejimi devirmek istiyor" grafitini şehrin çeşitli yerlerine yazması beraberinde yeni bir gözaltı sürecini başlatmıştır. Gösterilerde gözaltına alınan çocukların ailelerine neden belirtilmeksizin, serbest bırakılmaları olayların büyümesine neden olmuştur. Gözaltındaki çocukların yakınları tepkilerinin Dera Valisi Faysal Kelsüm tarafından dinlenilmesini talep etmişler ancak bu talepleri Vali tarafından uygun görülmemiştir.

Tutuklanan göstericilerin serbest bırakılmaması ve taleplerinin Dera Valisi tarafından dikkate alınmaması üzerine bir grup gösterici tarafından cuma namazı çıkışı Vali Faysal Kelsüm darp edilmiştir. Bunun üzerine valilik korumaları gruba ateş açmış ve bu ateş sonucunda iki vatandaş yaşamını yitirmiştir. Olaylarla ilgisi olmayan vatandaşların da güvenlik güçlerinin sert müdahalesine duyarsız kalmaması, güvenlik güçlerinin halka karşı tutumunu giderek daha da sertleştirmesine neden olmuştur. Suriye’de kırk yılı aşkın bir süreden beri iktidarda bulunan Esed kuşağının (1971- 2011) iktidarını korumaya çalışması ve bu yönetim süresince demokratik araçları fonksiyonel kullanamaması sonucunda yukarıdaki gelişmeler mahalli olayın bölgesel ve hatta ulusal boyuta taşınmasına yol açmıştır.

Ülke genelinde ayaklanmaların ivme kazanması ve zamanla ayaklanan halk kitlesinin mevcut yönetimi ve yönetimin tutumunu hedef alması üzerine mevcut yönetim, Suriye ordusuna ayaklanmaları bastırma yetkisi vermiştir. Sıkı güvenlik tedbirlerinin insan hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi, gözaltı sürelerinin uzaması, gayr-i resmi timlerin (şebbiha) halka yönelik şiddeti artırması gibi nedenlerle 300-400 kadar Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşı, 29 Nisan 2011 tarihinde Türkiye sınırından girerek sığınma talebinde bulunmuştur. Suriye’deki gelişmeler, sadece Türkiye’yi veya komşu ülkelerini değil küresel bağlamda dünya ülkelerini de etkilemeye başlamıştır. Özellikle son yıllarda Avrupa ülkeleri, Suriye’den göç eden göçmenlerle önemli ölçüde mücadele etmektedir.

Avrupa ülkelerinin Suriye’deki iç savaşa fiilen katılmasıyla, muhalif unsurlar arasındaki iç çatışmalar, artık dış güçlerin müdahalesine dönüştürmüştür. 2014 yılı sonrasında ABD liderliğindeki koalisyon güçlerinin (Fransa ve İngiltere de dahildir) ve 2015 yılının Eylül ayında da Rusya’nın Suriye iç savaşına fiilen katılması Türkiye’ye ve göçmen kabul eden diğer ülkelere yönelik göçmen akımını artırmıştır. ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya’nın BM Güvenlik Konseyinin daimi üyeleri olmalarına rağmen Suriye’deki savaşa katılarak Suriye krizini çözümsüzleştirmesi tam bir paradokstur. Bu durum Suriye’de somut bir barış ortamının oluşmasını engellemektedir. Bu da Türkiye’nin Suriye’deki gelişmelerden ve kitlesel göçten en çok etkilenmesini beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin Suriye ile 911 km sınıra sahip olması, Suriye'deki muhalif gruplar arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi; iç çatışmalara ABD, Rusya, Fransa ve İngiltere'nin de katılmasıyla durumun daha da karmaşık bir hal alması, Türkiye'ye sığınan Suriyeli göçmen sayısının beş yılda üç milyona ulaşmasına neden olmuştur. Sığınmacı sayısının artışıyla önlemek amacıyla güvenli bölgelerin hayata geçirilememesi, sınır bölgelerine yakın illerde 25 barınma merkezinin inşa edilmesi ve göçmenlerin yiyecek, içecek, sağlık vb gibi mali külfetinin karşılanması neticesinde Türkiye'nin 20 milyar dolara yakın harcama yaptığı belirtilmekte olup, süreç uzadıkça bu miktar her geçen gün artmaktadır. Türkiye'nin Suriye kaynaklı kitlesel göçten etkilendiği alanların başında iktisadi alan gelmektedir. Mali harcamaların bütçeye getirdiği yük, ucuz işgücü ve çocuk işçiliğinin istihdam yapısını bozması, işsizlik, konut fiyatlarındaki artış, elektrik piyasasındaki dalgalanma bu başlık altında incelenecek ekonomik alanlardan bazılarıdır. İktisadi alanın yanında sosyal, kültürel, sağlık ve eğitim gibi alanlar da Türkiye'nin etkilendiği diğer alanlardır. Kuşkusuz, Suriye kaynaklı kitlesel göçün disiplinler arası yaklaşımlarla incelenmesi ve analiz edilmesi ortaya yeni ve değişken sonuçlar koyacaktır.

1. GÖÇ KAVRAMI

1.1. Göç Kavramı

Göç en basit şekliyle insanların yer değiştirmesi olarak tanımlanan bir olgu olup insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Göç kavramı genellikle insanların yasadıkları yerden başka bir yere kalıcı olmak kaydıyla gidip yerleşmesini ifade etmek için kullanılmaktadır (Ünver, 2003: 178). Göç olgusu, 19. Yüzyıla kadar sadece coğrafya biliminin ilgi duyduğu bir konudur. Ancak Sanayi Devrimi'ni takiben ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen pek çok köklü değişimin bir sonucu olarak diğer bilim alanlarının da ilgi odağı haline gelmiş ve farklı perspektiflerden incelenmiştir. Bunun bir sonucu olarak, her bir bilim dalı kendi amacına uygun bir tanımla geliştirmiş ve göç olgusuna farklı anlamlar yüklemiştir. Bu nedenle göçe dair tek bir tanımın mevcut olmaması, göçe ilişkin anlam ve tanım karmaşasına yol açtığı gibi bu konudaki tutarsızlıkların da kaynağını oluşturmaktadır. Örneğin beşeri coğrafya göçün sadece mekansal değişikliği ile ilgilenirken, demografi göç eden kişilerin sayısal özellikleriyle ilgilenmektedir. Buna karşın iktisadın göçe bakışı üretim faktörünün ülkeler arası geçişi ile ilişkili iken sosyal siyaset emek göçüne vurgu yapmaktadır. Bilim dalları arasında göçe ilişkin en kapsamlı bakış açısı ise sosyolojik boyut ve çevresindeki değişimleri dikkate aldığından sosyoloji tarafından yapılmaktadır (Gezgin, 1994: 13-16). Buradan da anlaşılacağı gibi her bilim dalı göç olgusunu kendi sınırları içinde ve amaçları doğrultusunda inceleyerek tanımlar geliştirmektedir.

Kimileri göçü, insanların büyük topluluklar halinde ekonomik, siyasi, askeri ve tabii afetlerden kaynaklanan nedenlerle mekan değiştirmesi olarak tanımlarken (Özdemir, 2004: 105); kimileri ise, bireylerin aileler veya gruplar halinde devamlı yasadıkları bölgeleri terk edip gerek geçici gerekse kalıcı olarak yaşamak amacıyla başka bölgelere gitme hareketi olarak tanımlamaktadır (Doğanay, 1997: 20). Mutluer, göçe ilişkin tanımlamasını, 'Göç, kişilerin gelecek yaşantılarının tamamını veya bir kısmını geçirmek üzere, sürekli ya da geçici bir süre için bir iskan ünitesinden bir başkasına yerleşmek amacıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme olayıdır' (Mutluer, 2003: 58) şeklinde ifade ederken, Tekeli ise göç kavramına miktar ve zaman boyutunu

ilave etmekte ve göçü, ‘belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların, kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanlara miktarı’ olarak tanımlamaktadır (Tekeli, 1997: 9).

Birçok sebep tarafından etkilenen göç hareketi toplumda belirli bir hareketliliğe neden olmaktadır. Genelde göç tanımlarının ortak noktası olan ‘fiziki mesafe değişikliği’ göçün coğrafi ya da yatay sosyal hareketliliğini ifade etmektedir. Toplumların yapısal değişikliğinin itici gücü olan sanayi devrimi ile doğan yeni iş imkanları ve yeni sanayi faaliyetleri tarım ve imalat kesimini birbirinden tamamen ayırıp imalat sanayinin kentlerde ve eski yerleşim yerlerinde yoğunlaşmasına neden olurken yatay sosyal hareketliliği de etkilemiştir (Üner, 1974: 9). Göçülecek alanlar hakkında önceden bilgi edinilebilmesine, bu alanlara olan ulaşım imkanlarına ve bireysel ya da ailece göç edilmesine bağlı olarak yatay sosyal hareketlilik kademeli ve sıçramalı olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Başlangıçta yaygın olan kademeli göç hareketi zamanla ön bilgi ve ulaşım olanaklarının artması ve dayanışma sağlanabilecek önceden göç edenlerin varlığıyla yerini kademersiz göçe bırakmıştır.

Göç bireysel nitelik gösterebildiği gibi gruplar ya da kitleler halinde de gerçekleşebilmekte, değiştirilecek fiziki mekan ulusal sınırlarla kısıtlı olmayıp uluslararası sınırlarda gerçekleşebilmekte, göç hareketine karar verme süreci de genelde bireylerin kendi iradelerine bağlılık gösterirken kimi zaman zorunluluk ve baskı sonucu da oluşabilmektedir. Bu doğrultuda göç bireysel açıdan kendi basına zor ve oldukça riskli bir süreci beraberinde getirmektedir (Erder, 2006: 31). Göçün zaman ve mekan unsurlarına sahip nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte algılanan durağan bir olgu olmaktan daha çok bir süreç olma özelliği, tanımlanmasını da karmaşık bir hale getirmektedir. Hangi tanım ya da tanımlar benimsenirse benimsensin göç hareketi, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel, birçok faktör tarafından etkilenen, toplumlara ve ülkelere göre farklılık göstererek gerçekleşen, nedenleri ve sonuçları ile birlikte dinamik bir süreçtir (Karabulut ve Polat, 2007: 2).

1.1.1. Göç Nedenleri

Çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olan göç kavramı diğer tüm toplumsal olaylar gibi çeşitli birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Göçün tüm insanları kapsayabilecek genişlikte olması, toplumlara göre farklı biçim ve içerikte gerçekleşmesi ve zamana bağlı olarak yoğunluğu ve yönünde meydana gelen değişimler, bir yandan bu etkileşim nedenlerini oluştururken öte yandan göçün tüm toplumlarda benzerlik göstermesinin de sebebini oluşturmaktadır (Topçu ve Beşer, 2006: 38). Göç veren ve göç alan ülkelerin sosyoekonomik yapısının bilinmesi göç olgusunu anlamak ve nedenlerini belirlemek açısından önemlidir. Göç hareketinin ekonomideki yapısal değişimleri en iyi gösteren göstergelerden biri olması, onun sosyo-ekonomik olaylardan bağımsız olmamasından kaynaklanmaktadır (Başel, 2007: 520-521). Göç nedenleri temelde 4 kategoride değerlendirilmektedir. Bunlar Ekonomik Nedenler (İş aramak, Kazancın yetmemesi, iş olanağının olmaması, Birikim yapmak, Daha iyi bir yaşam seviyesine sahip olma isteği), Bireysel Nedenler (Evlilik, Eğitim, iş değişikliği/tayin, Emeklilik), Ailevi Nedenler (Ebeveynin veya eşinin yanına gitmek, Ebeveynin veya esin iş değişikliği/tayini, Ebeveynin veya esin iş araması, Ebeveynin göç etmesi), Güvenlik Nedenleri (Can ve mal güvenliğine ilişkin kaygı, Yerleşim yerinin boşaltılması, Terör nedeniyle yasana baskılar)' dır.

Bunların yanı sıra deprem, heyelan gibi doğal afetler nedeniyle yapılan göçler, kan davası- töre/namus cinayetleri nedenleriyle yapılan göçler, sağlık nedenleri ile ilgili yapılan göçler de diğer sebepler olarak yer almaktadır. Ayrıca güvenlik nedeniyle meydana gelen bir göç sonrasında terk edilen yerleşim yerine ya da ona yakın bir yere yapılan geri dönüşlerde göç nedenlerine dahil edilmektedir. Tüm bunlara ek olarak göçü etkileyerek sebep olan bir diğer etken de psikolojik temellere dayanmaktadır. Yasadıkları ülkede kötü hayat standartlarında yaşayan ve gelecekte bunu iyileştirecek bir gelişmenin olamayacağı inancına sahip bazı insanlar, aradıklarını bulabilmeyi umdukları başka bir ülkede yerleşip çalışmayı daha cazip görmektedirler. Eğer gitmeyi düşündükleri yerde önemli bir insan olma ya da mülk sahibi olma imkanları da

mevcutsa bu istek daha da kuvvetlenmekte ve göç hareketini başlatmaktadır (Işıklı, 1963: 87).

Göçün nedenlerini açıklamaya yönelik bir başka araştırma da piyasa ekonomisinin hakim olduğu bir toplumda göçü ortaya çıkaran dört tip neden analiz etmektedir. İlk gruptaki analizlerde göç toplumda bir dengenin bozulmasıyla açıklanır. Göç alan ve veren ülkeler arasındaki ücret farklılıkları ile işgücü talep ve arzının dengesizliğinden kaynaklanan işsizlik oranları arasındaki farklar, göçü denge anlayışına göre açıklayan iktisatçılar tarafından başlıca dengesizlik göstergesi olarak kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak göç ise sosyal sistemdeki dengesizliklerin doğurduğu bir olgu olup dengeyi sağlamak için ortaya çıkan bir mekanizmadır. Bu analizler, net göçün iki bölge arasındaki farklılıkları ortadan kaldıracak şekilde gerçekleştiğinde sistemin dengeye ulaşacağını ve sistem dengeye ulaştıktan sonra da net göçün ortadan kalkacağını varsaymaktadır. İkinci grup analizlerde ise göç, toplumun dönüşümlerine paralel olarak gerçekleşen tek yönlü bir uyum hareketi olarak ifade edilmektedir. Bunun en bilinen örneği toplumlarda sanayileşme süreciyle başlayan kırdan kente göç hareketidir. İkinci grup analizler net göç olgusunu temel almasıyla birinci grupta benzerlik gösterirken aralarındaki ayrımı ise ikinci grup analizdeki şehirleşme olgusunun bir yer değiştirmenin ötesine geçerek kişide nitel bir değişime neden olma özelliği oluşturmaktadır. Üçüncü grupta incelenen göçler ise varış ve gidiş yerlerine göre simetrik olduğundan toplum dengesinde bir değişime yol açmamaktadır. Bu gruptaki göç analizleri ilk iki grubun net göç olgusundan farklı olarak toplumdaki tüm yer değiştirmeler üzerinde durmaktadır. Bu analizlere göre toplumda herhangi bir denge sorunu ya da evrimsel bir değişim olmasa da göç hareketi olacaktır. Çünkü göç toplumdaki bireylerin heterojenliğinden kaynaklanan değerlendirme farklılıkları ile seçim süreçlerindeki çeşitli etkenler gibi nedenlerle açıklanmaktadır. Son olarak dördüncü grup analizler ise konuyu biraz daha özele indirgeyip daraltarak siyasal süreçlerin doğurduğu göçleri incelemekte ve göçü, toplumda etkin baskı gruplarının kararlar üzerinde oluşturdukları etki güçleri doğrultusunda açıklamaktadır. Buna göre her toplumda piyasa mekanizmasının doğurduğu göç hareketi siyasal kararlar üzerinde etki sahibi olan bazı grupların çıkarlarını zedeleyen sonuçlar doğurabilmektedir. Geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere olan becerikli işgücü akımı örnek olarak

gösterilmekte ve bu analiz çerçevesinde bu tür akımları azaltmayı ya da ortadan kaldırmayı hedefleyen politikalar geliştirilmektedir (Tekeli, 2008).

Göç hareketi, her ne nedenle olursa olsun içerdiği riskler ve yükümlülükler nedeniyle alınması zor bir karardır ve birçok engelle karşı karşıya kalınmasına yol açmaktadır. Göç kararının alınması yalnız basına yeterli olmayıp uygun koşul ve şartların da sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda göçü engelleyen bazı nedenler şöyle sıralanmaktadır: Göç edilecek yerdeki açık işler ve çalışma şartları, Bir mesleğin veya yer değişikliğinin talebinde karşılaşılan ilgililerin isteksiz tavırları, Yaşanabilecek mesleki yetersizliğin giderilmesinde kullanılacak gerekli araçların mevcut olmaması, Yer ve meslek değiştirmenin getirdiği maliyet, Bazı sanatlara girmeye imkan vermeyen engeller, Ücret, çalışma şartları ve yaşam koşulları gibi konularda gerek meslekler ve sanayiler gerekse bölgeler arasındaki farklılıklar, Göç edilmesi planlanan yerdeki konut durumudur (Zaim, 1997: 59).

Bir davranış süreci olarak göçün evreleri ise; İdrakteki değişimler, göçe güdülenme, mekanın reddedilmesi, yerleşme, konaklama, etkileşim; uyum veya çatışma, bireysel tatmin veya tekrar göçe güdülenme olarak özetlenmektedir (Demirel, 2004: 8).

1.1.2. Göç Kanunları

1.1.2.1. Ravenstein'in Göç Kanunları

Alman kökenli İngiliz coğrafyacı ve harita uzmanı olan Georg Ravenstein, göç ile ilgili ilk çalışmalarına 1885 ve 1889'da Londra'da Royal Statistical Society'ye "Göç Yasaları" konulu iki tebliğini sunmakla başlamıştır. Ravenstein "yasa" kavramını kullanarak, demografik hareketlerin şaşmaz kesinliğine işaret etmek istemiş (Unat, 2002: 5), William Farr'ın "göçün kesin kanunlara bağlı olmadığı" fikrini yanlışlamak amacıyla 1881 İngiliz nüfus sayımı verilerini kullandığı çalışmasının sonucunda, göç kanunlarını oluşturmuştur (Yalçın, 2004: 22).

Ravenstein kuramında endüstrileşme ve kentleşme kavramlarından hareketle, gelişen iş imkanları ve endüstrileşmeye paralel olarak gelişen ulaşım ağlarının çevre (periferi) bölgelerdeki insanları Avrupa'nın içlerine ve Kuzey Amerika'ya yönelttiğini belirtmektedir. Ravenstein, 1885 yılında yayımladığı "The Laws of Migration" adlı makalesinde göç kanunlarına ulaştığını iddia etmektedir. Bu çalışmaya göre (Yalçın, 2004: 23-24);

- Göçler genelde kısa mesafelidir
- Göç adım adım gelişir.
- Göç edilip gidilen yerde kişiler, yerli nüfus tarafında hızla çevrelenilir ve emilir (absorbe), bu ilk süreçtir. Göç edilerek geride bırakılan boşluk ise daha uzaktan gelen göçmenlerce doldurulur. Bu süreç çekici faktör bitinceye kadar devam eder.
- Göçmenler genelde uzak mesafeleri ancak büyük sanayi ve ticaret merkezleri olmalarından dolayı tercih ederler.
- Her bir göç akımı, karşı göç akımı üretir.
- Kırsal alanda yaşayanlar şehirde yaşayanlara oranla daha fazla göç ederler.
- Kadınlar kendi memleketlerinde erkeklerden daha fazla göçe meyillidirler. Fakat erkekler daha sık göç girişiminde bulunurlar.
- Göçmenlerin çoğunluğu yetişkindir. Aileler nadiren doğdukları ülkeden göç ederler.
- Büyük kentler göç yoluyla doğal gelişme seyrinden daha hızlı gelişir.
- Göç, sanayileşme, ticaret ve ulaşım imkanlarına paralel olarak artar.
- Göçün temel yönü, tarım alanlarından endüstri ve ticaret merkezlerine doğrudur.
- Göçün temel sebebi ekonomiktir.

Ravenstein'a göre göçmenlerin büyük bir çoğunluğu kısa mesafeli bölgelere ve çok sayıda göçmenin emilme potansiyeline sahip olan büyük endüstri merkezlerine göç etmektedir. Ancak, artan ulaşım imkanlarının göçle doğru orantılı olduğunu da belirtmiştir. Göç bir süreç olarak görülerek, her bir göç akımının dengeleyici karşı bir

akım meydana getirdiği, uzun mesafeye göçmeyi tercih edenlerin ise daha çok ticaret ve endüstri bölgelerini hedefledikleri belirtilmiştir. Bu göçün boyutunu, Ravenstein göç edilen merkezlerdeki iş imkanlarının fazlalığı ile o kente yaşayan nüfusun oranına bağlamaktadır. Göç basamakları kanununa göre sanayileşme ve ticaretin hızla gelişmesi ve buna paralel olarak gelişen hızlı ekonomik büyüme, bir kenti çevreleyen yakın bölgedeki insanları gelişmiş kente doğru çekmektedir. Daha uzak mesafede bulunanlar ise çevrede hızla boşalan alana doğru hareket ederek bu boşlukları doldurmaktadır. Yani basamaklar kente yaklaştıkça göç tüm ülkeye yayılacaktır. Üçüncü kanun yani yayılma- emme süreçlerinde amaç birlikteliği ön plana çıkmaktadır. Ravenstein'a göre göç kendi başına bir amaç değildir. İnsanlar yalnızca yer değiştirmek istedikleri için göç etmezler. Onların asıl amaçları gelişmiş ve sanayileşmiş bölgelerdeki faaliyetlerden pay almaktır. Bunun yanında ekonomik faaliyetlerin sağladığı iyi yaşam koşullarından faydalanmak da amaçlanmaktadır. Bu yayılma süreci gelişmiş bölgedeki işgücü ihtiyacı tarafından teşvik edilmekte ve karşılıklı bir amaç birlikteliğine yol açmaktadır. Göç zincirleri kanununda Ravenstein göçün aşamalı bir şekilde geliştiğini göç alan bölgelerin zamanla göç verdiğini, yani eski göç dalgasının yeni bir göç dalgası oluşturduğunu belirtmiştir (Tobler, 1995: 329).

Ancak, Ravenstein'in kuramı ekonomik temelli olması hasebiyle zorunlu göçleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Kendi içinde tutarlı bir teori olarak değerlendirilmeye birlikte, araştırma evreninin Birleşik Krallık içerisindeki iç göçle sınırlı olmasına rağmen ulaşılan sonuçların genelleştirilerek "yasa" olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Diğer taraftan, alanında yapılan ilk çalışma olmasına rağmen, Tobler'in de değindiği üzere göç kararında mesafenin etkileşimi azalttığı, göçe kadınların daha meyilli olduğu gibi tespitler temelindeki söz konusu yasaların bütünüyle çürütülmediği, ayrıca itme- çekme teorileri ile feminist yaklaşımın temellerini oluşturan bir çalışma olarak önemini koruduğu görülmektedir.

1.1.2.2. Petersen'in Beş Göç Şekli

Göç sürecini analizde itme ve çekme faktörlerini temel alan William Petersen, 1958 yılında yazdığı "A General Typology of Migration" adlı makalesinde Henry Pratt Fairchild'ın yapmış olduğu tipolojinin, birçok araştırmacı tarafından eleştirilmeden

kabul görmesi, belli bir ülke ve belli bir dönemin esas alınmasını, analizden ziyade tanımlamanın yapılmasını eleştirir. Petersen, Fairchild'ın insanlık için göçün ya da göç etmemenin (setendary) doğal olduğu yaklaşımına karşı, “eğer her insanı aynı kabul edersek, neden bazıları göç ediyor da bazıları göç etmiyor” argümanı ile çalışmasını temellendirmiştir. Fairchild'a göre zorlayıcı sebepler olmasaydı insanlar göç etme eğilimi içinde olmayacaktı. Bu varsayımından hareketle yer değiştirme eylemini dört gruba ayırır. İlk sınıflandırmada göç bir “istila”ya dönüşmektedir. Buna Vizigotların Roma'yı istilasını iyi bir örnek olarak verir. İkinci olarak, göç güçlü bir devletin zayıf bir devleti “fethetmesi”; üçüncü grup, daha gelişmiş bir devletin, daha az gelişmiş/ keşfedilmiş olan ülkede koloniler kurarak “kolonileşme”sidir. Yer değiştirme ancak dördüncü aşamada göç olarak ifade edilmektedir. Bu safhada birbirlerine yakın gelişmişlik düzeyleri ve uygarlıklar düzeyinde, barışçıl yöntemler söz konusudur. Bu tipolojide, uygarlık düzeyi ve barışçıl olup/ olmama kriterleri esas alınmıştır (Yalçın, 2004: 25-26).

Petersen, bazı insanların göç edip bazılarının göç etmediğinden hareketle her insanın aynı olmadığı, tarihsel döngü içinde itme faktörü olarak değerlendirilen bir faktörün çekme faktörü olabileceğini vurgulamaktadır. Göçün meydana gelme sürecindeki en önemli etkenin ekonomik faktörler olduğunu belirterek ekonomideki zirve ve düşüşlerin toplumdaki sınıfları etkilediğini ve sınıfların bu ekonomik değişim ve dönüşümlere farklı reaksiyonlar verdiğini ileri sürmektedir. Ekonominin genel durumunun, göçü belirleyen önemli bir faktör olduğunu kabul eden Petersen, ekonomik yapının belli sınıflar için ne anlama geldiğini ve göçü nasıl etkilediğini, göçü sınıflandırmak için incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü ekonomide yaşanan dalgalanma üst, orta ve alt sınıfları farklı şekillerde etkiler ve farklı tepkiler vermelerine neden olmaktadır. Bu çerçevede, Petersen bireysel ve sınıfsal farklılıkları gözeterek, göçü beş sınıfa ayırmıştır (Yalçın, 2004: 30).

- İlkel (primitive) göçler: Kuraklık, kötü hava şartları, kıtlık, doğal afetler gibi nedenlerle daha çok doğal nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan göçlerdir. Göçebe toplumların yer değiştirmesi örneğinde olduğu gibi, bu göçlerin toplu olarak yaşandığını belirtmektedir.
- Zoraki (forced) Göçler: Devlet ya da güç sahibi başka bir sosyal kurum tarafından bir topluluğun göçe zorlanmasıdır. 1938-1945’de Nazi politikaları ile Yahudi topluluğun göçe zorlanması buna örnek verilebilir.
- Yönlendiren (impelled) Göçler: Zoraki göçte koşullar geçerli olmakla birlikte bu grupta bireyin, göç edip etmeme kararlarında kendisine inisiyatif tanınmıştır. 1933-1938 yıllarında Almanya’da çıkarılan anti-semitik kanun ve uygulamalarla Yahudi göçünün teşvik edilmesi.

1.1.3. Klasik Göç Teorileri

1.1.3.1. İtme Çekme Teorisi

Birçok araştırmanın dayanak noktası olan itme-çekme (push-pull) kuramının formülasyonunu 1966’da yayınladığı “Bir Göç Teorisi” (A Theory of Migration) adlı makalesinde Everett Lee yapmışsa da, öncesinde çeşitli yazarlar tarafından göçe neden olan itici ve çekici faktörler ayrı unsurlar halinde incelenmiştir (Faist, 2000: 35).

Kuram, en temel şekliyle olumsuz koşulların yaygın olduğu yerleşim yerlerinin oluşturduğu itici faktörlerden kaynaklanan itmenin, bireyleri olumlu koşulları barındıran başka bir yerleşim yerine çeken çekici/ pozitif faktörlerin tespitini yapar. Lee’nin kuramına göre, yaşanan ve göç edilmesi planlanan yerlerde itici ve çekici faktörler vardır. Lee’nin itme ve çekme faktörleri olarak yaptığı ayırım hem göç veren bölge hem de göç alan bölge için ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Çünkü hem göç alan hem de göç veren yerde itme (negatif) ve çekme (pozitif) faktörleri bulunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu faktörler birbirinin içine girmiş ve oldukça karmaşıktır (Yalçın, 2004: 38).

Görüldüğü üzere, Lee’nin göç analizinde göç veren (yaşanan) yerle ilgili faktörler, göç edilen ya da edilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, göç yolundaki engeller ve bireysel faktörler olmak üzere dört temel faktör incelenmektedir. Göç

sürecinde, içerisinde itmeye neden olan olumsuz faktörler ve çekmeye neden olan olumlu faktörler, hayli çok ve birbirinden farklıdırlar. Çünkü kuramın temel yapısı itibariyle, itme ve çekme faktörleri kişisel ve görecedir. Dolayısıyla, kişisel düzlemde göç için avantajları ve dezavantajları belirleyen yaş, cinsiyet, eğitim, ırk vb. gibi demografik faktörlerin değerlendirilmesi, itme-çekme kuramı için çok önemlidir. Ayrıca, bir diğer önemli nokta da demografik faktörler çerçevesinde göç için kişisel avantajların ve dezavantajların, hangi sosyal bağlamlar içerisinde ve süreçler çerçevesinde hesaplanıp ortaya konulacağıdır. Örneğin, çocuk sahibi bir aile için göç edilecek yerdeki eğitim olanakları önemliyken, çocuksuz bir aile için göç edilecek yerdeki eğitim olanaklarının durumunun ne olduğu herhangi bir önem taşımamaktadır. Tüm bunların ışığında itme çekme faktörlerinin çok karmaşık ve çok boyutlu sosyal gerçekliklere bağlı olduğu açıktır. Lee, bu çok faktörlü, ince ve ayrıntılı içerik çerçevesinde, önemli olanın, öncelikle tüm itme ve çekme faktörlerinin farklı sınıflar için doğru tanımlanıp, bu faktörlerin içeriğinin de doğru bir şekilde oluşturulması gerekliliğini belirtmiştir (Çağlayan, 2006: 72).

Lee, itici ve çekici faktörlerin kıyaslanmasının insanların göç davranışları üzerinde önemli etki yaptığını belirtmesine rağmen, başka faktörlerin de devreye girmesiyle göç kararının daha karmaşık bir süreç haline gelebileceğini de ayrıca vurgulamaktadır (Lee, 2005: 51).

Lee'nin göç analizinde bireysel farklılaşmalara ve bireyin kontrolü dışında olan engellere yer vermiş olması önemli bir katkıdır. Esasen göçü analiz çabaları, Lee'nin de belirttiği üzere olgunun görünenden daha karmaşık olduğunu ortaya çıkarmıştır. Lee, göç edilecek mesafenin uzaklığını da engel olarak yorumlamış ve tüm itici ve çekici faktörlerin göç etme kararında bilindiği varsayılmıştır. Mc Donald'ın 1961 yılında, itici faktörlerin göç kararındaki belirleyiciliğinin tespiti çalışmasında, kişilerin itici faktörlere aynı tepkiler vermediğini ortaya koyarak kurama katkıda bulunmuştur. İtici ve çekici faktörler, göç sürecinde temel olup, özellikle görece homojen göçmen gruplarının analizinde, örneğin beyin göçünde, yaygın olarak kullanılmaktadır.

1.1.3.2. Kesişen Fırsatlar Teoremi

Stouffer, 1940 yılında göçmeni temel alarak “Kesişen Fırsatlarla”, yani göç edilecek mesafe, fırsatlar ve fırsatların çeşitliliği ile göç eğilimlerinin belirlenebileceğini ileri sürmüştür. Kendisinden yarım yüzyıl önce Ravenstein’in çalışmalarında da belirtildiği üzere, mesafe ile yer değiştirmenin bağlantılı olduğunu ifade eden birçok çalışma yapılmıştır. Ancak, bu teoriyle mesafe ve yer değiştirme arasında ampirik olarak ilişki olmadığı ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu hipotezini sorularla destekleyerek; görece olarak birbirinden çok farklı olmayan mesafeler karşılaştırıldığında A kişinin, neden B yerini değil de C yerini tercih ettiğini sorgulamıştır. Bu tercihin sebebi göç edilen yer olabileceği gibi, seçilen okul, market ya da evlenme tercihi yapılan eş de olabilir. Kişiler “belirli güzergahı/ mesafeyi niçin tercih ederler?” sorusu Stouffer’in çalışmasının temel konusunu oluşturmuştur. Bu tercihin daha sarıh bir şekilde açıklanmasının gerekliliğinden hareketle, fırsatların matematiksel formüllerle karşılaştırılabileceği tespit edilmiştir. Çünkü Stouffer’e göre tercihlerin yalnızca “itme/çekme” ile izahı yeterli değildir. Bu nedenle, mesafe ile göç arasındaki bağlantıyı, kesişen fırsatların matematiksel formülleriyle ifade etmektedir. Ancak ulaşılan matematiksel verilerin, kesişen fırsatlar teorisinin uygulamada doğrudan yeterli olmadığı, buna karşın nüfusun belirli güzergahlara eğilimi konusunda yararlı fikirler verebileceği belirtilmektedir. Söz konusu çalışmanın sonucunda gidilmesi tercih edilen mesafe/yerin, fırsat ve fırsatların çokluğu ile doğru orantılı olduğu bulunmuştur. Bu teoriye göre belli bir uzaklığa göç eden insanların sayısı, gittikleri yerdeki fırsatların çokluğuyla doğru orantılıdır. Yani gidilecek yerde iş bulma fırsatı fazla ise oraya göç edecek insan sayısı da fazla olacaktır (Yalçın, 2004: 28).

Stouffer, mesafenin yerine aradaki fırsatları kullanarak yapılan ampirik çalışmaların, göç hacmine ilişkin öngörülerde etkili olduğunu vurgulamanın yanı sıra bu kuramın bakış açımızı coğrafi mesafe farkından bireysel karar sürecine çevirmesinin önemine işaret etmektedir (Faist, 2000: 35).

1.1.3.3. Göç Sistemleri Teorisi

Göç sistemleri kuramı, göç olgusuna uluslararası ilişkiler çerçevesinde, ekonomik ve politik temelli olarak yaklaşan bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu kurama göre iki ya da daha fazla ülke karşılıklı olarak göçmen değişimiyle bir göç sistemi ve ilişkiler zinciri oluşturmaktadır. Bu ilişki ve ilişkiler bütünü yakın iki ülke arasında gerçekleşebileceği gibi, birbirleriyle aralarında hayli mesafe bulunan ülkeler ve bölgeler arasında da kurulabilir. Meksika ve ABD arasındaki göç ve göçmen ilişkisi, yakın bir coğrafya üzerinde; Batı Afrika ve Fransa arasındaki göç ve göçmen ilişkisi de uzak iki coğrafya arasında gerçekleşen göç sistemleri ilişkisine örnek gösterilebilir (Çağlayan, 2006: 82).

Göç sistemleri kuramı çerçevesinde, bir göç akımının yöneldiği bölgenin özellikleri, alternatif göç merkezleri, göç edilen yer ve göç edilecek yerdeki hassasiyetler ve bu bölgenin özellikleri, insanlar kadar malların, hizmetlerin ve bilginin akışı konuları temel alınarak bir teori oluşturulmaya çalışılmıştır. Fawcett'e göre, göç sistemini oluşturan bağlar dört kategoride incelenebilir. Bunlar; devletlerarası ilişkiler, kitlesel kültür bağları, aile-birey ilişkileri ve göçmenin eylemidir. Devletlerarası ilişkilerde siyasi ve ekonomik yapının belirleyiciliği kabul edilmiştir. İki devlet arasında kurulan ticari bağlar, hammadde ilişkileri, finansal ilişkiler göç sürecini kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Devletin turizm bağları, öğrenci değişim programları, emek arzı gibi unsurlar bu sürece eşlik etmektedir. Gazete, televizyon, dergiler ve diğer kitle iletişim araçları da göç sürecini kolaylaştıran diğer unsurlardır. Bu araçlar sayesinde göç kararı vermek isteyen bir birey gitmek istediği ülke/ bölge hakkında gerekli bilgiyi elde edebilecektir. Aile birey ilişkileri açısından bir başka yerdeki aile bireyi ile iletişim ve akrabaların varlığı göçmen için karar verme aşamasında önemli bir yere sahiptir. Seyahat acenteleri de bilgilendirmede etkili olabilir. Acentelerin broşürleri, tanıtımları göç kararında, gerekli bilgi akışını sağlayabilmektedir (Fawcett, 1989: 673).

Abadan ve Unat (2002) 'a göre bu tespitler, özel bir kuram oluşturmuyorsa da göç sistemi yaklaşımı birkaç ilginç varsayımı içermektedir:

- Göç sisteminde yer alan ülkeler coğrafi açıdan yakın olmak zorunda değildir. Çünkü bu konuda fiziki yakınlıktan çok siyasal ve ekonomik ilişkiler söz konusudur. Yakınlık, bu göç hareketlerini arttırmadığı gibi uzaklık da onlara engel olmamaktadır.
- Çok kutuplu sistemlerde söz konusu olabilir. Bu takdirde dağınık halde bulunan bir kısım merkez ülkeler birbiri ile örtüşen gönderen ülkelerin göçmenlerini kabul etmektedirler.
- Bazı ülkeler birden çok göç sistemine mensup olabilir. Ancak, uygulamada çoğulcu üyelik daha çok gönderen devletlerde görülmektedir.
- Ülkeler toplumsal değişme, ekonomik dalgalanma ya da siyasal nedenlerle sistemden çıkabilir ya da sisteme katılabilirler. Sistemlerin istikrarlı yapıları yoktur.

1.1.3.4. Dünya Sistemi Teorisi

Wallerstein'in görüşlerini temel alarak Castells, Saskia Sassen, Moravska, Amin, Galtung, Portes ve Kosack gibi akademisyenler tarafından geliştirilmiştir. Kuram, uluslararası göçün kökenini ulusal ekonomilerde ortaya çıkan ikili pazaryapısında değil, 16. yüzyıldan beri piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasından kaynaklandığını iddia etmektedirler. Aslında sadece göç kuramı değil uluslar arası ilişkiler ve ekonomi kuramıdır.

Bu yaklaşıma göre göç, modernleşmeyi ve gelişmeyi sağlayan bir mekanizmadan ziyade, göçmen işçi gönderen ülkelerdeki işgücü kaynaklarının gelişmiş ülkeler yararına kullanılmasına yaramakta ve gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerini olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Bu görüş, 1970'li yıllarda Wallerstein, entelektüel temellerini Marksist politik-ekonomiden alarak, dünya ekonomisindeki eşitsiz ekonomik ve siyasal güç dağılımına vurgu yapılmaktadır.

Wallerstein'a göre uluslararası göçün kökeni, 16. yüzyıldan bu yana genişleyen dünya pazarıdır; merkezdeki kapitalist ağlar, kapitalist olmayan toplumların çevre

dokularına sızmaya başlayınca çevredeki nüfus göç etmeye başlar. Wallerstein'ın kuramsal yaklaşımına göre, kapitalizm ve kapitalizmin çeşitli görüntüleri, günümüz ekonomisini ve buna bağlı olarak da göçlerin yapısını belirleyen temel unsurlardır.100 Kuramda, dünyanın merkez ve çevre olarak bölündüğünü savunur ayrıca bunlar arasında yarı çevre olarak adlandırılan ve tanımını diğerleri ile ilişkisine göre kazanan bölgelerde bulunmaktadır. Bu ayrışmada, merkez ve çevre arasında yapısal ve kurumsallaşmış bir “işbölümü” bulunmaktadır: Merkez, ekonomik ve sosyal açıdan gelişmiş, yüksek düzeyde teknolojik ilerlemeye sahip ve ileri düzeyde ürünler üretirken; çevre ise kapitalist ağ ve değerlerle kuşatılmış olup temel görevi, merkezin temsilcilerine ham madde, tarımsal ürün ve ucuz işgücü sağlamaktır. Merkez ve çevre arasındaki ilişki eşit olmayan şartlarda gerçekleşir. Çevre ürünlerini ucuz fiyatlardan satmak zorundadır fakat buna karşılık merkezin ürünlerini daha pahalı almak zorundadır. Bu kısır döngü, ham maddenin, mamul mal olarak çok daha pahalı olarak çevre ülke tarafından alınması ile devam edip giden bağımlılığa dönüşür.

Kurama göre uluslararası göç, kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değiştirmenin doğal sonucudur. Kapitalist ekonomi Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'daki merkezlerden başlayarak daha geniş halkalar halinde yayıldıkça dünya nüfusu hızla bu ekonomiye dahil olmuştur. Çevre bölgelerdeki toprak, hammadde, emek ve yeni pazarlar denetim ve etki altına alındıkça göç akımları gelişir. Bu akımların bir kısmı daima yurtdışına kanalize olmuştur.

Merkez kapitalist ülkelerdeki sanayi firmaları, çevre ülkelerde montaja dayalı ve ihracata yönelik fabrikalar kurmaktadır. Bu tip üretim ve daha çok kadın emeği gerektirmektedir. Kadın emeğinin kullanılması genel ücret düzeyini düşürmekte ve yerel üretimleri krize sokarak erkek işçileri işsiz bırakmaktadır. Artan işsizlik ile işgücünde ücretler daha da düşmektedir. Dolayısıyla bu süreç emek piyasasını canlı tutmaktadır. Sonuçta gelişmiş kapitalist sermayenin çevre ülkedeki yatırımları, merkez ülkelere göç etmeye hazır kitleleri ortaya çıkarmaktadır. Bahsedilen bu kapitalist işleyiş, çevre ülke içinde de bir göçe neden olmaktadır. Dolayısı ile merkez kendi talebini karşılayacak işgücü arzını kendisi belirlemektedir. Bu kuram, uluslararası göçü, küreselleşmenin ve güçlü kapitalist ekonomilerin zayıf ekonomilere nüfuz ederek bir

dünya sistemi oluşturmasının bir sonucu olarak görmektedir. Bu durum, yoksul ülkelerdeki gelir kaynaklarını zayıflatarak daha iyi koşullar arayan hareketli bir işgücünün oluşmasına neden olmaktadır. Bu süreç, çok uluslu şirketler ve doğrudan yabancı yatırımlarla hızlanmakta, tarım reformları ve tarımsal üretimin azalması ile kent-kır ayrımı artmaktadır. Bu koşullarda, gelişmiş ülkelerde ihtiyaç duyulan vasıfsız işgücü açığı bu ülkelerden gelen göçmen işçiler tarafından karşılanmakta ve böylece göç akımlarına dayanan dünya çapında bir işgücü arz-talep düzenlemesi oluşmaktadır. Sanayileşmiş merkez ülkeler, çevre ülkelerin işgücünü ve özellikle beyin göçü ile nitelikli işgücünü sömürmekte, asimetrik bir bağımlılık ilişkisi oluşmaktadır.

Merkez ülkeler, ucuz işgücü ihtiyaçlarını karşılamak için, hayli sınırlayıcı da olsa, göçmen kabul politikaları uygulamaktadır. Günümüzde uygulanan göçmen kabul politikaları ağır önkoşullar içermektedir. Buna göre, nitelikli, iyi yetişmiş, kalifiye eleman olmak önemli bir önkoşuldur. Çevre ülkelerden gelen nitelikli işgücü (beyin göçü) merkez ülkelerde düşük ücretle çalışmakta, böylece de üretim maliyetleri düşürülmektedir. Çevre ülkelerden merkeze doğru akan göç olgusunun bir diğer biçimi de vasıfsız işçilerin göçüdür. Merkez ülkeler, emek yoğun sektörlerde kendi ülkesinin vasıfsız işçisinden daha ucuza çalıştıracağı, vasıfsız işçileri de göçmen olarak kabul etmekte ve/veya bu işçileri kaçak göçmenler arasından temin ederek çalıştırmaktadır. Çevreden merkez ülkelere doğru olan göç sonucunda merkezde üretim maliyetleri düşmektedir. Ağır sanayi üretimi çevre ülkelere kaydırıldığı ve iletişim ve bilgi teknolojileri geliştiği için, merkez ülkelerde eğitim ve sağlık alanında çok fazla yüksek ve düşük vasıflı işgücü ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin küresel kentlerinde çevreden gelen ve düşük ücretle çalışan vasıflı göçmenlerin yanında, özellikle hizmet sektöründe garson, bahçıvan, hizmetli, sağlık personeli vb. ciddi düzeyde bir vasıfsız işgücüne ihtiyaç bulunmaktadır. Sonuç olarak, dünya sistemi kuramı, uluslararası göçün giderek genişleyen küresel piyasanın siyasal ve ekonomik örgütlerini izlemekte olduğunu ileri sürmektedir.

Pek çok saha çalışması merkez-çevre teorisinin birçok tespitini doğrulamaktadır. Ancak, teori sosyo-ekonomik yapı farklılıklarını gereğinden fazla abartmakta tek yönlü bir teori durumuna düşürmektedir. Oysa tek yönlü teoriler zamanımızda göç gibi

oldukça karmaşık bir realiteyi kavrayamayacağı açıktır. Tarihi maddecilik uğruna bireysel karar süreçlerine önem verilmemesi önemli bir hata olarak değerlendirilmektedir Aynı sosyo-ekonomik çevre ve şartlarda bulunan iki kişiden birinin göç edip, diğerinin göç etmemesini izahı bireyseldir. Yani, teori göç kararında rol oynayan psiko-kültürel yapı özelliklerini ihmal etmiştir.

Merkez-çevre teorisi, Türk işgücü göçünü başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa'ya olan göçü izah edebilirken, 1973 petrol krizi sonrası Türk işgücünün Orta Doğu ülkelerine yönelişini ve AB kendi içerisindeki göçü merkez-çevre ilişkisine dayanarak izah edemeyiz.

Dünya sistemi kuramı, çağdaş göçlerin oldukça karmaşık olan yapısını tatminkar bir şekilde analiz edemeyecek kadar tek boyutlu olmakla eleştiriler almaktadır. Dünya sistemi yaklaşımı ise sermayenin çıkarını her şeyin belirleyicisi olarak görmüştür. Göç, istihdam ve ücret farklılığından ziyade, çevre ülkelerde kapitalist gelişme sürecinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan bozulma ve alt üst olan sosyo-ekonomik yapının doğal bir sonucudur. İç göç kentlere doğru yönelirken, dış göç gelişmiş merkez ülkelere doğru yönelmektedir. Bütün bu analizler sonucunda, göçü yönetebilmek ancak küresel düzeyde sermayenin yani uluslararası firmaların hareketlerinin kontrolü ile mümkün olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

1.1.4. Göçlerin Sınıflandırılması

1.1.4.1. Yönüne Göre Göçler

Yönüne göre göçler ulusal sınırlar içinde gerçekleşen İç göçler ile uluslar arası sınırlarda gerçekleşen Dış göçler olarak ayrılmaktadır. Yapısal birçok benzerliklerinin olmasının yanı sıra, göç veren ve göç alan bölgeler arasındaki fiziksel, ekonomik ve kültürel düzeylerdeki uzaklık, göç hareketinin kontrolünün siyasal açıdan daha belirli olması ve göç edenlerin uyum sorunlarının farklı boyutları gibi noktalar dış göç ile iç göç arasındaki önemli farklılıklardır (İçduygu vd., 1997: 39).

Kural olarak göçler, gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşmektedir. Göçün kaynağını sanayileşmiş bölgeler oluşturmakta ve özellikle sunulan iş imkânları nedeniyle kentleşen sanayi bölgeleri, kırsal alanlardan göç edenlerin varmak istedikleri yer haline gelmektedir (Talas, 1997: 198).

- İç Göç

Ülke nüfusunun ulusal sınırlar içindeki hareketinin bir sonucu olan iç göç kavramı, ‘Bir ülke içinde bölge, kent, kasaba ve köy gibi yerlerin birinden ötekine yerleşme amacıyla yapılan devinim’ olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998: 63). Tekeli ise günümüzdeki iç göçleri ‘belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanı dışına taşıyanlara miktarı’ olarak tanımlarken, gönüllülük esasına vurgu yapmakta ve gönüllü bir iç göç hareketinin oluşması için modern toplumun, ulus devletinin ve özgür bireyin oluşmuş olması gerektiğini savunmaktadır. Bu durumun, tarım toplumlarında bireyin toprağa olan bağımlılığının yer değiştirme konusunda kendi iradesini kısıtlamasından sebeple modern sanayi toplumlarında geçerli olduğunu ileri sürmektedir (Tekeli, 2008: 173).

Ekonomik gelişmedeki farklılıklar ülkeler arasında olduğu kadar bölgeler arasında da mevcut bulunmaktadır. Göçlerin temel nedenlerinden biri olan bölgesel dengesizlik kavramı üç kategoriden oluşmaktadır. İlki, kıyı ve liman bölgeleri, maden bölgeleri, yüksek verimliliğe sahip tarım alanları gibi fiziki şartlar ve tabii kaynakların doğurduğu bir sonuç olan ‘Coğrafi veya tabii dengesizlik’, ikincisi bireylerin yararlandıkları sosyal hizmetlerin bölgelere göre nitelik ve miktar açısından farklılık göstermesinden doğan ‘Sosyal dengesizlik’, üçüncü ise ‘Ekonomik veya fonksiyonel dengesizlik’tir. Fonksiyonel dengesizlik aynı üretim faktörlerinin bölgelere göre farklı gelir ve verimliliğe sahip olmasıyla ilişkili olmaktadır (Başel, 2007: 526-527). Bazı bölgeler gelişerek sanayileşirken bazı bölgeler gelişimden pay alamayarak geri kalmış birer tarım bölgesi olarak kalmaktadır. Bölgeler arasındaki farklılığın göç hareketine genel etkisi kentsel mekana doğru yönelme şeklinde olmaktadır. Sanayi Devrimi ile hız kazanan kentleşme ve buna bağlı olarak gerçekleşen kırdan kente göç hareketi gelişmekte olan ülkelerde kaçınılmaz bir süreci oluşturmaktadır.

Genel olarak kentin çekiciliği ve köyün iticiliğine dayandırılan iç göç, her ülkenin kendi özel koşullarına göre bir karakteristiğe bürünürken sebep olduğu sorunlar genelde aynı şekilde gruplandırılmaktadır. İç göçün nüfus değişimindeki rolü ciddi boyutlarda gerçekleşirken kırsaldan kente olan göç hareketlerinde kent nüfusunun üç katına ulaştığı ve bununla birlikte barınma, işgücü ve iki kültürün karşılaşması sonucu ortaya çıkan bir kültürel çatışmanın kentsel alandaki sorunları körüklediği görülmektedir. Buna karşın ise kırsal alanda azalan nüfusa paralel olarak işgücü ve sermaye kaybı oluşmaktadır (Yenigül, 2005: 275).

- *Dış Göç*

Bir kentin, bir bölgenin veya bir ülkenin sınırlarını aşarak suretiyle uzun süre kalmak, çalışmak ya da yerleşmek amacıyla yapılan nüfus devinimi olarak tanımlanan dış göç, uluslar arası sınırlarda gerçekleşmektedir. Dünyada küreselleşmenin doğrudan ve dolaylı etkileri, bölgesel çatışmalar, yoksulluk, teknoloji ve buna bağlı olarak ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesinden dolayı uluslar arası sınırlarda göç edenlerin sayısı giderek artmaktadır. Dünyanın belirli bölgelerinin gelişmiş olması ve belirli bölgelerinin gelişmemiş olması yani bölgeler arasındaki gelir uçurumunun varlığı, sanayileşme ile hizmetler sektörüne kayan istihdam sonucu tarım ve sanayide yaşanan boşluk ve gelişmiş ülkelerde vasıfsız işgücüne duyulan ihtiyacın artış göstermesi temelde dış göçün nedenlerini oluşturmaktadır (Keleş, 1998: 40).

Uluslararası göçte üç önemli aktörden birisi göçü alan ülke, birisi göçü veren ülke, diğeri de göçmenlerin kendileridir. Göç olgusunu sadece demografik bir devinim olarak değerlendirmek oldukça yanıltıcıdır. Gerçekte zaman içindeki bir değişimi ve süreci belirleyen bu devinim, toplumsal ve ekonomik açıdan çok yönlü boyutlar taşımaktadır. Bundan dolayı göçü bu üç aktör arasında olan bir ilişki olarak değerlendirmek gerekmektedir. Hem göç veren hem de göç alan ülkelerin sosyoekonomik yapısında ve göç eden işgücünün niteliğinde önemli değişimler meydana gelmektedir.

Ekonomilerinin gelişmesi amacıyla araç olarak kullanacakları işgücünü talep eden ülkelerin yabancı işçilerden çeşitli beklentileri vardır ve bunlar dört ana

katégoriden oluşmaktadır. İlk kategoriyi işgücü ihtiyaını karşılayarak işgücü açığını kapatmak oluşturmaktadır. G alan ülkeler ileri sanayi ülkeleri olduğundan emeği açığa çıkaran sermaye-yoğun teknoloji kullanmaktadır; buna karşın işgücü miktarları ekonomideki açığı kapatmaya yetmemektedir. Ayrıca nüfusun büyümesiyle ekonominin sürekliliği arasında bir orantısızlık bulunmaktadır. Bunlardan sebeple bu ülkelerin birincil beklentisini insan gücü ihtiyaını karşılamak oluşturmaktadır. G alan ülkelerin ikincil hedefi yerli işgücüne oranla daha düşük ücretle çalışan işgücüne sahip olmaktır. Bunu, özellikle yasal olmayan yollarla göçmen işgücüne daha düşük ücret ödeyerek, göçmen işçilere yapılan sosyal harcamaları azaltarak ve kendi ülkelerindeki emek arzını yükseltip işçi ücretlerindeki artısı durdurarak sağlamaktadırlar. nc kategorideki beklenti vasıfsız işgücüne yöneliktir. G alan ülkelerin yerli işçileri, ağır, tehlikeli ve düşük statülü islerde çalışmayı tercih etmemekte, edenler ise yüksek ücret talep etmektedir bundan dolayı da vasıf aranmayan bu islerde çalıştırılmak üzere yabancı işçi istihdam edilmektedir. Son kategori g alan ülkelerde ileri sermaye-yoğun işletmelerin yanı sıra emek-yoğun ağırlıklı teknoloji kullanan küçük işletmelerin yüksek miktarda bulunmasıyla ilişkilidir. Yerli işgücünün tercih etmediği bu işletmeler yabancı işgücüne fazlasıyla ihtiyaç duymaktadır (Gezgin, 1994: 89-91).

Yabancı işgücünün g alan ülkelerin gelişmesine yönelik katkıları ise genelde g alan ülke lehine olup; işgücü açıklarının yol açtığı üretim darboğazlarını önlemek, İhraç mallarının fiyatlarını düşürerek rekabet olanaklarını arttırmak, sermaye birikimini hızlandırmak ve ekonominin durgunluk dönemlerinde, toplam üretkenliği st düzeyde tutmak için göçmen işgücünü ülkesine gnderebilme esnekliğine sahip olmak şeklinde sıralanmaktadır (Güven, 1997: 19).

G veren ülkeler açısından ise durum daha farklı bir durum sergilemektedir. Dış gler, yapılan tasarrufların yatırıma değil de tüketime gitmesi sonucu g veren ülkelerde enflasyonist baskıları arttırmaktadır. Dış ge katılanların çoğunluğunun vasıf kazanmamasının yanı sıra vasıflı ve yetenekli işgücünün çekilmesi, g veren ülkelerin kilit sanayi kollarında işgücü darboğazlarına yol açmaktadır. G veren ülkelerin uzun dönemde oluşabilecek etkileri ise şunlardır:

1. İşgücünün yetiştiği topluma maliyeti: Dışa göç veren ülkenin ekonomik yönden en önemli kaybı; tükettikten çıkıp üretici olacağı bir zamanda, yetişmiş işgücünü başka ekonomilerin hizmetine vermek ve onların sağlayacağı katma değerden kendi toplumundan mahrum bırakmaktır.
2. Göç edilen ülkede verilen vergi ve sigortalar: Göç edilen ülkede işçi ücretlerinden alınan vergiler yanında sigorta primleri de uzun dönemde geri ödeneceği için, göç alan ülkenin sosyal fonlarına finansman kaynağı ve kolaylığı sağlamaktadır.
3. Havaleler ve ticaret bilançosunun gelişimi: Gönderilen döviz havaleleri göç veren ülkenin ödemeler dengesinde kısa dönemde bir ferahlama yaratmaktadır; fakat bu paranın göç alan ülkenin mallarının ithali için kullanılması ve çoğunun bireysel tüketimlere gitmesi uzun dönemde ödemeler dengesinde bir kapanma sağlamamakta; hatta ödemeler dengesi açığı büyümektedir.
4. Yaratılan katma değer: Göç alan ülkelerin bu işgücünden elde ettiği katma değer, göç veren ülkelerin gelişmesi yanında yine de fazladır. Kazanılan dövizler göç veren ülkelerde lokanta, atölye, bakkaliye gibi küçük işletmelere katalize edilmekte, ekonominin köklü yatırımlarına girmemektedir. Göç alan ülkenin yaşam standartlarının altında yaşama pahasına sağlanan birikim, göç veren ülkede tüketim harcamalarına gitmektedir.
5. Enflasyonist etki: Dövizlerin ekonomide yatırımlara katalize edilememesi, tüketime harcanması yanında, üretici gücün gitmesinden dolayı üretim-tüketim dengesi bozulması dolayısıyla da enflasyonist bir etki söz konusudur.
6. Vasıflı eleman kaybı: İşgücü yetiştirmenin maliyeti yüzünden göç alan ülkeler, göç politikasının tüm araçlarını kontrol edebildikleri için yetişmiş vasıflı eleman ihtiyaçlarını diğer ülkelerden temin edebilmektedirler. Yetiştirdiği elemanları kaybeden ülkeler, göç alan ülkelerin cazibesi nedeniyle yeni yetiştirdiklerini de kaybetmektedirler. Yapılan teşvikle dışarıya giden elemanların daha iyi yetişmiş olarak geri dönme beklentileri de gerçekleşmemektedir (Yüksel, 1973: 46-54).

Vasıflı işgücünün kalkınmadaki öneminin farkında olan ülkeler bu işgücünü kaybını önlemek için çeşitli önlemler almaya çalışmışlardır. Örneğin yurtdışına gönderilecek işgücünün vasıflı elemanlardan oluşmaması için, göç veren bir ülke niteliğinde olan Türkiye tarafından dış göçün yoğun olduğu 1960 sonrası dönemde çeşitli politikalar belirlenmiştir (Tayanç, 1999: 233-252).

Bunun yanı sıra sosyal açıdan bakıldığında göç alan tüm ülkelerde hali hazırda bir ırkçılık tutumu mevcut bulunmakta ve göçmen olarak sınıflandırılan yabancı işgücünü fiziki ve kültürel özellikleri temelinde aşağı görme davranışı yaygın bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bağımlı grup olarak nitelendirilen göçmenlere uygulanan ayrımcılık ve sömürü; ekonomik, sosyal ve politik güç kullanılarak meşrulaştırılmaktadır. Toplumdaki etnik ve sosyal grupların ülke içinde var olan tüm olanaklardan eşit oranda yararlanması ve sürtüşme olmaksızın uyum içinde yaşaması olarak tanımlanan 'Entegrasyon', göç alan ülkelerin demokratik toplum niteliklerini korumak ve ırkçılıkla mücadele etmek adına göçmenlerin karşılaştıkları iktisadi, sosyal ve siyasi eşitsizliklerle savaşmak için kullandıkları bir kavramken günümüzde sözün ilerisine geçememektedir (Toksöz, 2006: 30-38).

1.1.4.2. Göçe Karar Verme Açısından Göçler

Toplumların tarihine bakıldığında göçlerin, toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı ve bu anlamda bir sonucu oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte göçün kendisinin de bu dönüşümlere katkıda bulunan ve dünya tarihini, toplumların yapısını ve kültürlerini değiştiren en güçlü demografik neden olduğu da bilinmektedir. Ancak göç kararı alınması hiç de kolay olamayan zor bir süreçtir. Birey öncelikle kendi durumunu değerlendirir ve bu değerlendirme sonucunda kendi mahrumiyetlerini tespit eder. Bu mahrumiyetleri gidermek için bir karara varır ve bu kara göçtür (Gezgin, 1994: 23-24).

Göçün, “çeşitli faktörlerin insan idrakinde meydana getirdiği istekli ya da istek dışı güdülenmelerin, mekanda yer değiştirme amacıyla harekete dönüşümü” olarak yapılan tanımlama tam da bu zor karar alma sürecinde göçlerin nasıl sınıflandırılacağına ilişkin açıklık getirmektedir. Güdülenmenin istekli olarak harekete dönüşmesi ‘gönüllü göç’ kavramına eş düşerken; istek dışı güdülenme sonucu kişinin gönülsüz olarak gerçekleştirdiği göç ‘zorunlu göç’ olarak tanımlanmakta ve iki grupta incelenmektedir (Tekelli, 1997: 15).

Göç olgusu bireye fırsatlar sağlamasının yanı sıra taşıdığı belirsizliklerden dolayı riskli bir süreçtir. Göç kararını verecek kişinin öncelikle bu riski almaya istekli olması, göç edeceği yerde kendisinden beklenen işlevleri görebilecek ve bunları yerine getirebilecek kapasitede olması, son olarak da göçü gerçekleştirme becerisini gösterebilmesi gerekmektedir. Göç edecek kişinin karar alma aşamasında belirleyici ve yönlendirici bir diğer etmen de kişinin yaşam sürecinin neresinde olduğu ile ilgili olmaktadır (İçduygu ve Ünalın, 1997: 38-40).

- *Zorunlu Göç*

Kişinin göç kararını hangi etkenler altında ve nasıl verdiği göçü sınıflandırmada önemli bir değişken olmaktadır. Zorunlu göç, gönüllü göçün aksine kişinin kendi iradesi dışında çeşitli etkenlerden dolayı gerçekleşen bir harekettir. Zorunlu göçte genelde devletlerin sosyal, ekonomik ve siyasal bazı yaptırımları insanları çevrelerini terk etmeye iterken; stresli yaşam olayları, önemli sosyal değişiklikler, güvenlik sorunları ve kişinin sahiplendiği kültürün tehdit altında olması gibi faktörler de göçü zorunlu hale getirebilmektedir. Bu çerçevede hem uluslar arası özellik taşıyan hem de illegal olarak kabul edilen kaçak göçler ve köle ticareti ön plana çıkmaktadır. Ulusal düzeyde ise ekonomik temelli göçler zorunlu göç sınırları içine girerken siyasi ya da dini baskılar sonucu yapılan göç hareketleri de zorlayıcı nitelik taşıyan göçler sınıfına girmektedir. Zorunlu göçler arasında güvenlik nedenleriyle yapılan göçler diğer göç türlerinden farklılık göstermektedir. Bireysel göç ve aile göçü gibi genel göç tiplerinin dışında bu göçte yerleşim yerinin kısmen ya da topluca göçü söz konusudur. Güvenlik nedeniyle yapılan zorunlu göçlerin büyük bir kısmı kır çıkışlı olmakla birlikte kırsal alandan göç

edenlerin mevcut mal varlıklarını geride bırakmak zorunda kalmalarından sebeple maddi kayıplar diğer göç türlerine oranla daha fazla olmaktadır (Gönüllü, 1996: 95).

Bir ülke sınırlarını kaçak şekilde geçerek o ülke yasalarını ihlal eden illegal ya da başka bir deyişle düzensiz göçler de ihlalin çaresizlikten kaynaklanması nedeniyle zorunluluk esasına dayanmaktadır. Düzensiz göçle birlikte göçmenlik ve mültecilik kavramları da ön plana çıkmakta ve önemli bir insan hakları sorunu haline gelmektedir.

- *Gönüllü Göç*

Gönüllü göç, insanların kendi iradesi ve beklentisi doğrultusunda yaşam koşullarını iyileştirmek ya da çeşitli olanaklara sahip olmak amacı güdülerek genelde kentsel alanlara doğru bir seyir izleyen bölgesel hareketlilik olarak tanımlanmaktadır. Kırsalın hakim ekonomik faaliyeti tarım ve hayvancılığa karşın kentlerde gelişmiş ticaret ve sanayinin varlığı, sosyal ve sanatsal faaliyetlerin ulaşılabilirliği ve yaşam kalitesi bakımından kırsala olan üstünlüğü kentleri birer cazibe merkezi haline getirmektedir (Özdemir, 2004: 102-111).

Temelini kişisel isteklerin oluşturduğu bu göçü gerçekleştirecek birey yerleşim yeri olarak genelde cazibe merkezi olan kentsel bölgeye kendisinden daha önce giderek yerleşmiş eş, dost, akraba ve hemşerilerin yoğun olduğu yerleşim yerlerini tercih etmektedir.

1.1.4.3. Göç Edenlerin Niteliklerine Göre Göçler

Dünya tarihi sayısız göç hareketiyle karşı karşıya kalmıştır. Açlık, kıtlık, sel felaketi, deprem, kuraklık gibi doğal afetler ile toprak yetmezliği, iç çekişmeler ve dış baskılar basta olmak üzere, çeşitli nedenlerle meydana gelen göçler, birçok yıkıma yol açmakla birlikte, yepyeni medeniyetlerin doğmasına da zemin hazırlamışlardır. Göç edenlerin niteliklerine bakıldığında yapı ve kültüre bağlı olarak toplumdan topluma farklılık gösterdiği; ancak tüm farklılıklara rağmen göç edenlerin genelde erkek nüfustan oluşan işgücü olduğu görülmektedir. Göç nedenlerine bakıldığında erkeklerin daha çok ailevi ve ekonomik nedenlerle göç ettiği, buna karşın kadınların ise genelde ailevi ve bireysel nedenler ile göç ettiği görülmektedir. Niteliklerine göre göç ayrımı ise

işgücü göçü ve beyin göçü olarak ayrılmaktadır. Günümüzde doğal kaynaklar, araç-gereç-makine gibi üretimin fiziksel girdileri ne kadar bol miktarlarda olursa olsun, gerekli miktar ve nitelikte işgücü ve bu işgücünün mobilizesi olmadan uzun dönemde rekabet edebilmek imkansız hale gelmektedir. Göç alan ülkelerin ekonomileri nüfuslarına göre daha hızlı büyüdükçe göçler artmış; önce tarlalarda, hizmetçi olarak ve ağır işlerde çalıştırılan emek işçileri için daha sonra göçmenlik/vatandaşlık hakkı, sivil ve siyasi haklar tanımamasına rağmen emek göçünün önüne geçilememiştir. Şimdi ise her şey gibi emek ve beyin göçü hem göç alan hem de göç veren ülke için küresel bir sorun haline gelmiştir (Gürak, 2006: 270).

2. ULUSLARARASI GÖÇ KAVRAMI

2.1. Uluslararası Göçün İlgili Olduğu Kavramlar

Yakın zamanda, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında, uluslararası göç olgusu kalkınmanın ve ülkelerdeki yapısal dönüşümün önemli faktörlerinden biri olarak görülmeye başlanmıştır. Literatürde tek bir uluslararası göç tanımı olamamakla birlikte belli başlı tanımlamalar şu şekildedir;

- Uluslararası göç, belirlenen dönemde ikametın kalıcı veya kısmi değişimidir (Samuel, 1998: 3).
- Uluslararası göç, dünyayı yaklaşık 200 devlete ayıran sınırları geçmektir (Castles, 2000: 269).
- Uluslararası göç, insan sermayesi yatırımının bir biçimi olarak kavramsallaştırılır (Sjaastad, 1962).
- Göç, emek ve sermayenin coğrafi dağılımdaki dengesizliğin sonucudur (Arango, 2000: 285).

Göç yerel halkların bütünleşmesi ve ulusal ekonomilerin küresel ilişkilerinin artmasının bir sonucudur. Aynı zamanda, hem göç alan hem de göç veren ülkeler açısından sosyal dönüşümlerin bir nedenidir. Sınır geçişlerinin büyük çoğunluğu göçe dahil edilmez. Bu geçişlerin çoğu, çok uzun süre kalmayacak olan turistler veya iş gezisi amacıyla gelenlerdir. Göç, ikametın belirlenmiş azami süre içinde (örneğin 6 ay veya 1 yıl) değişmesidir (Castles, 2000:270). Göçün mesafesinde herhangi bir kısıtlama yoktur. Ne kadar kısa veya uzun, kolayveya zor olursa olsun, her göç hareketi bir merkez, gidilecek yer ve arada engeller dizisi içermektedir (Lee, 1966).

Çoğunlukla göçlerde bir zorunluluk olduğu belirtilebilir. Siyasi ya da dini baskılar sonucu yapılan kitlesel göçler ya da ekonomik nedenlerle, bulunulan koşullardan hoşnut olunmadığında, yaşam koşullarını daha iyi hale getirmek için gerçekleştirilen göçler, aslında isteğe bağlı olarak nitelendirilse bile, bir bakıma zorlayıcı etkeni olan göçlerdir (Gönüllü, 1996).

Nüfus artışı ve gençlerin toplam nüfus içindeki yüzdeleri, hem uluslararası göçü hem de kalkınmayı etkileyen bir unsurdur. Nüfusun dengesiz artışı ülkedeki kaynaklar ile işgücü arasındaki dengeyi bozmaktadır. Eğitim, uluslararası göçe başka bir yönden neden olmaktadır. Çünkü insanlar daha iyi eğitim alabilmek için göç ederler. İstihdam olanaklarının olmaması bir diğer göç sebebidir. Güneydeki birçok ülke kronik işsizlik sorunu ile uğraşmaktadır. Genellikle göçe neden olan baskın faktör işgücü piyasasının etkin olmamasıdır. İstihdam eksikliği, düşük ücretler ve emek gücünü motive edebilecek faktörlerin olmayışı bireyleri başka yerlerdeki fırsatları araştırmaya itmektedir. İşçi gönderen ve kabul eden ülkeler arasındaki gelir farklılıkları uluslararası göçün önemli başka bir nedenidir. Bu faktörlerin yanı sıra politik özgürlüğün ve insan haklarının yokluğu, hızlı kentleşme gibi faktörler de insanları göç etmeye iten sebeplerdendir.

2.1.1. Kalkınma ve Göç

Ekonomik kalkınmaya yönelik olarak geçmişte yapılan tanımlamalar ekonomik göstergelere dayandırılmış ve genel itibariyle sanayileşmiş ülkeler “kalkınmış ülke” sınıflamasına sokulmuştur. Ancak, günümüzde kalkınma kavramı sadece ekonomik değişkenlerle değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel değişkenlerle açıklanmaktadır.

Sosyoekonomik kalkınma birçok ekonomik, sosyal ve demografik değişkenin fonksiyonudur. Birçok kalkınmakta olan ülkede hükümetler göçü kalkınma politikalarının başarıya ulaşması için kullanmaya çalışmışlardır (Appleyard, 1989: 486). Türk Hükümeti 1960’larda işsizliği azaltmanın en iyi yolu olarak özellikle nüfusun neredeyse yarısının yaşadığı tarımsal alanlardan emek ihraç etme yolunu benimsemiştir (Martin vd., 2001: 603).

Ekonomik kalkınma farklılıkları, göçü fakir alanlardan zengin alanlara doğru yönlendirmektedir (Martin, 1992: 1003). Ancak yoksulluk ile göç arasındaki ilişki bu kadar basit değildir. Göç, kalkınmanın hem nedeni hem de sonucudur (Castles, 2000: 272). Göç alan ve göç veren bölgelerin demografik ve sosyoekonomik yapısı, göçün mevsimlik mi, sürekli mi olduğu ve göçmenin kişisel özellikleri (yas, eğitim durumu vb.) ve göç sonrası istihdam edildikleri sektör gibi etmenlerin göçün iki ucundaki yerleşim yerlerindeki yoksulluk göstergelerini yakından etkilemesi beklenebilir (Senses,

2003: 163). Dünyanın bazı bölgelerinde yoksulluk göçün ana sebebi olurken, aksine bazı bölgelerde yoksullar en son göç etmeyi tercih edecekler arasındadırlar. Bazı yerlerde göç, yoksulluktan kaçışın bir yolu olabilirken, diğer yerlerde yoksulluğun derinleşmesine neden olur (Skeldon, 2003: 1). İnsanların yaşadıkları yerlerde yoksul olmaları göç kararı almalarını tetikler. Ancak bir diğer açıdan bakıldığında göç, nitelikli insanların, dinamik ve genç bireylerin ülkeyi terk etmesi nedeniyle kalkınmanın önünde engeldir.

Uluslararası göçün ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ülkeden ülkeye, piyasa koşullarına, dövizin ülkeye çekilmesi için yapılan kolaylıklar gibi birçok faktöre bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Her ne kadar işçi dövizleri akımı uluslararası göçün belirgin bir sonucu olsa da, göçün sadece potansiyel ekonomik etkilerinden birini temsil eder. Ulusal gelirin doğrudan işçi dövizlerinden etkilenmesine ek olarak, uluslar arası göç, geliri ve göçmenlerin geldikleri ülkelerde verimli alanlara yaptıkları yatırımları da etkiler. Son çalışmalar göstermektedir ki dolaylı etkiler de en az doğrudan etkiler kadar ekonomik büyüme üzerinde etkilidir (Taylor vd., 1996).

Kalkınma, hareketliliği yüksek ve göçe meyilli topluluklar oluşturmaktadır. Kırsal alanlardaki kalkınma bu bölgelerdeki ilişkileri zayıflatır ve topluluğu bir arada tutan bağlar zayıflar. Bu bölgelerden göç etme eğilimi artarken yine mevcut bölgenin kalkınması nedeniyle göç için çekici bir bölge haline gelebilir.

Uluslararası göçün meydana gelişi konusunda genel yaklaşım, göçmenleri sanayileşmiş ülkelere çeken talep faktörleri, göçmenleri kendi ülkelerinden iten arz faktörleri ve hâlihazırda sanayileşmiş ülkelerdeki arkadaş ve akraba ağının mevcut olmasından kaynaklandığıdır (Martin, 1992). Her ne kadar günümüzde sanayileşmiş ülkeler işçi göçünün önüne kotalar, sınır kontrolleri ve çeşitli engellerle geçmeye çalışsalar da arz ve talep faktörlerinin gün geçtikçe kuvvetlenmesi söz konusudur. Çünkü ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farklılığı, insanların fakir bölgelerden zengin bölgelere doğru göçüne neden olmaya devam edecektir.

2.1.1.1. Göçün Ekonomik Gelişme İlişkisini İnceleyen Teoriler

Uluslararası işçi göçü ve bunun ekonomik gelişme ve kalkınma ile olan ilişkisinin açıklanmasında yönelik kuramsal modeller iki grupta sınıflandırılır. Bu modeller; Dengeli (Simetrik) Büyüme Modelleri ve Asimetrik Büyüme Modelleridir(Merkez-Çevre Modeli).

Dengeli Büyüme Modelleri

Dengeli büyüme modelinin göç ayağı ile ilgili çalışan iktisatçılar ve sosyologlar, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere gerçekleşen göçün, göç veren ülkelerin ekonomik büyümelerine olumlu katkılarının olacağını savunmaktadırlar. Çünkü az gelişmiş ülkelerde (AGÜ) işsizlik oranı yüksektir ve çalışan nüfusun büyük kısmı tarım sektöründe gizli işsizdir. Dolayısıyla işgücünün marjinal verimliliği düşüktür. Göç etmeyi tercih edenler işsizler olduğu için üretimde bir düşüş yaşanmaz. AGÜ'lerden gelişmiş ülkelere (GÜ) gerçekleşen göç ile emeğin marjinal verimliliği artar. Geri dönen işçiler sayesinde gerek beraberlerinde getirdikleri sermaye gerekse elde ettikleri nitelik ve bilgi birikimi ile ülkelerinin ekonomik büyümesine pozitif yönde katkı sağlarlar. Emek fazlasının ihracı göç bölgesinin göç alan bölgeyi ekonomik olarak yakalamasına yardımcı olur (Koç ve Onan, 2006).

Asimetrik Büyüme Modelleri

Asimetrik büyüme modeli, emeğin kalkınmamış bölgelerden sanayileşmiş ülkelere hareketinin göç veren ve göç kabul eden ülkeler arasındaki açığı büyüteceğini tartışmaktadır (Koç ve Onan, 2006: 9). Bu modellere göre, işgücünün çeşitli kanallarla az gelişmiş ülkelerden, gelişmiş ülkelere doğru akmasının ana nedeni, sermayenin belli yerlerde (göç alan ülkelerde) birikmesidir (Güven, 1997: 18). Asimetrik büyüme modeli, göçmen gönderen ülkeler açısından göç sürecinin kalkınma sürecini yavaşlatacağını savunur. Yine bu teoriye göre az gelişmiş ülkeler yeterli kaynaklara sahip olmadıkları gibi, bunlardan etkin bir şekilde yararlanmamaktadırlar. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler dengesiz büyümek zorundadırlar.

2.1.1.2. Sosyal Sermaye

Toplumda var olan sosyal ilişkilerin temelinde “güven” yatar. İnsanların arasındaki güven unsuru, kişileri ortak hedeflere ulaşmak için bireyler, gruplar ve organizasyonların içinde çalışmaya iter. Bireylerin sahip olduğu ilişkiler veya içinde bulunduğu gruplar onların ‘sosyal sermayesini’ belirler. Sosyal sermaye kavramı ile ilgili değişik tanımlar yapılmıştır. Bu tanımların ortak noktasında ilişkiler ve iletişim ağlarının önemi vardır. Toplumsal yaşamda ahlak, sivil erdem, güven, kurallar ve kurumlar, sosyal normlar, değerler ve inançlar gibi kavramlarla ifade edilen unsurların tamamı sosyal sermaye anlamına gelmektedir (Aktan, 2007).

Bodurdu sosyal sermayeyi ilk kez şöyle tanımlamıştır; gerekli olduğunda faydalı destekler sağlayan toplumsal ilişkilerin sermayesi; herhangi biri toplumsal açıdan önemli konumlara, örneğin siyasi bir kariyer gibi aynı zamanda para değeri de olan konumlara sahip olan vazgeçilmez olan saygınlığın ve onurluluğun sermayesidir. Daha sonra bu tanımları sadeleştirerek şu açıklamayla sonlandırmıştır; sosyal sermaye, gerçekte ve uygulamada karşılıklı tanışıklık ve tanımayla bağlı olarak az ya da çok kurumsallaşmış, uzun ömürlü iletişim ağına sahip olması nedeniyle, bir bireyin veya bir grubun haklı olarak hissesine düşen kaynakların bir toplamıdır (Field, 2006: 20).

Coleman ise sosyal sermayeyi şöyle tanımlamıştır; “Aile bağlarına ve toplumun sosyal kurumlarında var olan ve bir çocuğun veya gencin toplumsal ve bireysel gelişimine faydalı bir takım kaynaklardır. Bu kaynaklar farklı insanlara göre farklılık gösterir, çocukların ve gençlerin insani sermaye gelişimi için de önemli bir avantaj oluşturur” (Field, 2006: 33).

Putnam’a göre sosyal sermaye kısaca; “Sosyal kurumun koordine edilmiş eylemleri kolaylaştırarak toplumun etkinliğini arttıran güven, normlar ve iletişim ağları gibi özelliklerdir” (Field, 2006: 5).

Aynen fiziksel sermaye ve insan sermayesi gibi sosyal sermaye de verimli üretime yardımcı olur (Coleman, 1988: 101). Üretim sürecinde ana girdiler olarak görülen sermaye, emek, doğal kaynaklar, girişimci unsurlarına yakın zamanda eklenen insan sermayesinin yanı sıra artık sosyal sermaye kavramının da dâhil edilmesi gerekmektedir.

2.1.1.3. Beyin Göçü

Profesyonel işgücü göçü; geçmişteki eğitim ve başarılar, mevcut durum ve bireyin etrafını saran sosyal ilişkiler ağı gibi bireysel farklılıkların sonucudur. İyi eğitilmiş, bir işe bağımlılığı olmayan ve daha cesaretli bireylerin göç etme olasılığı daha yüksektir (Portes, 1976: 504). ‘Beyin göçü’ kavramı, teknoloji transferinin en hassas alanlarından birini tanımlamakta kullanılır. Kendi ülkelerinden ayrılan, yetmişmiş uzmanların başka ülkelerdeki fırsatları aramalarına dikkat çeken bir kavramdır (Kwok ve Leland, 1982: 91).

Beyin göçünün birincil belirleyicileri dört başlıkta sunulabilir (Portes, 1976:492);

- Profesyonel emek için gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir farkları ve ekonomik farklılıklar,
- Gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında araştırma ve uygulama için personel, fiziki mekân, bütçe, eşya vb. desteklerin farklı olması,
- Ülkeler arasında bilim adamları ve uzmanların itibar farklılıkları,
- Ülkeler arasındaki politik istikrar, sosyal barış ve politik özgürlük farklılıkları.

Mavi yakalı işçilerin göçü nedeniyle doğan kayıplar genellikle göreceli olarak ucuz ve çabuk giderilebilir. Kalkınmakta olan ülkeler için daha önemli olan, yüksek eğitilmiş profesyonellerin göçü nedeniyle doğan kayıptır. 1961–1983 yılları arasında en az 700 bin bilim adamı, mühendis, doktor ve diğer yüksek nitelikli kişiler kalkınmakta olan ülkelere ABD, Kanada ve İngiltere’ye göç etmiştir (Stalker, 1994: 118).Kalkınmış ülkeler nitelikli insan gücünün ülkelere göç etmesinden net kazanç elde ederler. Tahminlere göre 1971–1972 yıllarında kalkınmakta olan ülkeler her bir nitelikli göçmene ortalama 20.000 dolar, toplamda 646 milyon dolar yatırım yapmıştır.

Örneğin Sudan, 1978 yılında dış hekimi ve doktorlarının %17'sini, mühendislerinin %30'unu ve bilim adamlarının %45'ini kaybetmiştir (Stalker, 1994: 121). Gelişmekte olan ülkeler beyin göçünden hem ekonomik hem de toplumsal olarak ciddi bir biçimde olumsuz etkilenmektedir.

Beyin göçünün kimi yönlerden olumlu etkileri olabileceği de ileri sürülmektedir. Örneğin, yabancı ülkelerde yaşanan beyin göçü, bir “geri besleme etkisi” olarak, kazandığı gelirin bir kısmını ülkesine geri gönderiyorsa, bulunduğu ülkenin bilgi, iş ve teknoloji olanaklarını kendi ülkesine taşıyor ve yansıtıyorsa, yaşadığı ülke ile kendi ülkesi arasında ticari bağların oluşturulmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunuyorsa ve bir süre sonra geri dönüp de orada edindiği her türlü birikimi ülkesine getiriyorsa o zaman beyin göçünün olumlu etkilerinden söz etmek mümkündür. Aksi halde, beyin göçünün yalnızca zararından söz etmek gerekecektir (Kaynak, 2005: 295-296).

Türkiye’den yurtdışına nitelikli işgücü göçü özellikle son dönemlerde peş peşe yaşanan ekonomik krizlerden sonra daha da önem kazanmaktadır, çünkü ekonomik krizlerin ardından eğitilmiş gençlerde işsizlik önemli ölçüde artmıştır (Tansel ve Güngör,2004: 1).

2.1.2. Uluslararası Göçün Tarihsel Gelişimi

Göç olgusunun ortaya çıkmasını belirli bir tarihten başlatmak mümkün değildir. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu kavram, her dönemde çeşitli nedenlerden dolayı nüfus hareketlerine tanıklık etmiştir. Henüz yerleşik yaşama geçilmeyen dönemde göçler büyük ölçüde iklim ve coğrafi değişikliklerin etkisiyle meydana gelmiştir. Yerinden olan insan toplulukları, yeni yaşam alanları arayışına girmişler; bunu yaparken coğrafi ve iklim koşulları bakımından elverişli boş alanlara yerleşmişler ya da başka yerleşik halkları topraklarından kovup o toprakları işgal etmişlerdir. Böylece yeni yerler arayışıyla başlayan göç dalgaları dünyanın birçok yerine yayılmıştır. Bunun dışında sınıflı toplumların oluşumu da göç hareketlerine yeni ivmeler kazandırmıştır. Özellikle köleci imparatorluklar arasında yaşanan savaşlarla yerli halklar köleleştirilmiş, öldürülmüş ya da göçe zorlanmıştır. Feodal toplumlarda toprak için yapılan savaşlar da kapitalizm öncesi dönemin zorunlu ve kitlesel göçlerinin en önemli nedenlerini oluşturmuştur. (Peköz,2002:12-13)

16.yy'dan İtibaren Tarihsel Arka Plan

Uluslararası göçün “modern” tarihini kabaca 16.yy'dan başlatmak mümkündür. 16.yy ve 19.yy arasında, *merkantilist(mercantile) dönem* boyunca Avrupa göç akınlarına hâkim olmuş ve bu hakimiyet merkantilist kapitalizm altında ekonomik büyümeden ve sömürgeleşme süreçlerinden kaynaklanmıştır (Massey,1999:34). Özellikle Batı Avrupa'da 1650'den başlayarak göç, sosyal hayatın ve politik ekonominin önemli bir yüzünü oluşturmuş, modernleşme ve sanayileşmede hayati bir rol oynamıştır (Castles ve Miller,1998:54).

Kapitalist süreçle birlikte tarihsel ilişkilerin boyut değiştirmesi gibi nüfus hareketlerinin nedenleri ve karakteri de farklılaşmıştır. Kapitalist sürecin öncülüğünü yaptığı nüfus hareketleri daha çok ekonomik ve siyasi nedenlere dayanmaktadır. Serbest rekabetçi kapitalist dönemin başlıca göç hareketleri iki gruba ayrılmaktadır. İlki yerli halkların topraklarından zorla sürülmesidir ki bu halkların bir kısmı yerinden edilmiş bir kısmı da tutsak edilerek köle ticaretinin önemli bir kaynağı haline gelmişlerdir. Sömürge edinme ve sömürgeadaki kölelerin ticaretini yapma yoluyla nüfusun bir yerden bir yere taşınması dönemin göç hareketinin ilk boyutudur. Özellikle Avrupa devletlerinin sömürgeciliği bunun en belirgin örneğini oluşturmaktadır. Avrupa nüfusuna yakından bakıldığında, bu nüfusun da göçmen karakter taşıdığı gözlemlenmektedir. Asker olarak Avrupa'ya gelmiş olan göçmenler,görev yaptıkları bölgelere yerleşmişler ve Avrupa uluslarının inşası döneminde buldukları ülkenin bir vatandaşı olmuşlardır. İkincisi, dünyanın bilinmeyen yeni bölgelerinin (Amerika, Avustralya, Güney Afrika) keşfedilmesi ve buralara yerleştirilen nüfusa ilişkin göç akısıdır (Peköz, 2002:14-16). 300 yıl boyunca Avrupalılar Amerika, Afrika, Asya ve Okyanusya'nın büyük bir kısmına yerleşmişler ve dönemin göç hareketlerine yön vermişlerdir (Weiner, 1995:21). “Sömürgeleştirici” göçmenlerin tam sayısı bilinmemekle birlikte, dünyanın diğer kesimlerinde Avrupa hâkimiyetini kurmaya yetecek kadar dışa göç verildiğini söylemek mümkündür. Bu süreçte göçmenler genel olarak üç sınıfa ayrılmaktadırlar: diğerlerinden görece çok sayıda olan tarımla uğraşanlar, daha küçük bir grup olan yönetici ve zanaatkârlar, daha da küçük bir grup olan ve Avrupa'nın büyüyen merkantilist ekonomisine hammadde üretmek için

plantasyonlar kuran girişimciler. Avrupalıların plantasyon üretime katılmadaki paylarının düşük olmasına rağmen, bu sektörün Amerikan nüfusunun büyüklüğü ve kompozisyonunda öncelikli etkisi gözden kaçmamaktadır. Endüstri öncesi teknolojiyle, plantasyonlar oldukça büyük sayıda ucuz işgücüne ihtiyaç duymuşlardır. Bu talep kısmen Doğu Asyalı sözleşmeli (intentured) işçilerle karşılanmış ancak işgücünün en önemli kaynağını zorunlu göç ettirilen Afrikalı köleler oluşturmuştur. 300 yıl boyunca yaklaşık on milyon Afrikalı Amerika'ya "ithal edilmiş" ve Avrupa kolonileriyle birlikte Amerika'nın sosyal ve demografik oluşumunda yer almışlardır (Massey,1999:34).

Avrupa'da kölelik özellikle 18.yy'ın ekonomik ve siyasi bakımdan hakim ülkeleri olan İngiltere ve Fransa tarafından yaygın biçimde kullanılmış, seker, tütün, kahve, pamuk gibi malların üretiminde bu sisteme başvurulmuştur. Kölelerden ve sömürgelerden toplanan işçilerden sağlanan üretimle Avrupa'da kısa zamanda servet birikimi sağlanmıştır. Böyle bir zenginlik birikimi 18. ve 19.yy'a endüstri devrimiyle damgasını vuracaktır. Özellikle İngiltere sömürgelerinden sağlanan karlar, imalat için yatırıma dönüşecek, ticari tarımın yapılmasını körükleyecektir (Castles ve Miller, 1998:55).

Bunun arkasından sanayi kapitalizmi gelişecek ve onun ihtiyaçlarına yönelik nüfus hareketleri yaşanacaktır. Sanayi kapitalizminin gelişimi için getirilen yeni göçmenler daha çok sanayi şehirlerine ve iş merkezlerinin çevresinde yapılan konutlara yerleştirilecekler ve bugünkü durumuyla hiçbir benzerlik göstermese de gettolaşmanın ilk örneklerini oluşturacaklardır. Peköz'ün aktardığı kadarıyla Marx kapitalizm öncesi ve kapitalizmle birlikte farklılaşan nüfus hareketlerini şu şekilde açıklamaktadır: *"Eski çağlarda nüfus, üretim güçleri üzerine baskı yaparak zorunlu göçe yol açıyordu. Hâlbuki modern kapitalizmde zorunlu göç tam tersinedir. Burada 'artık nüfusu' yaratan üretici güçlerin eksikliği değil nüfusun azalmasını zorlayan, 'artık nüfusu' kıtlık ve göç yoluyla dışarı süren, üretici güçteki artıştır; nüfusun üretici güce baskısı değil, üretici gücün nüfusa baskısıdır."* Marx'a göre kapitalizm nüfusu tarımdan kopardıkça nüfus yeni yerleşim alanları bulmak zorunda kalmıştır. Marx bunu şöyle ifade etmektedir: *"Kapitalist gelişme tarımın geleneksel yapısını çözdükçe işsizlik ve sefalet yaratır. Topraktan sökülen yığınlar göreceli olarak daha iyi iş ve yaşam koşulları için başka*

ülkeler aramaya başlar. Bu, toprak sahipliğinin, çiftliklerin (azınlığın elinde) yoğunlaşmasının, tarımda makineleşmenin ve modern tarım sisteminin büyük ölçekli uygulanmasının yol açtığı zorunlu göçtür.” (Peköz, 2002:13-14)

Kapitalist süreçle birlikte Avrupa kıtasında, sanayileşme ve kentleşme içgöç ile sağlanırken, Amerika ve Avustralya kıtaları, dış göç sayesinde kapitalizme dayanan sanayileşme ve kentleşme sürecini yaşamışlardır. Amerika ve Avustralya’ya göç eden Avrupalılar gittikleri ülkelerin ekonomik gelişimi ve toplumsal değişimlerinde etkin bir rol oynamışlardır. Göç edilen kıtalarda Avrupa burjuvazisinin desteğiyle kapitalizm büyük bir gelişme göstermiş, kentleşmiş ve sanayileşmiş bir toplum yaratılmıştır. Amerika göçünün ilk ayağı olan bu Avrupa göçmenlerinin tamamlayıcısı olan ikinci ayağı ise Afrikalı göçmenlerdir. Afrikalılar kıtanın köleleri olarak kullanılmışlardır. Dolayısıyla kapitalizmin tarihi sömürüye dayalı göçlerin tarihidir (Peköz, 2002:16-17).

17.yy sonu ve 18.yy boyunca hakim olan kölelik 19.yy’a gelindiğinde farklı bir karakterle karşımıza çıkmaktadır. Pre-kapitalist toplumların kölelik sistemi,sömürgeci sistemle birleşerek küresel bir yapı haline gelme eğilimindedir. Bu yapının ortaya çıkısındaki temel neden ticari sermayenin hakim olduğu bir dünya pazarı kurmaya başlayan küresel imparatorlukların ortaya çıkmasıdır. Artık uzman tüccarlar vardır ve dünyanın bir ucundan getirilen kölelerin alınıp satıldığı veya kullanıldığı küresel bir pazar oluşmaktadır (Castles ve Miller,1998:64).

Uluslar arası alanda köle ticareti yaşanırken merkez ülkeler de kendi içlerinde yoğun göç hareketleri yaşamışlardır. Küçük çiftçilerin ellerinden toprakların alınarak mülksüz estirilmeleri, kente göç etmelerine, atölyelerde isimleşmelerine yol açmıştır. Kentte iş bulamayan kitlelerse Amerika’ya ya da sömürge olarak belirlenen ülkelere göç yolunu tercih etmişlerdir (Toksöz, 2006:13).Bu dönemde ‘göç ettirilme’ bizzat devlet eliyle gerçekleştirilen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsalda yasadıkları yerleri terk etmek istemeyenler devlet tarafından zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmakta ve kendilerine “önerilen” işleri yapmak üzere kentlere göç etmektedirler (Marfleet, 2006:58). Hobsbawm’a göre Avrupa’da kırsal nüfusun göç etmesinin desteklenmesi üzerinde bir uzlaşma bulunmaktadır. Bu anlaşmaya göre ‘artık nüfus’ köklerinden kurtarılarak “özgürce” hareket etmesine izin verilmelidir. Ancak bu yolla

kırsal kesimin kas gücüne ihtiyaç duyan kentlere göç etmesi sağlanabilecektir. Bir başka ifadeyle “*büyük kır nüfusunun, ekonominin büyümekte olan tarım dışı sektörü için bir biçimde, en azından kısmen özgürce hareket edebilen ücretli işçilere dönüştürülmesi zorunludur.*” Bu göçmenler resmiyette hareket etme ve işverenini seçme özgürlüğüne sahip gibi görünseler de baskıyla göç ettirilmişler ve zorla güvensiz koşullarda ve niteliksiz işgücü olarak çalıştırılmak üzere kent ekonomilerine çekilmişlerdir. Sanayileşmenin başlangıcıyla birlikte kırdaki mülksüzleşen köylüler ve kentte yoksul kalanların göç etmeyi tercih edişleri yaklaşık 30 yıl boyunca devam etmiş ancak bundan sonra Avrupa’nın kendi içinde işgücü açığı hissedilmeye başladığından göçler yavaşlamıştır (Hobsbawm, 2003:164).

18.yy’ın ortalarında başlayan ve 19.yy’ın sonlarına kadar süren sanayileşme süreci merkez ve çevre ülkeler arasında bugüne kadar gelen ekonomik ilişkilerin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Çoğu zaman merkez ülkenin çevre ülkeden hammadde vb. gibi ihtiyaçlarını karşılaması ve sanayi ürünlerini çevre ülkeye ihraç etmesi şeklinde devam eden süreç, çevre ülkedeki özellikle kırsal alanda yaşayan kesimin topraklarını yitirmesine ve işsiz kalmasına neden olmuştur. Bu döneme özgü “sözleşmeli işçilik” sistemi topraklarını kaybederek boşta kalan bu nüfusu ağır şartlarda işgücüne dahil etmenin yeni bir yolu olarak ortaya çıkmıştır (Toksöz, 2006:13-14).

19.yy’ın ikinci yarısından itibaren kölelerin gerçekleştirdiği bir dizi ayaklanma ve kölelerin azat edilmelerini destekleyen Avrupa sayesinde 1830’da dönemin başlıca güçleri tarafından kölelik sistemi resmi olarak kaldırılmış ancak bir süre daha kimi bölgeler de devam etmiştir. Kölelik sisteminin kaldırılmasıyla birlikte boşluğunu doldurmak ve yeni göçmen dalgalarını sağlamak adına “sözleşmeli işçilik (indentured workers-coolie system)” getirilmiştir (Marfleet, 2006:61). Sözleşmeli işçi sistemi, işçilerin geniş gruplar halinde, bazen zorla, işe alınmalarını ve çeşitli bölgelere çalıştırılmak için transfer edilmelerini içeren bir sistemdir. Buna örnek olarak Britanya sömürge yöneticilerinin Hindistan alt kıtasından, Trinidad, Guyana ve diğer Karayip ülkelerine büyük seker üretim çiftliklerinde çalıştırmak için işçi almaları verilebilir. İşçilerin bir kısmı da (Fiji, Malaya ve Doğu Afrika’da) madenlerde, demiryolu

inşaatında çalıştırılmaktadır. Britanya için verilen örnek diğer sömürge sahibi ülkelerde de sıklıkla gözlenmektedir. Potts tarafından yapılan bir çalışmada 100 yıllık bir zaman diliminde 40 ülkenin sözleşmeli işçi kullandığını ve 20.yy'ın ortaları itibariyle 37 milyon insanın bu sözleşmelerle transfer edildiği belirtilmektedir (Marfleet,2006:61). Sömürge ülkelerinde kullanılan bu sistemin bu kadar uzun süre artan oran göstermesi uzun dönemi içeren katı işçi sözleşmelerine dayandırılabilir. Cohen'in de belirttiği gibi anlaşmada yer alan ücret ve şartlar oldukça zayıftır ve işçiler katı bir disiplinize sistemine tabidir. Sözleşmeye karşı gelmek ise şiddetle cezalandırılmaktadır. Sözleşmeli işçiler işverenler için kölelerden daha ucuza gelmektedirler (Castles ve Miller,1998:54).

Transatlantik olarak adlandırılan ilk dönem göç hareketlerini yaklaşık 1800ve 1925 yılları arasında “Büyük Göç (Great Migration)” dönemi takip etmiştir. Elli iki milyondan fazla sayıda insan Amerika ve aynı zamanda Avustralya’da yeni yaşam arayışıyla Avrupa’nın sanayileşmekte olan ülkelerini terk etmişlerdir (Skeldon, 1997:65). Bu göçmenlerin % 85’i sadece beş ülkeye gitmeyi tercih etmişlerdir. % 60’lık kısmı Amerika’ya gitmekle birlikte tercih edilen diğer ülkeler, Arjantin, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda’dır. Göç veren başlıca uluslar ise Britanya, İtalya, Norveç, Portekiz, İspanya ve İsveç’tir. Tüm uluslar arası göçmenler Avrupalı değildirler ancak bu kıta çoğunluğa(yaklaşık %88) sahiptir (Massey,1999:34).

19.yy’ın ortaları itibariyle transatlantik göçünde görülen hızlı artış ulaşım olanaklarındaki gelişmelerle yakından bağlantılıdır. Endüstri öncesi Avrupa’da da oldukça yüksek nüfus hareketleri yaşanmış olmasına rağmen, ekonomik ve teknolojik gelişme göçün hem ölçeğini hem de türlerini arttırmıştır. Özellikle Atlantik’in iki yakasında demir yollarının inşa edilmesi ve daha gelişmiş deniz ulaşım araçlarının yapılması, göç süreçlerini oldukça hızlandırmıştır (Skeldon,1997:67).

Avrupa'dan büyük ölçekli bu göç dalgası Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle durma noktasına gelmiş ve yaklaşık kırk yıl boyunca devam edecek olan **sınırlı göç dönemini** başlatmıştır. Bu göç döneminde, daha önce göç alan ve göç veren ülkeler artık göçmenlere karşı sınırlarını yükseltmeye başlamışlar; özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa'da vatandaş olmayanlara-“yabancılara” karşı düşmanlık gözlemlenmiştir. Üstelik ilk kez bu dönemde göçmenler arasında geniş çapta ve resmi olarak farklılıklar vurgulanmış, “mültecilerin” özel bir göçmen kategorisi olarak tanımlanması gereği duyulmuştu (Marfleet, 2006:71-72).

İki Savaş Arası Dönemde Göç Hareketleri

Birinci Dünya Savaşı başladığında Avrupalı göçmenlerin çoğu orduya katılmak için evlerine geri dönmüşlerdir. Ancak çok geçmeden savaştan ülkelerde işgücü açığı hissedilmeye başlamıştır. Her devlet buna ilişkin önlemler almaya girişmiştir. Almanlar yabancı Polonyalıların ülkeyi terk etmelerini önlemişler ve işgücünü zorla çalıştırmışlardır. Fransız hükümeti, Kuzey Afrika ve Hindistanı sömürgelerinden ve Çin'den işçi alımını öngören bir sistem kurmuştur. Bunlar“barakalara” yerleştirilmiş ve en düşük ücretlerle sömürge yöneticileri tarafından kontrol altında tutulmuşlardır. İşçiler ayrıca, Fransız fabrikaları ve tarımı için Portekiz, İspanya, İtalya ve Yunanistan'da çalıştırılmışlardır. İngiltere Fransa'dan daha az oranda da olsa sömürge işçilerine yönelmiştir. Bunun yanında tüm savaştan ülkeler savaş mahkumlarını da zorunlu işgücü olarak kullanmışlardır (Castles ve Miller, 1998:62-64). Özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya'nın işgücünde kullanmanın yanı sıra savaşa da soktuğu sömürgelerden gelen göçmenler, 1917 Rus Devrimi ve savaşın bitimini takiben Avrupa'da, Asya'da ve Ortadoğu'da ortaya çıkan siyasi karmaşa sonucu göçmen karşıtı radikal söylemlerle karşı karşıya kalmışlardır (Marfleet, 2006:130).

1918 ve 1945 arası dönem genel olarak uluslar arası göç hareketlerinin azaldığı bir dönemdir. Ekonomik durgunluk ve krizlerin yanı sıra birçok ülkede göçmenlere karşı artan düşmanlık bu azalmanın nedenlerinden başlıcaları konumundadır. Ancak bu dönemde 1920'li yıllarda nüfus değiş-tokuşları nedeniyle bir hareketlilik gözlemlenebilmektedir. Birinci Dünya Savaşının bitimi, Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarının çözülmesi Orta, Doğu ve Güney Avrupa'da yeni devletlerin ortaya

çıkmasına yol açmış, bu yeni devletlerin sınırlarına dahil olan halkların etnik kimliklerinin yasadıkları sınırlarla örtüşmemesi sonucu homojen bir nüfus oluşturmak amacıyla halkların mübadele edilmesi öngörülmüş, kimi durumda gidecek bir yeri olmayan sığınmacı grupları da kendilerine yeni bir yurt bulmak için arayışa çıkmışlardır (Abadan-Unat, 2002:32).

Bu sürecin sonrasında Büyük Bunalımla birlikte de 1929'da tüm göç hareketleri durmuştur. Az miktarda geri dönen göçmen dışında, 1930'lar boyunca oldukça sınırlı miktarda göç hareketi gözlemlenmiştir. 1940'lara gelindiğinde ise uluslararası göç hareketleri İkinci Dünya Savaşıyla yavaşlamıştır. Bu dönemin göçmen kitlesi, ekonomik büyüme ya da kalkınma ritimlerine bağlı olmayan mülteci ya da yerinden edilmiş insanlardan oluşmaktadır (Massey, 1999:34). Birçok ülke göçmenlerin ülkelere giriş yollarını kapatmış ve engellemiştir. Bu dönemde klasik bir göç ülkesi olan Amerika'da, Doğu ve Güney Avrupa'dan gelenlerin asimile edilemez oldukları ve kamu düzenine ve Amerikan değerlerine tehdit oluşturdukları gerekçesiyle 1920'lerde bir grup yasa çıkarılmış; Batı ve Kuzey Avrupa hariç göçmen alımına sınırlamalar getirilmiştir. Bu yolla Amerika'ya yapılan geniş ölçekli göç, 1960'lara kadar durdurulmuştur (Skeldon, 1997:72).

Bu dönemde Amerika'da artan işgücü talebini karşılamak üzere iç göç politikası uygulanmış, büyük oranda güneyden gelen siyah işçiler sanayi kentlerine yönlendirilmiştir. Aynı dönem içerisinde Fordizm gibi yeni kitlesel üretim tekniklerinin ortaya çıkışı ve beraberinde getirdiği işgücünün Fordist üretime göre yeniden düzenlenmesi (scientific' regulation of labour) anlayışı verimliliği arttırmış ve ithal işgücüne duyulacak olan talebi azaltmıştır. Dolayısıyla özellikle Amerika için bu dönem göç karşıtı önlemlerin alındığı bir dönem haline gelmiştir (Marfleet, 2006:73).

1914'ten 1950'lere kadar "Afro-Amerikanlar" güney devletlerindeki ayrımcılık ve sömürden kaçmışlar, daha iyi ücretler ve eşit haklar alacaklarını umarak kuzeydoğu, orta batı ve batı bölgelere göç etmişlerdir. Ancak geldikleri yeni yerlerde –örneğin New York ya da Chicago'nun gettolarında- ayrımcılığın farklı boyutlarıyla karşılaşmışlar, işçi birlikleri ya da organizasyonlarından dışlanmışlardır. Tüm bunlar olurken Amerikalaştırma kampanyaları da bir yandan devam etmiş ve göçmenlerin İngilizce

öğrenip sadık birer Amerikan vatandaşı olmaları için gerekenler yapılmıştır. Büyük Bunalım sırasında da Meksikalı göçmenler yerinden edilmiş, ya evlerine dönmek zorunda bırakılmış ya da iş bulamadıkları için kendiliğinden evlerine dönmüşlerdir. Bunun yanı sıra Hitler'den kaçan Yahudiler için de pek fazla şey yapıldığı söylenemez. Çünkü bu dönemde Amerikan kanunlarında “mülteci” kavramı yer almamaktadır ve kendi vatandaşları işsizken Yahudilerin kabulünü desteklemek oldukça zor görünmektedir. Anti-semitizm de bunun bir boyutunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa Yahudileri için güvenli bir yer bulmak mümkün olmamıştır (Castles ve Miller, 1998:62-64). Üstelik bu dönemde ortaya çıkan faşist söylemler özellikle Yahudi mültecileri hastalıklı olarak tanımlamakta ve toplum düzenini bozan her türlü olay bu mültecilere atfedilmektedir. Faşist söylemler mültecilerle Yahudileri eşleştirmiş ve mültecilik kavramına karşı oldukça sert bir tutumun gelişmesine neden olmuşlardır. Öyle ki birçok Nazi, anti-semitist programlarında ve düzenledikleri mülteci karşıtı kampanyalarda “*refujews*” söylemini kullanmaktadır (Marfleet, 2006:131).

1914'ten İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar geçen süreç yalnızca ekonomik durgunluğun yaşandığı ve nüfusların kaynaştığı bir süreç değildir. Hobsbawm'ın belirttiği gibi bu süreç aynı zamanda “felaket çağı” olarak adlandırılan bir dönemdir. Bu dönem sadece küreselleşme ve bir önceki yüzyılda Avrupa nüfusunun deniz aşırı genişlemesinin ters teptiği bir dönem değil, fakat aynı zamanda Avrupa'da, Kuzey Amerika ve Avustralya'da liberal demokratik kurumların ve liberal kapitalizmin tek bir evrensel dünya yaratma girişiminin de ters teptiği, faşizm ve onun uydusu olan otoriter hareketlerin ve rejimlerin de geliştiği bir dönemdir (Hobsbawm, 1996:19).

Ulusların kapılarını kapatmaları, ekonomik durgunluk ve artan milliyetçilik akımları, yabancı işgücünü azaltma girişimleri ve dolayısıyla ortaya çıkan zorunlu göç, köle işgücü ve mülteciler Avrupa tarihinde bu dönemin temel karakteristiği haline gelmişlerdir (Skeldon, 1997:72).

İki savaş arası dönemde Fransa kayda değer göç alan tek Batı Avrupa ülkesi olmuştur. Ülkenin demografik açığı savaşlardaki kayıplarla birlikte giderek artmıştır. Buna karşılık Polonya, İtalya ve Çekoslovakya ile ise alım anlaşmaları yapılmıştır.

Bunların çoğu çiftçilik ve madencilik çıkarları doğrultusunda çalışan bir kurum tarafından organize edilmiştir. İse alınan göçmenler kimlik kartı sistemi ve iş sözleşmeleriyle kontrol altına alınmışlardır. Bu göçmenler genellikle çiftlik işlerine, inşaat-yapı sektörüne ve ağır endüstriye kanalize edilmişlerdir. Bu yolla ülkede dönemin en kalabalık yabancı nüfusunu İtalyanlar ardından da Polonya, İspanya ve Belçikalılar oluşturmuşlardır. Kuzey Afrika göçü de o dönemde hala devam etmektedir (Castles ve Miller, 1998:62-64).

1929 Büyük Bunalımının ardından yabancı düşmanlığı artmaya başlamıştır. Loescher'e göre Büyük Bunalım yıllarında hemen hemen her sanayileşmiş ülkede ulusal çıkarlara en iyi hizmet etmenin yolunun göçü sert çizgilerle sınırlamaktan geçtiği konusunda bir uzlaşma bulunmaktadır. Buna göre mültecilere yapılacak insani yardımlar mali anlamda zorlamalarla karşılaşacak, uluslar öncelikli olarak kendi vatandaşlarını çalıştıracaklardır (Loescher, 1993:41). Cross bu durumu şöyle özetlemektedir: "1920'lerde yabancı işçiler ucuz ve esnek işgücüyüydüler, bunlar sermaye birikimi ve ekonomik büyüme için gerekliydi, ancak 1930'lara gelindiğinde aynı göçmenler ekonomik krizin günah keçisi oldular" (Castles ve Miller, 1998:64).

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Göç Hareketleri

İkinci Dünya Savaşı sonrası göç hareketleri, dönemin kalkınma iktisadi politikalarının ve Bretton Woods sistemi ilkelerinin izlerini taşımaktadır. Bu dönemde büyüyen ekonomi nedeniyle çevre ülkeler sanayileşmiş gelişmiş ülkelere büyük oranda göç vermişlerdir (Sallan ve Gül,2002:82).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, özellikle 1950-60 aralığında dünya ekonomisi beklenmedik bir oranda büyüme kaydetmiştir. Bu genişleme nedeniyle ekonomilerin ihtiyaç duyduğu işgücü, ulusal kaynaklardan karşılanamaz duruma gelmiş, aynı zamanda merkez-gelişmiş ülkelerin doğurganlık oranlarının düşüklüğü ve yaslantmakta olan bir nüfusa sahip olmaları gibi nedenlerle(Sallan ve Gül,2002:82), 1930'larda günah keçisi ilan edilen ve ülkelere girişleri yasaklanan göçmenler, bu döneme gelindiğinde bizzat hükümetler tarafından ülkelere davet edilmişler; özellikle Avrupa'da genişlemekte olan sanayinin can damarı konumundaki sektörlerde hem

düşük maliyetli hem de esnek işgücü olmalarından dolayı ihtiyaç duyulmuşlardır (Dale,1999:2). Bu süreç Doğu ve Orta Avrupa’da savaş yüzünden yerinden olmuş birçok göçmene Batı Avrupa kapılarını açmıştır. Bunun yanı sıra Sovyet rejiminden kaçan göçmenler de batıya yönelmişlerdir. Bu göçmenler Batı Avrupa’nın işgücüne aç ekonomileri tarafından kolayca emilebilmiş; hatta devletlerin işçi göçmenleri çekebilmek için göçü kolay hale getirmesi ulusal ekonominin canlı kalabilmesiyle doğru orantılı bir sorun haline gelmiştir (Marfleet, 2006:76).

Bu süreç aynı zamanda göçmen kabul eden ülkeler işgücünde bir tabakalamaya da neden olmuştur. Çünkü ülkeye gelen göçmenler kısa süreli sözleşmelerle ülkeye alınmakta ve devletlerin “ellerinden geldiğince” sömürülmektedirler. Örneğin Almanya’da 1961 ve 1968 arasında yaklaşık 1 milyon yerli işçinin el emeğine dayalı “beyaz yakalıların işleri” olarak tabir edilen işlerden ayrıldığı ve bu işlerin de göçmenler tarafından doldurulduğu gözlemlenmiştir (Marfleet, 2006:77). Bu anlamda dış göç servet birikimi sürecinin temel öğelerinden biri haline gelirken dünya çapında eşitsizlik koşullarını da güçlendirmektedir (Sallan ve Gül, 2002:82).

İkinci Dünya Savaşı sonrası göçmen profillerine ilişkin özellikle Avrupa’da iki temel göç hareketi ön plana çıkmaktadır. İlki geçici olması tasarlanan *konuk işçi* (*guest worker*) alımları, ikincisi ise *sömürgelelere yönelik göç rejimidir*. Bu iki grup göç hareketinin ortak noktası Avrupa’da 1945 sonrasında ortaya çıkan işgücü açığını kapatmaya yönelik olmalarıdır. 1945 öncesine bakıldığında genellikle kapitalist sistemin gereklerine göre hareket eden göçmen profilleri dikkat çekmektedir; dolayısıyla ekonomik analizler ön plandadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme bakıldığında da aynı gelenek bozulmamış, ekonomik gereksinimlere cevap verecek olan göç hareketleri üzerinde durulmuş ve 1970’lerin sonuna kadar ekonomi odaklı analizler devam etmiştir (Hansen, 2003: 25).

Uluslar arası göç hareketlerinde çağdaş dönem kabaca 1960’ların başında belirginleşmiş ve geçmişten oldukça farkı özellikler sergilemiştir. Bu dönem, hem gönderen hem de alan ülkelerin sayısının ve çeşitliliğinin arttığı ve göç arzının Avrupa’dan gelişmekte olan dünyaya kaydığı; göçün [her anlamda] küresel bir görünüm sergilediği bir dönemin habercisidir (Massey, 1999:35). İşçi göçmenler ve artan mülteci

akınları ekonomik olarak daha az gelişmiş olan ülkelerden daha gelişmiş olana doğru hareket etmeye başlamışlardır (Faist, 2003:52). Bu hareketliliğin yanı sıra aynı zamanda milliyetçilik tutumlarının yükselişe geçtiği bir doku ortaya çıkmaktadır. Bu dokuda göçmen alımlarına karşı tavırlar giderek sertleşmiş durumdadır. Ancak ülkelerin uygulamaya koyduğu sınırlamalara rağmen göç hareketleri artarak devam etmiş, göç etme yolları da daha kompleks hale gelmiştir. (Skeldon,1997:4)

20.yy'ın ikinci yarısı özellikle Batı Avrupa'ya doğru kıta içi göçün yoğunlaştığı bir dönemdir. Görece emeğin bol ve sermayenin sınırlı olduğu Güney Avrupa ülkelerinden(İspanya, İtalya, Portekiz, Yunanistan), emeğin kıt ancak sermayenin yoğun olduğu Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerine (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İsveç) göç yaşanmıştır. Ancak 1960'lardan sonra Güney Avrupa'da da emek yetersizliği hissedilmeye başlanmış ve 1970'ler boyunca İtalya, İspanya ve Portekiz gibi Güney Avrupa ülkeleri, basta Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan olmak üzere emek göçü almaya yönelmişlerdir. Avrupa'nın göç gönderen bir kıta olmaktan çıkıp göç alan bir kıtaya dönüşmesinin dikkatle incelenmesi gereken yönleri bulunmaktadır. Öncelikle Avrupa'ya gelen emek göçmenleri kıtaya "getirilmişlerdir". Hızlı ekonomik büyüme, sıkı işgücü piyasası ve yerli işçilerin dolduramayacağı kadar fazla emek talebi; fakat aynı zamanda kalıcı yerleşime karşı toplumda var olan huzursuzluk Avrupa hükümetlerini "geçici" olan göçmenleri ülkeye almayı sağlayacak sistemler oluşturmaya itmiştir. Konuk işçi (gastarbeiter" , "guest-worker) uygulamaları da bu arayışların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İse alınmalarını gerektiren ekonomik gerekçeler ortadan kalktığında bu göçmenlerin de evlerine geri gönderilmeleri planlanmıştır. Ancak bu planların aksine göçmen nüfus kalıcı yerleşimi seçerek eslerinin, çocuklarının ya da diğer akrabalarının da ülkeye alınmasını talep eder konuma gelmişlerdir. Dolayısıyla göçmen işçilerin sayısında çok büyük artışlar yaşanmazken Avrupa kentlerindeki yabancı nüfus rakamları artmaya devam etmiştir. Buna tepki olarak 1970'lerin ortalarından itibaren göçmen girişini sınırlayan politikalar (restrictive policies) Avrupa ülkelerinde uygulanmaya başlamıştır. Ancak kimi ülkeler bu politikaları daha sert boyutlara taşıyarak göçmen ülkesi olmadıklarını iddia etseler de giderek büyüyen göçmen nüfusu ve bu nüfusun Avrupa'da doğan nesillerini ülkeye entegre etmenin

yollarını da arayacaklardır. Kısaca, Avrupa artık üstü kapalı biçimde de olsa“çok ırklı (multiracial)” bir kıta haline gelmiştir (Massey vd.,1998:4-5).

20.yy'ın son çeyreğinde ise gerek Avrupa gerekse dünyada göçün yeni yapısı belirginleşmeye başlamıştır. 1940'lardan itibaren 30 yıl boyunca kesintisiz devam eden göç hareketleri hem göç alan hem de göç veren uluslarda milyonlarca insanın yaşamının değişmesine neden olmuştur. Ancak 1970'lerin ortasından itibaren göç hareketlerinin durması Batı ekonomileri için işgücünün kesilmesi anlamına gelse de bu dönemin en ciddi etkileri Üçüncü Dünya ülkelerinde gözlemlenmiştir (Marfleet, 2006:88). 1973 petrol krizi ve arkasından gelen durgunluk göç hareketlerini şekillendiren olayların basında yer almaktadır. OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) tarafından petrol fiyatlarının ani yükseltilmesi Batıda birçok ekonomiyi zor durumda bırakmış, özellikle Avrupa'da işgücü piyasaları daha sıkı hale gelmiş, genel olarak Batı Avrupa'da yabancı işçilere karşı yapılan ayırım giderek sertleşmiştir (Petersen, 1978:545). İşgücüne duyulan gereksinimin sanayileşmiş ülkelerde ortadan kalktığı ve artık işsizliğin artan şekilde yüzünü göstermeye başladığı bu dönem hem göçmenler hem de gelişmiş ülkeler yeni yollar ve politikalar arayışına girmişlerdir. Özellikle yasal olmayan göç bu arayışların bir sonucu olarak yükselişe geçecektir (Ghosh, 2000:21).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde genel ekonomik büyümeyle“maskelenen” sömürge sonrası düzenin hassasiyetleri 1970 sonrasında belirgin biçimde ortaya çıkmıştır. Bu sürecin sinyallerini veren Afrika kıtasında 1980'lerden itibaren durumu “maskeleye yardımcı olan” IMF telkinli politikalar kitlelerce protesto edilmiştir. Bununla birlikte birçok ülkede ihracat mallarının fiyatları düşmesi, petrol ve petrol ürünlerindeki fiyat artışı ve ekonomik krizlerin yaşanması, göçmenleri –özellikle Avrupa dışından göçmenleri- Avrupa ülkelerine daha çok bağlamıştır. Buna karşılık Avrupa ülkeleri işçi göçmenleri evlerine geri göndermek için politikalar geliştirmişler, bu göçmenlere para ödeme karşılığında evlerine dönmeleri teklifleri yapılmıştır. Ancak özellikle Afrika kökenli göçmenler için Avrupa ülkelerini terk edip koşulların giderek kötüleştiği kendi evlerine geri dönmek intihar olacaktır (Marfleet, 2006:88-93).

Bu dönemde, göç, Basra Körfezi'nde yoğunluk göstermeye başlamıştır. Petrolcuların bölgeye ani akışı bölgeyi sermaye zengini hale getirmiştir ancak aynı

zamanda işgücü yetersizliği de oluşmaya başlamıştır. Avrupa'daki gibi Körfez ülkelerinin siyasi liderleri de emek açıklarını kapatabilmek için emeğin bol sermayenin zayıf olduğu bölgeler olan Ortadoğu ve Asya'ya yönelmişlerdir. Avrupa'dan daha zayıf bir göç ve göçmen geleneğine sahip olmalarına rağmen Körfez devletleri göçmen işçilerin “geçiciliğini” korumak adına daha katı önlemler almışlardır. Ancak bu sınırlamalara rağmen göçmenler yine de bölgenin ekonomik ve sosyal hayatında kalıcı hale gelmişlerdir (Massey vd., 1998:5).

1980'lere gelindiğinde göç alan ülkelere “Asya Kaplanları” da katılmıştır. Önemli bir ekonomik güç haline gelen Japonya'ya ek olarak, Tayvan, Güney Kore, Hong Kong, Singapur, Tayland ve Malezya da 1970'ler boyunca ekonomik büyüme sağlayarak 80'lerde sermaye bakımından zengin ancak emek kıtlığı çeken ülkeler haline gelmişlerdir. 1970'lerin Güney Avrupası gibi Asya ülkeleri de emek ihraç etmekten ziyade ithal etmeye başlamışlardır. Asya ve Pasifik'te de Avrupa ve Körfez ülkelerinde olduğu gibi işgücünün geçiciliğini sağlamak ve göçmenlerin yerleşik hayata geçmelerinden kaynaklanacak ırksal ve etnik ayrım yüzünden ortaya çıkabilecek gerilimlerin önün geçmek için çaba sarf edilmiştir (Massey vd., 1998:5).

Birleşmiş Milletler ve nüfus üzerine çalışmalar yapan OECD gibi kuruluşlarda nüfusun özellikle göçmenliğin kimleri kapsayacağı önem taşımaktadır. Farklı ülkelerde konuya ilişkin farklı esasların benimsenmiş olması nüfus rakamlarında da farklılıklar yaratmaktadır. Genellikle “milliyet” ve “doğulan yer” esasları göçmen nüfusun kim olacağını tanımlamada kullanılan iki kriterdir. Ancak genel veriler hazırlanırken kabul gören esas “milliyet” esasıdır. Bunun yanı sıra benzer uluslardan toplanan yabancı nüfusa ilişkin verilerin birbirinden farklı özellikler taşıması da ülkelerde uygulanan vatandaşlık politikalarıyla yakından ilgilidir. Kimi ülkelerde, ülke sınırları içinde doğmuş olmak vatandaşlık hakkını otomatik olarak sağlarken (jus soli, the right of soil), kimi ülkelerde de ailesinin uyruğu çocuğun da uyruğu olarak kayıtlara geçmektedir (jus sanguinis, the right of blood) (OECD,2006) (<http://caliban.sourceoecd.org/v1=18026207/cl=11/nw=1/rpsv/factbook/01-03-01.htm>,erisim:29.06.2017)

Göç hacmindeki değişimin ülkeler bazında değişiminde kullanılan önemli göstergelerden biri de “net göç” miktarıdır. Bir ülkedeki nüfus artışı hesaplanırken, öncelikle yerli nüfustaki artış [natural increase] (doğumlardan ölümlerin çıkarılması) ve net göç (ülkeye gelen göçmenlerden gidenlerin çıkarılması) miktarları hesaplanmaktadır. Özellikle çoğu OECD ülkesinde “yerli nüfus” olarak tanımlananların sayısı düşme eğilimindedir ve net göç miktarı nüfus artışında artan öneme sahip olmaya başlamıştır. Ancak tekrarlamak gerekirse göç verileri yeterince karşılaştırılabilir olmaktan uzaktır. Öncelikle ülkeye giriş-çıkış yapanların kayıtları her ülkede tam tutulamamaktadır; illegal göç, net rakamlara ulaşmanın önündeki en büyük engellerden biridir.

Uluslar arası göçün, 20.yy’ın sonundan itibaren göçün bilindik yapısının dışında yeni formlar aldığı ve giderek arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle küresel ilişkilerin belirleyici olduğu bir dünyada nüfus hareketlerinin de bundan nasibini alması kaçınılmazdır. Dolayısıyla uluslar arası göç yerel toplumların ve ulusal ekonomilerin küresel ilişkilere entegre olmalarının bir sonucu olarak da yorumlanabilmektedir. Aynı zamanda bu entegrasyon, göç alan ve göç veren ülkelerdeki sosyal yapıları da dönüştürmektedir (Castles, 2000:269).

Bugüne bakıldığında göç göze çarpan birtakım özellikler sergilemektedir. Bunlardan biri kişi başına gelirden ve yaşam kalitesinde oldukça yüksek ve hala büyümeye devam eden uluslararası farklılıklardır. Bu farklılıklar geçmişe oranla daha geniştir ve artık herkesçe bilinir hale gelmişlerdir. Kitle iletişimi, öncü göçmenlerin ve mevsimlik göç gibi döngüsel göçlerin de etkisiyle uluslararası göçün nispi hacmi daha önce erişilmeyen boyutlara ulaşmaktadır. Diğer bir özellik; güneydeki nüfus büyüme oranlarının, kuzeydeki emek piyasasının emme potansiyelinden daha yüksek olmasıdır (Castles ve Miller, 1993:4; Faist, 2003:53). Faist’in “beyaz göçmen kolonilerine Atlantik ötesi göç” olarak tanımladığı dönem genel bir nüfus azlığının olduğu ve endüstri sürecinin emek-yoğun yaşandığı bir dönemdir ki dolayısıyla göçmenler endüstriyel süreçlere üretken bir şekilde dahil edilebilmişlerdir. Feodal kalıntıların parçalanması ve tarımın kapitalizasyonu, emeği kentsel alanlara sürmüş ve iktisadi büyümeyi sağlamıştır. Ancak sermaye-yoğun endüstriyel ilerlemenin gelişmeye

başlaması ve ortaya bir nüfus fazlası çıkmasıyla Avrupalı endüstriyel güçler hem fazla emeği hem de başboş sermayelerini değerlendirmek için Afrika ve Asya'daki kolonilere yönelmişlerdir. Sanayileşmiş ülkelerin emeğe duydukları talep, büyüme ve tam istihdam için önemliyken, az gelişmiş ülkeler nüfus fazlasının ülkede meydana getirdiği baskıdan kurtulabildikleri ölçüde gelişebileceklerdir (Faist,2003:54). Bugüne gelindiğinde Avrupa'da yasanmış olan gelişme deneyiminin özellikle güney ulus-devletlerinde görülmediği dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Düşük iş gücü talebi karşısında yüksek işgücü arzı yer almaktadır. Avrupa bu fazlayı koloniler sayesinde atlatabilmiştir ancak bugünkü devletler böyle bir sansa sahip değillerdir. Özellikle güneydeki göç, hızlı nüfus artışı, zirai az gelişmişlik, kökleri koloniyel siyasallara kadar uzanan elverişsiz sosyo-ekonomik yapıların oluşturduğu koşullar altında devam etmektedir (Faist, 2003:55).

Farklı göç sistemlerinde farklı göç deneyimleri yasanmış olsa da sistemler kimi noktalarda ortak paydalar altında birleşmektedirler. Bunlardan biri bugün çoğu göçmenin sermaye arzının sınırlı, meslek edinebilme oranlarının düşük ve emek gücünün bol olduğu ülkelerden gelmiş olmalarıdır. Avrupa'nın sanayileşme aşamasında yaşamış olduğu emek arz ve talebi arasındaki dengesizlik bugün "Üçüncü Dünya"da yaşanmaktadır. Bu dengesizlik yalnızca sermaye ve yatırım eksikliğinden kaynaklanmamakta, aynı zamanda geçmiş politiklardan kaynaklanan demografik koşullar ile ekonomik sınırlılıklar arasındaki uyumsuzluktan da ileri gelmektedir. Diğer bir ortak payda, bugün göçmen alan ülkelerin daha çok sermaye zengini olan ülkelere oluşmasıdır. Bunun yanı sıra Almanya, Japonya, Kore, Tayvan, Kuveyt ve Amerika gibi ülkelerin teknolojik anlamda da gelişmiş olmaları işgücünde seçici davranmalarına neden olmuştur. Teknolojik koşullar, aynı çıktının daha az işgücüyle daha hızlı üretilmesini sağladığından göçmen nüfusun sadece "işe yarayan" kısmı kullanılmaktadır. Avrupa'da bu sürecin en belirgin sonucu işsizlik olmakla birlikte, özellikle Amerika gibi klasik göç ülkelerinde düşük ücretler ve giderek büyüyen bir "fakir sınıfi" da sürecin çarpıcı sonuçlarından biridir. Dolayısıyla uluslar arası göçmenler merkez sektörlerde temel girdi olmaktan çok, katmanlaşmış bir işgücü piyasasında "marjinal boşlukları" dolduran girdiler olarak görülmektedirler (Massey vd., 1998:6).

Göçmenlerin ekonomik marjinalizasyonunun yanı sıra bu göçmenlere kimi sektörlerde ihtiyaç duyulmasına rağmen “istenmeyenler” damgasından kurtulamamışlardır. Göçmenlerin ekonomik yönden yönetilebilir olmaları, siyasi yönden geçerli olmamış, vatandaşların göçmenlerden duydukları rahatsızlık ve etnik ayırım devam etmiştir. Özellikle 1980’ler itibariyle konuk-işçilerin yerleşik hale gelmeleri göç hareketlerinin ekonomik boyutunun yanı sıra siyasi ve sosyal boyutuyla da üzerinden durulmasının gerekliliğini göstermiştir. Göçmenlerin kalıcılaşmasıyla cinsiyet, etnişte ve dinsel temelde de ayrışmalar ve sınıflanmalar başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemden itibaren etnişte, göç ve göçmenlerin kaynak ülkeyle kurdukları bağlantılar dikkatle izlenmesi gereken konular haline gelmiştir (Toksöz, 2006:23).

Kimi göç türlerinin son zamanlarda giderek gündemde yer alması, bu konuda deneyimi olmayan ülkeleri de yeni yasal düzenlemeler oluşturma yükü altına sokmuştur. Özellikle mülteci/sığınmacı gibi siyasi göçmenler ve ölçümü yapılamayan yasa dışı göç ülkeleri göçmen alımlarında daha sıkı ve seçici politikalar üretmeye itmiştir. Bununla birlikte devletlerin göçmen alımlarında getirdikleri niteliksel ve niceliksel sınırlamalar göçmenleri kategorileştirmekte, her göçmene ülkenin sosyo-ekonomik yapısında bir yer biçmektedir. “Mülteciler/sığınmacılar, öğrenciler, yasal ve yasal olmayan göçmenler, iş adamları, geçici işçiler” gibi göçmen türleri bu kategorileştirmenin bir örneğidir. Ancak kimi ülkeler bu çeşitliliği sınırlandırmak adına göç politikalarında değişikliğe giderken, göçmenler de kendilerini bu politikalara göre konumlandırmakta, yeni yasa ve düzenlemelere uyacak şekilde kendilerini tanımlamaktadırlar. 20.yy’ın son çeyreğinden itibaren uluslararası göç yapılarının karmaşıklığının farkına varılmış ve göçmenlerin farklı ülkelerdeki ücret ve iş olanaklarına otomatik tepkiler vermedikleri anlaşılmıştır. Kimi göçmenler tepki verseler de motive oldukları olaylar ve aldıkları kararların içerikleri birbirinden farklıdır. Göçün bu spesifik ve sosyal boyutu daha derin araştırmalar yapmanın da gerekliliğini ortaya koymuştur. Son zamanlarda ailelerin yâda tek bir bireyin hayat hikâyesi üzerine yapılan derinlemesine araştırmalar bu gerekliliğin bir sonucu olarak görülebilir. Özellikle 1980 sonrasında siyasi nedenli göçlerin sayısındaki artış ve bunların geleneksel ekonomik yaklaşımlarla açıklanamaması, bunun yanı sıra özellikle sığınmacı grupların trajik göç

öyküleri,birebir görüşülerek elde edilen veriler üzerinde çalışmanın yolunu açmıştır (Massey vd., 1998:15).

Günümüz uluslar arası göç düzeninde belirgin olan diğer özellik de göç gönderen ve göç alan toplumlar arasındaki refah, gelir, güç, kültür ve büyüme düzeyi arasındaki keskin eşitsizliklerdir. Göç veren ülkeler genellikle güneyde ve görece fakir bölgelerde toplanmışlardır. Var olan göç hareketlerinin yanı sıra bu bölgelerdeki“potansiyel” göçmenlerde gözlenmesi gereken önemli verilerdendir. Göç yapılarının giderek kompleks hale gelmesi her yapıyı gibi nüfus hareketlerini de zincirleme olarak etkilemektedir. Birçok akademisyen ve sosyal bilimci tarafından “göç çağı” olarak adlandırılan 21.yy bu kompleks yapının yansımalarını ortaya koymaya başlamıştır.

2.1.3. Uluslararası Göç Teorileri

2.1.3.1. Klasik Ekonomi Modeli

Modern göç araştırmaları ve analizleri ilk kez Ravenstein tarafından 1885 ve 1889 yıllarında yapılan çalışmalarda yer almıştır. Ravenstein’in analizleri “göç kanunları” adını verdiği ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkeler ilk çalışmasında yedi tane iken ikinci çalışmasında on bir tanedir. Birçok eleştiri almakla birlikte özellikle klasik modelde göç çalışmalarının temeli olarak kabul edilen ilkeler şunlardır:

1. Göçmenlerin büyük bir kısmı sadece kısa mesafelere göç ederler (Ravenstein, 1885:198-199),
2. Göç aşamalı olarak tüm bölgelere yayılmaktadır; önce merkeze yakın kırsal alanlardan kentlere göç edilir. Kırsal alandan boşalan bölgeleri de kente daha uzak yerlerden gelen göçmenler doldurur (Ravenstein, 1885:198-199),
3. Uzak mesafelere giden göçmenler genellikle kendileri tercih ettikleri için ticaret ve sanayi merkezlerine göç ederler (Ravenstein, 1885:198-199),
4. Her göç akını kendini dengeleyecek olan karşı bir göç akınına neden olur (Ravenstein, 1885:198-199),

5. Kentlerde yasayanlar kırsal alanda yasayanlardan daha az göçmen karaktere sahiptirler (Ravenstein, 1885:198-199),
6. Kadınlar, erkeklere nazaran doğdukları ülkenin sınırları içinde daha hareketlidirler ancak ülke sınırları dışına çıkıldığında durum tam tersidir (Ravenstein, 1889:288),
7. Göçmenlerin çoğu yetişkinlerdir. Aile kurmuş olanlar nadiren göç ederler (Ravenstein, 1889:288),
8. Büyük şehirler, doğal nüfus artışından ziyade göçlerle büyürler (Ravenstein, 1889:288),
9. Sanayi, ticaret ve ulaşım olanakları geliştiğinde göç hacim olarak artar (Ravenstein, 1889:288),
10. Göçün esas yönü tarımsal alanlardan sanayi ve ticaret merkezlerine doğrudur (Ravenstein, 1889:288),
11. Göçün temel nedeni ekonomiktir (Ravenstein, 1889:288).

Ravenstein'in belirlemiş olduğu bu ilkelerin bir kısmı hala geçerliliğini korumakta ve kimi teorisyenler tarafından kullanılmaktadır. Ravenstein'dan sonra 1966'da Everett Lee, Ravenstein'in modelini ayrıntılandırarak, iki mekân arasındaki göçü semalaştırarak anlatmıştır. Bu sema göç veren mekândaki itici faktörlerle göç alan mekandaki çekici faktörleri birleştirerek neden göç edildiğine ilişkin bir açıklama getirmeyi amaçlamaktadır. İtici ve çekici faktörler genellikle kırsal alandan kente göçü açıklayan modellerde kullanılmaktadırlar. Buna göre nüfusu dışarı iten güç genelde tarımsal kaynaklar üzerinde baskı oluşturan kırsal alandaki nüfus artışı olurken, kentlerin ekonomik durumu göçmenleri kendine çeken faktör konumundadır (Skeldon, 1997:20) .

Lee çalışmasında göç hareketine neden olan faktörleri dört başlık altında incelemektedir. Bunlar; köken ülkeyle ilgili olan faktörler, gidilecek ülkeyle ilgili faktörler, arada yer alan engeller ve kişisel faktörlerdir. Lee kişisel faktörler dışındaki faktörleri bir semada toplamıştır. Buna göre hem köken hem de gidilecek ülkede artılar (+) ve eksiler (-) mevcuttur. Bu artı ve eksiler bireylerin kararlarına etki eden olumlu ve olumsuz gelişmelere işaret etmektedirler. Bunlarla birlikte nötr olma durumunu ifade eden ve sıfır (0) ile tanımlanan durumlar da semada yer almaktadır. Sıfırlar her göçmende aynı etkiyi yaratacak durumları ifade etmektedir. Artılar ve eksiler her göçmen için ayrı ayrı tanımlanmaktadır. Çünkü her göçmenin beklentisi ve göç almaya iten güdüleri birbirinden farklıdır. Örneğin bir yerdeki okul imkanlarının iyi oluşu kimi aileler için pozitif bir etki iken, çocuğu olmayan göçmenler için orada iyi bir okulun bulunması o bölgeye olan talebi arttıracığından ev kiralarnı yükseltecek ve çocuksuz göçmenler için negatif bir gelişmeye neden olacaktır (Lee, 1966: 50).

Göç kararının alınmasında itici (-) ve çekici (+) faktörler tek başlarına yeterli değildirler. Göçmenler bir anda itici faktörlerin olduğu yerden uzaklaşma ya da çekici faktörlerin bulunduğu yere hareket etme eğilimine girmezler. İtici ve çekici faktörler arasında bir karşılaştırma yapmak durumundadırlar. Burada da Lee'nin modelindeki iki mekân arasındaki "engeller" (intervening obstacles) devreye girmektedir. Bu engeller fiziki engeller olabileceği gibi sınırlayıcı kanunlar da olabilmektedir. Bununla birlikte göçmenler engellere farklı tepkiler göstermektedirler. Örneğin yolculuk maliyeti kimi göçmenler için önemsizken kimi göçmenler için göç etmeyi imkânsız hale getiren bir faktördür (Lee, 1966: 51).

Lee'ye göre kişisel faktörler göç kararının alınmasında sonuncu faktördür. Bunların arasında kişisel duyarlılıklar, zeka, köken ülkenin yanı sıra göç edilebilecek ülkelerin farkında olma ve bu ülkelerdeki durumlar hakkında bilgi edinebilme gelmektedir (Lee, 1966:51).

Ravenstein ve Lee'nin çalışmalarındaki bulgularla birlikte genel olarak klasik ekonomi modeli, göçmenlerin içinde buldukları ekonomik durumu değerlendirerek kendileri için en rasyonel çalışma koşullarını tercih edecekleri ve dolayısıyla bu çalışma koşulları neredeyse, o ülkeye ya da bölgeye gönüllü olarak gideceklerini öngörmektedir.

Bu model bireylerin rasyonel hareket ettiğini, gidilen ve gelinen ülkeler ve ekonomik yapılarla ilgili yeterli bilgiye sahip olduklarını, bu bilgileri fayda-maliyet analizi çerçevesinde rasyonel olarak değerlendirdiklerini ve bu analizler çerçevesinde emeklerine nerede ihtiyaç duyuluyorsa oraya yöneleceklerini varsaymaktadır. Göçmenin bu yönelimi sınırlı olan kaynakları hem gidilen hem gelinen ülke hem de göçmenin kendisi açısından en adil ve en karlı şekilde kullanmayı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra bireyin faydası toplumun da faydası anlamına gelmektedir. Ancak sosyal yapılarda meydana gelebilecek farklı durumlarda teorinin basit fayda-maliyet analizi çözüm üretememektedir. Bunun yanı sıra alınan göç kararının her zaman herkes için uygun bir denge noktası yaratacağının da tarihsel bağlardan uzak olduğu ispatlanmıştır (Papademetriou ve Martin,1991:9).

2.1.3.2. Neo – Klasik Ekonomi Modeli

Lewis, Ranis ve Fei'ye göre uluslararası göç konusunda en eski ve en bilinen teorilerden biri olan neo-klasik ekonomi modeli, kaynağını ekonomik kalkınma sürecinde ülke içindeki emek göçünü açıklamak için geliştirilmiş modellerden almaktadır (Massey vd.,1998: 18). Neo-klasik ekonomi üzerine ilk çalışmalardan biri Arthur Lewis tarafından 1954'te "emeğin sınırsız arzı ile ekonomik kalkınma" başlıklı modelde yapılmıştır. Bu model "ikili ekonomiler" deki kalkınma süreçlerinde göçmenlerin oldukça önemli rol oynadığına dikkat çekmektedir. Burada ikili ekonomiyle kastedilen, özellikle sömürge sonrasın dönemde kalkınma sürecine girmiş olan, dış dünya ile ilişki kurmaya çalışırken aynı zamanda geçimini sağlamak için tarımsal geleneklerini de devam ettiren ekonomilerdir (Arango, 2000:284).

Lewis'e göre göç, doğal bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Lewis çalışmaları sonucu işgücünün fazlalık olduğu kırsal alandan işgücüne ihtiyaç duyulan kentsel alana yapılan göçün, tüm ekonomik kalkınma sürecinin temel bileşeni olduğu yargısına ulaşılmıştır. Ancak sanayi sektörünün kırsal alandan gelen işgücünü emecek kapasitede is imkanları sunamadığını yaşanan deneyimler kanıtlamıştır (Skeldon, 1997: 20-21) Lewis'e benzer çalışmalarda bulunan Todaro (1976) da kentteki işsizlik oranlarına rağmen kırdan kente yüksek oranlı göçün nedenleri üzerinde durmuştur. Buna göre

kırdan kente göç gerçek gelir farklılıklarından çok “beklenen” gelire bağlıdır (Skeldon, 1997:20-21).

Todaro ve Maruszko'nun belirttiği gibi uluslararası göç, iç göç gibi emeğin arz ve talebindeki coğrafi farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Massey vd., 1998:18). Buna göre, emeğin sermayeye göre daha fazla olduğu bir ülkede düşük denge ücretleri geçerli olacak; sermayeye göre daha sınırlı emek gücüne sahip bir ülkede de yüksek ücretler geçerli olacaktır. Bu farklılığın bir sonucu olarak, düşük ücretli ya da emeği fazla olan ülkedeki işçiler, yüksek ücretli ve emeğin kıt olduğu ülkelere hareket edeceklerdir. Bu hareketin bir sonucu olarak sermaye yönünden fakir olan ülkede işgücü arzı azalıp ücretler artacak, sermaye yönünden zengin olan ülkede de işgücü arzı artarken ücretler düşmeye başlayacaktır. Dolayısıyla bir denge noktasında uluslararası ücret belli olacak ve bu nokta aynı zamanda uluslararası hareketin hem maddi hem de manevi maliyetini yansıtacaktır (Arango, 2000:285).

Bu makroekonomik teori bireysel tercihleri de göz önüne alan mikro ekonomik modelle birlikte yürümektedir. Mikro düzeyde Todaro ve Borjas'ın çalışmalarında bireylerin ülkeler arasındaki farklılıklara göç ederek tepki göstermelerinin nedenleri incelenmiştir. Birey göçün yarar ve maliyetlerini karşılaştırarak göç kararını gönüllü olarak almaktadır (Toksöz, 2006:17). Todaro ve Maruszko'ya göre bu çerçevede rasyonel düşünen bireyler fayda-maliyet hesabı yaparak göç etmenin, özellikle parasal anlamda, kendilerine olumlu net getirileri olacağını umdukları noktada göç kararı vermekte(Massey, 1999:35-36), gidilecek ülkelerin içinden en fazla beklenen net getirisi olan ülkeye yönelmektedirler (Arango, 2000:285). Göçmenler en üretken olacakları ve becerilerini en iyi kullanacakları yerlere göç etmeyi tercih edeceklerdir. Ancak göçmenler daha üretken emek ve beraberinde gelecek olan yüksek ücretten faydalanmadan önce birtakım kaçınılmaz sorumlulukları üstlenmek zorundadırlar. Bunlar seyahat maliyetleri, ülkeye gidiş ve gittikten sonra iş buluncaya kadar geçimini sağlama maliyeti, yeni bir dili ve kültürü öğrenmek için harcayacağı çaba, yeni bir işgücü pazarına adaptasyon zorluğu ve eski bağları kesip yeni bağlar oluşturmanın getireceği psikolojik maliyetleri kapsamaktadır (Massey, 1999:35-36).

Neo-klasik yaklaşım açıklanırken sınırlayıcı göç politikaları gibi kimi unsurlar analiz dışında bırakılmaktadır. Dolayısıyla göçmenlerin kendileri için en iyi ve rasyonel yeri seçerken aynı zamanda uluslar arası pazarda bir denge oluşturacağı, böylelikle ücretlerin de bir noktada dengeleneceği ve her devlete ilişkin “göç tekliflerinin” belirlenebileceğini öne süren neo-klasik denge teorisi göç hareketlerini ve bunların gerçek nedenlerini yansıtmaktan uzak görünmektedir (Castles ve Miller,1998:20-22).

2.1.3.3. Göçün Yeni Ekonomisi

Son yıllarda “işgücü göçünün yeni ekonomisi” olarak da adlandırılan yaklaşım, neo-klasik geleneğin dışında ortaya çıkmış ve öncelikle Oded Stark tarafından çalışılmıştır (Stark ve Bloom, 1985:174; Massey vd., 1993:436). Stark’a göre bu yaklaşımın anahtar noktalarından biri göç kararının yalnızca bireylerin bağımsız kararlarıyla alınmadığıdır. Buna göre göç kararı birbirleriyle ilişkisi olan daha geniş birimlerce alınmaktadır ve bu birimler genellikle insanların sadece beklenen gelirleri maksimize etmek için değil fakat aynı zamanda bu geliri elde ederken karsılarına çıkacak riskleri minimize etmek, yerleşmiş hiyerarşik düzende statülerini maksimize etmek ve yerel pazarda karşılaşılabilecek çeşitli başarısızlıkların üstesinden gelmek için kolektif hareket ettikleri, aile, hane halkı ve bazen de toplumun tümüdür.

Göçün yeni ekonomisi yaklaşımı, klasik ve neo-klasik teori ile kimi noktada benzerlik taşısa da, bu teoriyi ayıran temel özellik gelir maksimizasyonu stratejilerinin risk minimizasyonu ile yer değiştirmiş olmasıdır. Stark’a göre bu minimizasyon hane halklarının kaynaklarını çeşitlendirmesine bağlıdır (Skeldon, 1997:22).

Hane halkına odaklanmış olan yeni göç ekonomisi, göçü, yerli birimin, emeğin ve yatırımların stratejik dağıtımı yoluyla ekonomik varlığını garantiye almasına yönelik kolektif bir strateji olarak görmektedir. Hane halkları ulaşılabilir kaynakları algıladığı öz yararları için kullanmaktadırlar (Faist,2003:70).

Hane halkları karşılaşılabilecek riskleri kontrol etmede bireylere nazaran daha iyi konumdadırlar. Verimli kaynakları çeşitli çalışma alanlarına tahsis edebilme şansları bireylere göre daha çoktur. Bireyler bu çeşitlendirmeyi genellikle kısa periyotlarla sezonluk göç ederek emeklerini farklı pazarlara sunma yoluyla yapmaktadırlar. Ancak katlanılacak maliyet göz önüne alındığında, bu yöntem, uluslararası göçmenler için çok da mümkün bir durum değildir. Ancak hane halkları, farklı aile çalışanlarını farklı işgücü pazarlarına yerleştirerek gelir kaynaklarını kolaylıkla çeşitlendirebilirler. Bu durumda bazı aile üyeleri yerel pazarlarda, bazıları aynı ülkede başka bir bölgede, bazıları da yurtdışında çalışmaktadırlar. Böylelikle herhangi bir işgücü pazarında olumsuz bir durum ortaya çıktığında, hane halkı, yapmış olduğu coğrafi çeşitlendirmeyle riski kontrol altına alabilecektir (Massey vd., 1993:436; Massey, 1999:36).

Gelişmiş ülkelerdeki kredi ve sermaye piyasaları da birçok aileye hem düzgün tüketim hem de yatırımda bulunabilmeleri için borçlanma olanakları sunmaktadır. Ancak etkili ve sağlıklı bir bankacılık sisteminin olmadığı yerde, uluslararası göç, borçlanma yerine para biriktirmek için çekici bir strateji gibi görünmektedir. Hane halkları içlerinden bir ya da iki çalışanı, para biriktirip dönmeleri ya da döviz olarak kazandıklarını göndermeleri için yurtdışına göndermektedir. Gönderilen işçilerin kazandıkları doğrudan kendi tüketimleri için gitse de, para biriktirmeyi başaran göçmenlerin kazandıklarının kaçınılmaz olarak üretken yatırımlara dönüşeceği varsayılmaktadır (Massey vd., 1994:713).

Yeni ekonomi modelinin anahtar noktalarından bir diğeri de neo-klasik iktisadın varsaydığı gibi gelirin homojen olmadığıdır. Gelirin kaynağı oldukça önemlidir. Hane halklarının, toplam gelire bir fayda sağlamayacağını bilseler bile, bütün ailenin kaynaklarını yeni gelir kaynakları sağlamaya yatırma gibi bir güdüleridir. Yeni göç ekonomisi aynı zamanda gelirin sosyoekonomik durumlardan elde edilecek fayda üzerinde değişmez bir etkisi olduğu varsayımını sorgulamaktadır. (Massey, 1999:36)

Stark ve Taylor'a göre göçmenlerin gelirlerini maksimize etmeleri, kendilerine referans aldıkları diğer hane halklarından görece üstün konuma gelmeleri anlamına da gelmektedir. Hane halklarının gelirlerinde kesin bir artış olması gerekmemektedir. Hane

halkları görece yoksunluk hissinden hareketle toplum içindeki konumlarını görmekteyiz. Dolayısıyla hane halkları belli dönemlerde aile üyelerini yurtdışına sadece gelirlerini arttırmak için değil aynı zamanda diğer hane halklarına göre konumlarını iyileştirmek ve referans aldıkları bazı gruplarla karşılaştırılınca yoksunluklarını azaltmak için göndermektedirler. Buna göre toplumda gelir dağılımı eşitsizliği arttıkça geliri değişmeyen veya değişmeyecek olan hane halkları, diğer bir grubun gelirinin yükselmesiyle görece daha yoksun bir konuma gelecektir. Böyle bir durumda göç, bu göreceliği dengelemede bir yol olarak kullanılmaktadır (Stark ve Taylor, 1991:1164-1167). Bu noktadan hareketle göçün yeni ekonomisi neo-klasik yaklaşımın aksine gelir dağılımı ile de ilgilenmektedir (Arango, 2000:288).

2.1.3.4. Katmanlaşmış İşgücü Piyasası

Neo-klasik ve yeni ekonomi teorileri uluslararası göçün kökeni ve doğasına ilişkin farklı sonuçlara varmış olsa da temellerinde mikro düzeydeki karar modelleri üzerinde çalışmışlardır. Bu modellerden farklı olarak katmanlaşmış işgücü piyasası teorisi bireyler tarafından alınmış kararların aksine, göçün asıl olarak modern endüstri toplumlarının işgücü talebinden kaynaklandığını öne sürmektedir. 1979'da Michael Piore tarafından geliştirilen bu teoriye göre, uluslararası göç, gelişmiş ulusların ekonomik yapılarının özünü oluşturan daimi işgücü talebinden kaynaklanmaktadır. Piori'ye göre göç, göç veren ülkelerdeki düşük ücretler ya da yüksek işsizlik oranları gibi itici nedenlerden değil, göç alan ülkelerdeki düşük ücretli işçilere duyulan kronik ve kaçınılmaz ihtiyaç gibi çekici nedenlerden kaynaklanmaktadır (Abadan-Unat, 2002:11).

Göçmen işgücüne duyulan talep aynı zamanda işgücü ve sermaye arasındaki ikilikten de kaynaklanmaktadır. Sermaye üretim sürecinin sabit faktörüdür, düşük talep yüzünden boşa kaldığı durumlar olabilir ancak vazgeçilmesi mümkün değildir, dolayısıyla sermaye sahipleri sermayenin işsizliğinin getireceği maliyete katlanmak zorundadırlar. İşgücü ise üretimin değişken faktörüdür ve düşük talep söz konusu olduğunda gözden çıkarılabilir ve bu durumda çalışanlar kendi işsizliklerinin maliyetini kendileri üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu yüzden mümkün olduğu zamanlarda kapitalistler istikrarlı ve kalıcı oranda bir talep arayışı içindedirler ve bu durumu kendi

donanımlarının çalışabilmesi için korurlar; talebin değişken kısmı ise işgücü ekleyerek karşılanmaktadır. Bu yüzden sermaye-yoğun yöntemler temel talebi karşılarken emek-yoğun yöntemler mevsimlik ve dalgalanan dönemler için ayrılmış durumdadırlar. Bu ikilik çalışanlar arasında da bir ayıma neden olmaktadır (Massey vd., 1998:30).

2.1.3.5. Tarihsel Yapısalcı Yaklaşım

1950'ler süresince, işlevselci sosyal değişim ve kalkınma teorilerinin birtakım süreçler ve evrim safhaları sonucu modernizasyon ve sanayileşme ile sonuçlanacak ekonomik kalkınma tezlerine yanıt olarak sosyal teori yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bunlardan özellikle tarihsel-yapısalcı teori, 1960 ve 1970'ler süresince en yüksek etkileme gücüne ulaşmış ve özellikle Latin Amerika'daki sosyal bilimciler arasında geçerlilik kazanmıştır. İşlevselci teorisyenlerin aksine tarihsel yapısalcı teorisyenler, eşitsizliklerin sürmesi ve katmanlara ayrılmış bir ekonomik düzenin yerinin sağlamlştırılması adına küresel kapitalizmin genişlemesini, uluslararası siyasi gücün eşitsiz dağılımına bağlamaktadırlar. Celso Furtado, Fernando Cardoso, Enzo Faletto gibi teorisyenler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında zengin kapitalist ülkelerle fakir uluslar arasındaki ticaretin koşullarındaki bozulmayı araştırmışlar ve gelişmekte olan ulusların kendilerine güçlü kapitalist ülkeler tarafından dikta edilen yapısal koşullarla bağımlılığa zorlandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Tarihsel-yapısalcı yaklaşımın bu yönü bağımlılık teorisi olarak ün kazanmış, Paul Baran'ın Marx ve Lenin'in fikirlerini kavramlaştırması üzerine yaptığı çalışmalardan esinlenen farklı gruplardan akademisyenleri kapsamıştır (Massey, 1999:40).

Dünya sistemleri teorisi Portes ve Sassen gibi teorisyenler tarafından çalışılmasının yanı sıra kavramsal temeli Immanuel Wallerstein'in "modern dünya sistemi" çalışmasına dayanmaktadır. Wallerstein bu çalışmada 16.yy'dan itibaren şekillenen Avrupa hakimiyetinin olduğu kapitalist sistemin küresel genişlemesi üzerine karşılaştırmalı analizler yürütmüş, eşitsiz siyasi ve ekonomik yapıların yaratıldığı, bunun tüm dünyaya yayıldığı ve kapitalist olmayan ya da kapitalizm öncesi bölgeleri de küresel piyasa ekonomisine dâhil eden mekanizmaları ve tarihsel süreçleri yeniden değerlendirmiş ve anlamlandırmıştır. Wallerstein'in bahsettiği bu sistem aynı merkeze

bağlı olan üç alandan oluşmaktadır ki bunlar merkez, çevre ve yarı çevre devletlerin oluşturduğu alanlardır. (Wallerstein, 1995:231)

Bazı göçmenler sadece ülke içindeki şehirlere yönelip kentleşme oranını arttırırken, kaçınılmaz olarak birçok insan da küreselleşmenin oluşturduğu maddi, askeri ve ideolojik bağlarla sermaye merkezlerine çekilmiştir. Özellikle ekonomik küreselleşmenin itici gücünü oluşturan yabancı yatırım, yapısal özellikleri itibariyle yüksek işgücü talebi olan az sayıdaki küresel kent tarafından yönlendirilmektedir. Dolayısıyla kapitalistler yatırım yaptıkları ülkelerde, ürettikleri malları dağıtabilmek, is bağlantılarını koordine edebilmek, hammaddenin dolaşımını sağlamak ve kurdukları fabrikaları yönetebilmek için ulaşım ve iletişim bağlantılarını genişletmişlerdir. Bu sistem malların, ürünlerin, bilginin ve sermayenin hareketini kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda belli uluslararası yollar üzerinde seyahatin de maliyetini düşürerek nüfus hareketlerinin artmasına yol açmıştır. Böylesi bir küresel ticaret rejiminin kurulması, uluslararası bir güvenlik sistemini de gerektirmektedir. Merkez devletler ekonomik çıkarlarından dolayı jeopolitik düzenle de yakından ilgilenmekte ve askeri güçlerini bu düzenin korunmasının bir aracı olarak kullanmaktadırlar. Küresel kapitalist sistemin istikrarına karşı oluşacak tehditler bir ya da birden çok merkez devletin askeri gücüyle karşılaşmaktadır. Diğer devletlerle kurulan askeri ilişkiler bir şekilde çevre devletlerden merkeze göç yolunu açmaktadır. Bunun örneklerinden biri, çevre devletlerde askeri görev yapan ya da bir şekilde orada görevli bulunan merkez devlet vatandaşlarının orada evlenmeleri ve görev süresinin bitiminde eslerini kendileriyle birlikte getirmeleridir. Getirilen esler bir süre sonra kendi akrabalarının da göç etmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle merkez ülkenin vatandaşlığını elde etmiş göçmen bir es, çevre ülkedeki birinci derecedeki akrabalar için o ülkeye göç etmenin yasal ve en güvenli yoludur. Bunun yanı sıra büyük çaplı askeri operasyonlarda yerel sivillerle de ilişkiler kurulmakta ve bu sayede merkez ülkedeki askeri kuvvetlerle kurulan bağlar göçmen vizesi alabilmenin yolunu açmaktadır. Ayrıca oldukça uzun süren askeri operasyonlar sırasında, üslerin etrafında kaçınılmaz olarak ticaret ve hizmet kuruluşları gelişmekte, yerel halk arasında merkez ülkenin dili ve kültürü yaygınlık kazandıkça, o ülkelere gitme cesareti ve motivasyonu artmaktadır. Bu nedenlerle, geniş

çaplı askeri operasyonlar büyük göç akınlarını da beraberlerinde getirmektedirler (Massey, 1999:42–43).

Son olarak ekonomik küreselleşmenin kurduğu ideolojik ve kültürel bağların devletlerin sömürgeleriyle olan geçmişleriyle de büyük ölçüde bağlantılı olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Merkez ülkelerin kurmuş oldukları yönetim ve eğitim sistemi çevre ülkelerde merkezin bir yansımasını oluşturmuş, çevre ülkelerin yönetilmesi ve sömürülmesini bu sistemle mümkün kılınmıştır. Sömürge bağlarının bulunmadığı ülkelerde ise, ekonomik nüfuzun etkisi önde gelmektedir: Meksikalıların giderek Amerikan üniversitelerine yönelmeleri, İngilizce konuşmaları, Amerikan tüketici biçimini yakından takip etmeleri bunun bir göstergesidir. Çevre ülkelerle kurulan bu kültürel ve ideolojik bağlantılar, merkez ülkeler tarafından yürütülen reklam kampanyaları ve kitle iletişim araçlarıyla da pekiştirilmektedir (Abadan-Unat, 2002:17).

2.1.3.6. Sosyal Sermaye Teorisi

Bir ekonomist olan Glenn Loury sosyal sermaye kavramını, genç insanlar arasında sosyal gelişmeyi arttırmaya yardım eden aile veya topluluklar içindeki soyut değerleri belirtmek için kullanmıştır. Pierre Bourdieu ise bu kavramın sadece genç insanlar değil tüm toplumla olan ilgisine dikkat çekmiştir. Bourdieu ve Loic Wacquant'a göre sosyal sermaye, bir grup ya da bir bireyin içine dâhil olduğu, az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı ilişkiler yoluyla oluşan sürekli bir ağ(network) içerisinde elde ettiği maddi ve manevi kaynakların toplamıdır (Massey, 1999:43). Sosyal sermayenin taşıyıcısı konumunda olan göç ağları, ise eski göçmenleri, yeni göç edenleri, köken ülkeden göç etmeyenleri birbirine birleştiren; kan bağı, arkadaşlık, ortak toplum kökeni gibi insanlar arası bir dizi ilişkiler bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Bu ağlar uluslararası hareket olasılıklarını arttırmaktadırlar; çünkü göç ağlarını kullanmak hem maliyetleri hem de karşılaşılabilecek riskleri azaltırken göçün beklenen net getirilerini arttırmakta; üstelik sosyal kapitalin bir türünü kullanarak göçmenlere yabancı ülkede iş bulma, yüksek ücret, para biriktirme ve bunları kendi ülkelerine gönderme gibi olanakları da sunmaktadır (Massey vd., 1998:42-43; Arango, 2000:291).

Sosyal sermayenin önemli özelliklerinden biri çevrilebilir olmasıdır. Sosyal sermaye basta finansal sermaye olmak üzere, sermayenin çeşitli türlerine çevrilebilmektedir. İnsanlar ağlara ya da sosyal kurumlara üyelikleriyle sosyal sermayeye ulaşmakta ve toplumdaki konumlarını geliştirmek ve sürdürürebilmek için bu sermayeyi sermayenin diğer türlerine çevirmektedirler. İlk göçmen hedef ülkeye hiçbir bağı olmaksızın gitmektedir, dolayısıyla göçün, bu göçmen için maliyeti – özellikle gerekli evrakları olmadan illegal giriş yapıyorsa- oldukça yüksektir. Ancak ilk göçmenin hedef ülkeye yerleşmesinden sonra bu göçmenle bağlara sahip olanlar için göçün maliyeti giderek azalmaktadır. Ayrıca ağlar göç edecek olanlar için risklerini en aza indirmek adına stratejiler sunmaktadırlar. Eğer göç ağları iyi gelişmişse, bir göçmen gitmeden önce isini hazır görmekte ve bu iş de genellikle güvenli bir gelir kaynağı sağlamaktadır. Her göçmenin katılımıyla bu ağlar genişlemekte ve göç etme niyetinde olanlar için risk giderek azalmakta ve en nihayetinde göç risksiz hale gelerek hane halklarına işgüçlerini maliyetsiz olarak çeşitlendirme olanağını sağlamaktadır (Abadan-Unat, 2002:19). Göç olgusunun bu şekilde sürekli hale gelişi göç ağlarının çarpan etkisine işaret etmekte ve bu durum göç zincirlerinin oluşumunu tarif etmektedir (Arango, 2000:292).

2.1.3.7. Birikimli Nedensellik

Bu teori ilk olarak Gunnar Myrdal tarafından öne sürülmüş ve daha sonra Massey tarafından çalışılmıştır. Teori ek nüfus hareketleriyle göçün kendi kendini sürdürdüğü bir süreci ele almaktadır. Nedensellik birikimlidir çünkü her göç hareketi içinde bir sonraki göç kararının da alınacağı sosyal içeriği değişime uğratmaktadır. Sosyal bilimciler göçün bu birikimli yapıdan etkilendiği sekiz yön üzerinde tartışmışlardır: Göç ağlarının genişlemesi, gelir bölüşümü, toprak bölüşümü, tarımın örgütlenme biçimi, kültür, sermaye olarak insanın bölgesel dağılımı, çalışmanın toplumsal anlamı ve birikimli nedenselliğin sınırı (Abadan-Unat, 2002:21).

Göç Ağlarının Genişlemesi: Hugo, Massey ve Taylor'un farklı dönemlerde yaptıkları çalışmalarda bahsettikleri gibi, göç ağlarının genişlemesi, maliyeti ve riskleri giderek düşürmekte; bu yüzden göç etmeye olan niyeti ve ilgiyi arttırmakta, köken ülke içinse dışarıyla kurulmuş bağlar dizisi oluşturmakta, bu bağlar sayesinde de birçok

insan göç etmeye karar vermektedir. Her yeni göçmen risklerin ve maliyetlerin azalması anlamına geldiğinden bir süre sonra “göç davranışı”, gönderen toplumun çok daha geniş parçalarını kapsar hale gelmektedir (Massey, 1990:15-17).

Gelir Bölüşümü: Gelir bölüşümü yönüne bakıldığında, göçün yeni ekonomisinin de tartıştığı gibi hane halklarının kendilerini görece yoksun görmeleri, göç etme motivasyonunu arttırmaktadır. Stark ve Taylor’a göre göç eden hane halklarının gelirlerindeki artış, göçle tanışmamış hane halklarının gelir dağılımındaki konumunu düşürmektedir. Dolayısıyla gelir eşitsizliği, göreceli yoksunluğu daha da kötüleştirmekte ve göç etmeyenler arasında görece yoksunluk hissi arttıkça, giderek daha çok ailenin göçle tanışmasına neden olmaktadır (Stark ve Taylor, 1991:1164-1167).

Toprak Bölüşümü: Mines, Reichert, Rhoades ve Wiest’in çalışmalarında belirttikleri gibi özellikle kırsal alandan göç etmiş birçok göçmen için harcamaların yöneldiği alanlardan biri de toprak satın almaktır. Göçmenler arsaları üretken yatırımlardan ziyade, prestij değeri ya da emekli olduktan sonra gelir kaynağı olarak kullanmak için satın almaktadırlar. Çalıştıkları süre içinde aldıkları ücretler, yerel tarımsal üretimden daha karlı olduğu sürece de bu tarlalarda ekim yapılmamaktadır. Toprağın bu şekilde bos kalması yereldeki tarımsal emeğe olan talebi de azaltmakta ve göç etme baskısını arttırmaktadır. Göç eden insan sayısı ne kadar çok olursa, köken ülkeden arsa alımları o kadar artmakta, topraklar üretim alanından çekilmekte, üretim yapacaklar için arsa kıtlığı ve dolayısıyla enflasyon yaşanmakta, bu da kaçınılmaz olarak göçü körüklemektedir (Massey, 1999:45-46; Rhoades, 1978).

Tarımın Örgütlenme Biçimi: Sahibi oldukları tarım alanlarında ekim yapan göçmenler, göçmen olmayanlara göre daha iyi bir gelir düzeyine sahip olduklarında, toprakları islerken sermaye yoğun metotları tercih etmektedirler. Bu yüzden göçmen ev halkları her birim için daha az işgücüne gereksinim duymakta, yerel işçilerin geleneksel görevleri ellerinden alınmakta ve yine göç etme baskısı ortaya çıkmaktadır. Daha çok göç, daha büyük oranda tarımda kapitalizasyona, daha çok tarımsal işgücünün bertaraf edilmesine ve yine daha büyük oranda göçe neden olmaktadır (Massey vd., 1998:47).

Göç Kültürü: Göç yayıldıkça ve bir ulusun ya da topluluğun içinde hâkim olmaya başladıkça kültürel algılar ve değerler gelecek göç olasılıklarını arttıracak yönde değişmektedir. Göçmenlerin kendi aralarında da gelişmiş endüstri ekonomilerinde deneyim yaşamış olmak motivasyonlarını değiştirmektedir. Örneğin kısa süreli ya da belli bir amaç için gelmiş olan göçmenler, köken ülkelerinde kazandıklarından daha fazlasını kazanmaya başlayınca, oradaki yaşam stilleri ve tüketim alışkanlıklarıyla tanışınca ve kendilerini sosyal bir hareketlilik içinde bulunca fikirleri değişmektedir. Bir kere göç eden kimse, saydığımız nedenlerden dolayı tekrar göç etmek istemekte ve her yer değiştirişinde yeni bir seyahat olasılığı artmaktadır (Massey, 1999:46).

Sermaye Olarak İnsanın Dağılımı: Göç, genellikle görece iyi eğitilmiş, üretken ve yüksek motivasyonlu göçmenlere öncelik tanıyan seçici bir süreçtir; ancak daha önce de belirtildiği gibi ağlar maliyeti ve riski azalttıkları ölçüde göçün seçici yapısı da işlerliğini kaybetmektedir. Göçün seçici olması aynı zamanda göçmen işgücü piyasasının özelliklerine de bağlıdır. Göç devam ettikçe, sermaye olarak insan (nitelikli göçmenler), gönderen ülkelerde azalmakta ve merkez ülkelerde birikmektedir. Böylece göç alan ülkelerde artan nitelikli göçmen sayısı ekonomik büyümeyi pekiştirirken gönderen ülkelerde durgunluk daha kötü bir hal almakta, göç koşulları oluşmaktadır (Massey vd., 1998:48).

Çalışmanın toplumsal anlamı: Böhning ve Piore'ye göre göç alan toplumlarda, göçmenler bir iş kolunu oldukça yüksek rakamlarla doldurduklarında, bu tip işler "göçmen işi" olarak 'damgalanmakta' ve yerli iş gücü bu işlerde çalışmak istememekte; bu işler için oluşan işgücü talebi yine göçmenlerle doldurulmaya çalışılmaktadır. Bir başka deyişle, göç, işlerin sosyal tanımını değiştirmekte, belli iş sınıflarının yerli işçiler için uygun olmayan ve damgalanmış işler olarak görülmesine neden olmaktadır (Massey vd., 1993:453; Abadan-Unat, 2002:22).

Birikimli nedenselliğin sınırı: Belli bir toplumda, göç yeterince uzun süre devam ettikten sonra kaçınılmaz olarak sayısal bir doyum noktasına ulaşmaktadır. Bu noktada göç veren ülkedeki insanlar bir şekilde dışarıyla bağlantılı durumdadırlar. Ağlar ayrıntılarla dolu böylesine bir yapıya ulaştığında, artık her giden yeni göçmen ağ içindeki maliyetleri eskisi gibi keskin biçimde düşürmemekte ve göç kendi içindeki

büyüme dinamiğini kaybetmektedir. Göçün üst limitine ulaştığı bu noktada artık göç deneyimi yaygın hale geldiği için, potansiyel göçmen stoku da azalmakta ve özellikle çok yaşlılardan, kadınlardan ya da çocuklardan oluşmaktadır (Massey,1999:46).

2.2. Göçün Sonuçları

Göç bir olgu olarak insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlu güvenli bir sığınak, yaşam alanı kurmak, avlanmak, balık tutmak için rutin olarak uzak mesafelere gitmiştir. Savaşlar, kıtlık, kuraklık, yeni coğrafyaların keşfi en genel göç sebepleri olarak görülmüştür. Uluslararası göç kavramı, ancak Westphalia Barış Anlaşması sonrasında modern ulus devletinin ve yasal politik yetkilerinin belirlenmesi daha net olarak ifade edilebilmiştir. Bu tarihten sonra, siyasal bir toplum olarak devletler, toprakları üzerinde egemenlik hakkına, sınırları içerisinde hareketleri kontrol hakkına ve resmi vatandaşlık verme hakkına haiz olmuşlardır. Bu tarihi süreç ile birlikte ulus devlet ve vatandaşlık bağı birlikte ele alınmış, uluslararası göç olgusu ise vatandaş olmayanların başka bir ifade ile yabancıların ulus devlet sınırlarını, seyahat veya kısa süre kalma dışındaki amaçlarla geçmesi olarak kabul edilmiştir.

Bu gün yaklaşık 175 milyon kişi menşei olduğu ülke dışında yaşamaktadır. Bu rakamla, uluslararası göç tarihinde en üst noktaya ulaşılmıştır. Bu grubun içinde, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin ilgilendiği 17 milyon sığınmacı adayları, mülteciler vardır. Klasik göç ülkeleri olarak kabul edilen Avustralya, Kanada, İsrail, Yeni Zelanda ve ABD'ye son yirmi yılda, birçok Avrupa ülkesi de dâhil olmuştur (Lahav ve Messina: 2006: 1).

Uluslararası göç kişi ve gruplar temelinde gerçekleşiyor olsa da devletler, yasalar ve politikalar konuyu daha karmaşık ve tartışmalı yapmaktadır. Bu bakış açısı ile uluslararası göç, kişilerin uluslararası insan haklarına dayalı özgürce hareket hakkı ile uluslararası ölçekte kurumsallaşmış ve yasalaşmış olan egemenlik hakkına dayalı sınırlarını koruma hakkı arasında doğal olarak gerilimi oldukça yüksek bir konudur (Lahav ve Messina: 2006: 1).

Nitekim Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi (1948) 13. Mad. göre kişi ülkesini terk etme hakkı tanınmışsa da her hangi bir ülkeye izinsiz olarak girmesine müsaade edilmez. Bu çelişik durum yalnızca liberal demokratik devletlerin serbest piyasa ve açık sınırları devam ettirme arzusu ile aşılabilir görünmektedir. Ancak günümüz küreselleşen dünyasında artan güvenlik kaygıları, yaşanan ekonomik krizler ve iki temel hukuk arasında çelişik, göçün tarafları arasındaki dengenin sağlanmasında karar mercilerini zorlamaya devam etmektedir (Lahav ve Messina: 2006: 2).

Uluslararası göçün heyecanlı tartışmalara yol açan çok az sayıdaki konulardan biri olmasının bir başka nedeni, ekonomik, demografik, politik, ulusal güvenlik, kültür, dil ve hatta din gibi sorunlara da temas etmesidir. Bu çok yönlü olgu, göçmenlerin yerleştikleri ülkeler, arkalarında bıraktıkları ülkeler ve göçmenlerin kendileri için göçün avantajlarını en yüksek seviyeye çıkaran politikalar tasarlanma gayretleri ile daha da karmaşık hale gelmektedir (Keeley, 2009: 8).

Göç, birçok nedene bağlı olarak farklı yoğunluklarda var olmaya ve farklı platformlarda tartışılmaya devam edeceği değerlendirilmektedir. Bir olgu olarak göç, hem göç veren hem de göç alan ülke için hem fırsatlar hem de zorlukları beraberinde taşır. Çok yönlü ve karmaşık bir olgu olarak toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve kültürel yapılarını olumlu ya da olumsuz etkilemeye devam edecektir. Bu etkileri göç veren ve göç alan ülke başlıkları altında incelenecektir.

2.2.1. Hedef Ülke Açısından

Göç, göç alan ülkenin sosyal, kültürel, demografik ve ekonomik yapısını ve bu yapıya bağlı alanları, hükümet politikalarını yakından etkilemektedir. Şüphesiz bu etkiler, göçün niteliği, kapsamı, büyüklüğü ve kimin göç ettiğine bağlı olarak değişebilen birçok faktörle ilgilidir. Literatürde bu alanda yapılan çalışmalar genelde göçün ekonomik, demografik ve sosyal yapı üzerindeki etkileri ile entegrasyon ve güvenlik başlıkları kapsamında incelenmektedir. Bu deneyimler ülkeden ülkeye değiştiği gibi dönemler itibari ile de değişebilecektir.

2.2.1.1. İktisadi Gelişme

Göçmen işçi çalıştıran ülkeler, genellikle sermaye ve doğal kaynak yönünden zengin, işgücü bakımından fakir endüstrileşmiş ülkelerdir. Dışarıdan emek ithali, mesleki işgücü darboğazını kırarak sermayenin tam kapasite ile çalışmasına, yatırım hızının ve ihracatın artmasına, dolayısıyla ekonomik büyümenin ve refahın yükselmesine katkıda bulunurlar.

Miracle ve Berry, bu varsayımlara ek olarak göç alan ülkelerin düşük ücretlerden, kullanılmayan kaynakların işlenmesinden ve yeni teknolojinin yayılmasından fayda sağlayacağına vurgu yapar. Ayrıca girişimcilerin sayısında ve özellikle göçmenlerin kalıcı olduğu durumlarda fiziksel sermayede artış yaşanacağını, göçmenlerin varlığının hem kamu hem de özel sektörde üretim ve yatırımı uyarmaya yardım edeceğini ileri sürerler (Miracle ve Perry, 1970: 22). Bu önermeler daha çok göçün pozitif yönleri üzerinde durur, hatta 1945-73 dönemi bazı ülkeler için göçün hayati öneme sahip olduğu ifade edilir (King, 1994: 28-29). Başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa üretimdeki darboğaz ve enflasyonist baskıyı göçmen işçilerle aşabilmişlerdir.

Göçmenlerin göç kabul eden ülkeye ucuz işgücü ücretler baskı altında tutularak sendikal gücü zayıflattığı ve yerli işçileri tamamlayarak onların daha vasıflı işlere geçişlerinin kolaylaştırması da diğer önemli katkılar olarak görülmektedir.

Göçmenlerde sermaye zengini ülkelerde yüksek ücret ve üretkenlikten yarar sağlarlar. Diğer taraftan göçmen işçi çalıştırmak ev sahibi ülkeye bazı külfetler de yüklemektedir: Örneğin, artan nüfus nedeniyle konut, okul, yol, hastane vb. gibi sosyal sabit sermaye tesislerine talep yükselmektedir. Bundan başka yabancı işçi sayısının yerli nüfusun önemli bir payına ulaşması ülkede bazı toplumsal ve kültürel uyumsuzluktan kaynaklanan sorunları doğurabilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 812). Son dönemlerde sosyal gerilimlerin artması ile ülkeye entegrasyon sürecinin maliyeti de önem kazanmıştır.

Göçün, ülke ekonomilerine zarar verip vermediğini araştıran Stalker; “Tarihi gerçekler bu soruyu başka türlü cevaplıyor. Amerika devleti neredeyse tamamen göçmenler ve onların soyundan gelenlerle kurulmuştur. Nüfus göçmenlerle birlikte son yüzyıl içinde iki katına çıkmış, ancak ülkenin ekonomik gücü nüfusundan çok daha fazla artış göstermiştir. Bütün gelişmiş sanayi ekonomileri, Japonya hariç, yoğun göç akımlarını tecrübe etmişlerdir. 15 Avrupa ülkesinde yapılan bir araştırmaya göre, 1991-1995 döneminde, ülkelerin nüfusunda göç yoluyla her %1 artış, gayri safi yurtiçi hâsıllarında %1,25 ila %1,5 artış sağlamıştır. Elbette bu mutlaka göç alan ülkede zenginlik artışı olacağı anlamına gelmez. Ancak, Almanya ya da ABD'de göçmen işçilerin katkılarının ülkeleri daha da zenginleştirdiği tartışılmaz bir gerçektir” (Stalker, 2005: 4).

Fakat genel olarak göçmenlerin, yerli işçilerin iş imkânlarına ortak olmalarına karşı çıkmaktadır. Esasen bu bir yanılgıdır. Genel düşünce her ülkede sabit iş var olduğu, gerek doğal gerekse göç yoluyla nüfus artışının var olan iş imkânlarını azaltacağıdır. Nüfus artışı milli geliri mutlaka azaltacağı anlamına gelmediği gibi milli geliri artıran bir faktörde olabilir. Çünkü genelde göçmenler yerli işçinin yapmayacağı veya yapamadığı işleri yapar ve bu işleri yaparken de diğerleri için yeni iş imkânları yaratırlar. Ancak bu durum genelde görülmemektedir. Birçok ülke, özellikle göçmenlerin iş imkânı yaratacak “göçmen yatırım programlarını (immigrant investor schemes) destekleyen politikalar yürütmektedir. Örneğin, ABD 1990 uygulama başladığı yatırımcı vize; en az 1 milyon dolar yatırım ve en az 10 kişi istihdam yaratma karşılığı verilmektedir. Genel olarak uluslararası göç ülkenin makro ekonomik yapısını direkt etkiler; göçmenler iş gücüne katılır ve genel ücret seviyesi düşer. Göçmenlerin ekonomiye olan katkıları ise değişik yöntemlerle ölçülmektedir (Smith ve Edmonston, 2007: 11-13).

2.2.1.2. İş İmkânı

Göçmenler, en alt pozisyondan en üst pozisyona kadar iş spektrumunda boş olan pozisyonu doldurarak ekonominin daha etkin çalışmasını sağlarlar. Özellikle hızla büyüyen ekonomilerde, Singapur gibi, işgücü piyasasının üst seviyelerinde profesyonel insan kaynağı ihtiyacı, göçmenlerle karşılanmaktadır. Kendilerini göç ülkesi olarak

görmeyen Almanya ve İngiltere de dâhil olmak üzere Avrupa ülkeleri, profesyonel işgücünü ihtiyacını göçmenler aracılığıyla karşılamakta hususunda daha gerçekçi olmaya başlamışlardır.

Diğer taraftan yerel halkın arzu etmediği “ kirli, tehlikeli ve zor-, (dirty, dangerous and difficult-3D) ” olarak nitelendirilen vasıf gerektirmeyen işlerde göçmenler tarafından yapılmaktadır; inşaat işçiliği, bebek bakıcılığı, temizlik ve diğer hizmet sektörü. Örneğin; yüksek nitelikli ve eğitilmiş kadınlar gelişmiş ülkelerde bu sektörlerde çalışarak annelerin ya da diğer yerel halkın daha nitelikli işler yapmalarını desteklerler. Ayrıca göçmenler eski iş kollarının ayakta kalmasını sağlarlar. Her ne kadar tekstil ve konfeksiyon geliştirmekte olan ülkeler kaymışsa da bu gibi sektörlerde göçmenler çalışmaya devam etmektedir.

2.2.1.3. İstihdam

Heckscher Ohlin Uluslararası Ticaret Modeline göre, kuzeyde vasıflı işgücü, güneyde ise vasıfsız işgücü vardır. Göç, uluslararası ticaret gibi değerlendirildiğinde göçmenlerin düşük ücret almaları ve ücret seviyesini düşürmesi anlaşılabilir bir durum olarak değerlendirilmektedir (Scheve ve Slaughter: 2001: 133-145).

Göçmenlerin göç ettikleri ekonomide istihdamı olumsuz etkileyebileceği varsayılrsa da Batı Avrupa’da yapılan bir kısım çalışmalar göçmenlerin istihdam üzerindeki etkisini çok zayıf ve belirsiz olarak nitelendirmektedirler. Çünkü göçmen işçi rekabetten ziyade tamamlayıcı fonksiyon görmüştür. Avrupa’da geçici işçilerin genel ücret düzeyini düşürdüğüne ilişkin birçok çalışmalar mevcuttur (Angrist ve Kugler, 2003: 113). Ancak göçmenlerin ne tür işleri yaptıklarına da bakarak bu değerlendirmeleri yapmak gerekmektedir. Genellikle göçmenler yerlilerden çok daha fazla oranlarda sahip oldukları niteliklerinin altındaki işlerde çalışmaktadırlar. Bunun birçok nedeni vardır: Genelde işverenler yurtdışında kazanılmış diplomaları tanımıyor ya da bunların yerli diplomalarla denkliğini belirleyemiyor. Ayrıca, göçmenler yerel dili yeterince iyi bilmemeleri ve yerel sosyal çevreyle bağlarının yetersiz olması da bu durumu desteklemektedir. Bu da uygun iş olanaklarından haberdar olmalarına engel oluşturmaktadır. Ne yazık ki, insanların etnik kimliği ya da milliyeti nedeniyle işe

alınmaması artık ülkelerin çoğunda yasak olsa da, ayrımcılık bir problem olarak halen yaşanmakta olması da bir vakadır.

Hızlı ekonomik büyüme dönemlerinde göçmen ihtiyacı nispeten anlaşılır gibi bir olgu olarak değerlendiriliyor. Fakat ekonomik durgunluk döneminde halen göçmen işgücüne ihtiyaç duyulur mu? Stalker'e göre araştırmalar, durgunluk döneminde de göçmenlere ihtiyacın devam ettiğini göstermiştir: Çünkü, yerli çalışanlar ya tamamen işi bırakmaktadır veya işsizlik yardımı almaktadırlar. Göçmenler yerli halka göre daha az istikrarlı ve düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. İşsizlik oranı göçmenlerde daha fazla olduğu görülmüştür. Örneğin Fransa'da 2001 yılında yerli halk arasında işsizlik %11 iken, göçmenler arasında %30'dur.

Göçmenlerin insan sermayelerini en iyi şekilde değerlendirilmesi, hem göçmenlerin kendisi hem de yaşadıkları ülkelerin ekonomileri için de faydalı olması ve entegrasyon sürecinin başarısı açısından gereği ve inancı, AB ortak göç politikasının temeli olarak görülmektedir. Bu nedenledir ki, birçok ülkede hükümetler göçmenlerin istihdamını teşvik edici programlar ve girişimler uygulamaya koymuştur. Bunlar arasında dil kursları sağlanması, rehberlik programları başlatılması ve yurtdışında kazanılmış diplomaların tanınması için adımlar atılması gibi politikalar yaygın olarak uygulandığı gözlenmektedir.

2.2.1.4. Refah

Göçmenlerin refah ülkelerine göç ederek oranın imkanlarını ve kamu hizmetlerini sömürdüğü yönünde çok yaygın olan bir şikayet ve halen güncel bir tartışma konusudur: Endişeler refah devletinin ve sosyal güvenliğin istismar edildiği, iltica sistemlerinin maliyeti ve yerel işgücünü engelleyeceği korkusu etrafında şekillenmiştir (Boswell, 2007: 593-594).

Yabancı işçilerin geldikleri topluma uyum sağlayamamaları sosyal tepkilerin oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle yabancı işçilerin kültürel homojenliği ve yerleşik "yaşam biçimini" bozacak problemlere sahip olması uyumu zorlaştıran etmenlerdir. Özellikle yurda para göndermek için tasarruf eğilimlerini yüksek tutmaları ile ortalama refah ve kültür seviyesinden uzaklaşılmasına sebep olmaktadır. Bu durum bazen

“gettolaşma”, “toplumsal ve kültürel yozlaşma” vb. terimlerle ifade edilmektedir. Sosyal ve kültürel uyumsuzluğun getirdiği sorunlar, tehdit ve güvenlik kaygıları ile beslendiğinde sosyal ve ekonomik refahlarının istismar edilmesini istenmeyen grupların doğmasına neden olmaktadır.

İltica konusundaki istismar endişeleri ise, Fransa, Almanya, Hollanda ve İngiltere gibi batı Avrupa ülkelerinde önemli hale gelmiştir. 1990’lı yıllarda bu ülkeler, iltica sistemlerine girişi sınırlamak amacıyla bir takım önlemler almışlardır. Yine aynı yıllarda, bu ve benzeri şikâyetlerle ABD’de göçmenlerin hakları kısıtlanmıştır.

Göçmenlerin ödedikleri vergiden daha fazla değerdeki kamu hizmetlerinden yararlanmak suretiyle, yerel halk için ekonomik yük oluşturduğu düşüncesi geniş kabul görmektedir: Göçmenler, yerel halktan daha fazla sahip oldukları genç aile bireyleri ve okul çağındaki çocukları ile topluma maliyeti yüksek eğitim, sağlık, sosyal ve diğer entegrasyon hizmetlerden yararlanmaktadırlar.

Stalker bu hususu şu şekilde değerlendirmektedir: Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun öncelikli arzusu ne kadar zor olsa da çalışmaktır. Ayrıca kayıt dışı göçmenler refah programlarından yararlanamamaktadır. Göçmen çocuklarının eğitiminde ise fayda bireysel değil toplumsaldır. Değerlendirmeler bu perspektiften ele alınmalıdır.

Esasen uluslararası göç, eğitim hususunda kum saati şeklinde dağılım gösterir. Kuzey-Güney göçmenlerinin büyük çoğunluğu bulunduğu ülke vatandaşlarından oldukça düşük eğitim seviyelerine sahipken, küçük bir azınlık da olsa yüksek vasıflı/profesyonel niteliklere haiz göçmenler de mevcuttur (Capps vd., 2010: 52).

2.2.1.5. Nüfus

Demografik trendler ve nüfusun bileşimi hemen bütün ülkelerin önemle izledikleri ve kontrol etmek istedikleri bir husus niteliği taşımaktadır. Nüfusu çok olan bazı ülkeler doğum kontrolünü teşvik ederken; diğer bazı ülkeler ise, evlilikleri ve çocuk yapmayı özendirici tedbirler almaktadır. Genel bir kıyaslama yapıldığı takdirde, gelişmiş ülkeler kalkınma ve refahlarını sürdürebilmek için genç, üretken nüfusa ihtiyaç

duyarken, nüfuslarının giderek yaşlandığı ve istihdam piyasasının dışına çıktığı; gelişmekte olan ülkelerde ise, genç nüfus oranları yüksek iken bu nüfusun istihdam edilemediği görülmektedir. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerarasındaki bu dengesizlik büyük oranda göç yoluyla giderilmektedir. Özellikle nüfusu yaşlanan ve gerileme eğilimi içine girmiş gelişmiş ülkeler açısından göçmen iş gücü büyük bir ihtiyaç haline gelmiştir. Ancak, muhtemel etkileri nedeniyle göç bir güvenlik sorunu olarak da görülmekte ve sıkı denetim altına alınmak istenmektedir. Örneğin, 11 Eylül sonrasında terörizmle mücadele amacıyla yapılan düzenlemelerin en önemli unsurlarından biri, göçü daha sıkı kontrol etmeye yönelik mekanizmalar olmuştur (Talas, 2011: 321).

Öncelikle belirtilmesi gereken uluslararası göçün, göç alan ülkenin nüfus oranını ve yapısını değiştirdiği, devletlerin bu durumu düzenleme gayreti içinde olduğu gerçeğidir. Ülkeler arası demografik farklılıklar temel göç nedeni olarak kabul edilmektedir.

Göçmenler, buldukları ülke vatandaşlarından daha genç olmaları nedeniyle daha geniş ailelere sahip olma ihtimalleri daha yüksektir. Gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanması ve doğurganlık oranlarının azalması dikkate alındığında, bu ülkelere yönelik göçün kesilmesinin ya da azalmasının nüfusun azalması ve yaşlanmasını daha da hızlandıracağı açıktır. Ancak, halihazırdaki göçmen seviyesi, özellikle Avrupa ve Japonya'yı tehdit eden nüfusun yaşlanma problemini çözmek için yeterli değildir (Nations, 2000: 3-4).

Özellikle Avrupa'nın en zengin ülkeleri nüfuslarının azaldığı ve yaşlandığı gerçeği ile yüz yüzedirler. Bir ülkenin istikrarlı bir nüfusu sürdürebilmek için, kadın başına ortalama yaklaşık 2,1 çocuk doğurganlık oranına sahip olması gerekir. Ancak, AB ülkelerinde bu oran ortalama 1,4'dür. Sonuç olarak azalan ve yaşlanan nüfusları ile emeklilik sisteminde ciddi sıkıntılar beklenmektedir.

Göç nüfus genel sayısını koruma ve gençleştirme için geçici bir çözümdür. Zaten birçok gelişmiş ülkede var olan nüfus artışının yarısı göçmenlere aittir. Göçmenler buldukları ülke vatandaşlarından daha genç, daha fakir ve çok çocuklu geniş aile yapıları ile ayrılmaktadırlar. Fakat son yıllarda, buldukları ülkenin sosyal ve ekonomik baskıları ile şimdilerde daha küçük aile yapısını tercih etmeye başlamışlardır.

2.2.1.6. Güvenlik

Yasadışı göç, sığınma, sınırı aşan suçlar, etnik gruplar, organize suçlara ilişkin uluslararası işbirliği kapsamında, 1980 sonrası “güvenlik” kavramının anlamı ve kapsamı genişletilmiştir. Güvenlik artık salt askeri güvenlikten ibaret değildir. Güvenlik askeri güvenliğin ötesinde ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenliği de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Yasa dışı göç, güvensiz sınırlar, organize suçlar, terörizm gibi geleneksel olmayan güvenlik tehditleri yeniden tanımlanarak “yumuşak güvenlik tehdidi” olarak nitelendirilmiştir. Bu tehditler salt askeri güçle ve bireysel çabalarla üstesinden gelinemeyecek kadar kompleks olduğu kabul edilmiştir (Council of the European Union, 2003: 1-5).

Uluslararası göçün, demografik ve ekonomik sorunların yanında güvenlik sıkıntısını da gündeme getirmesi mümkündür. Prensipte olarak, yüksek seviyede göç akımı güvenlik tehlikesi ortaya çıkarabilir. Böyle bir göç akımı, ülkeye entegrasyon kapasitesini engelleyen ve gruplar arası çatışmalara neden olan bir işlev görebileceği değerlendirilmektedir (Zimmerman, 1995: 19).

Huysmans, göçün güvenlik kavramı kapsamında ele alınmasını yani güvenlileştirilmesini (securitization), göçün siyasi, sosyal ve ekonomik boyutlarının gerektirdiği alanlarda ele alınmasından ziyade, güvenlik alanında bir sorun olarak gösterilmesi olarak tanımlamaktadır (Huymans, 2000: 758).

11 Eylül olaylarından sonra göç konusundaki güvenlik söylemi, başta siyasetçiler ve medya olmak üzere, genel olarak kamuoyunda daha belirgin hale gelmiştir (Faist, 2007: 19-41). Özellikle Avrupa ülkelerinde göçe kuşkuyla ve seçici olarak yaklaşılmaya başlanmıştır. Bunda, kültürel, dinsel, dilsel ve etnik kaygı ve

önyargılar büyük rol oynamakta, kabul eden ülkenin sosyo-kültürel yapısının göçten olumsuz etkileneceği ve dejenere olacağı inancı yaygınlaşmıştır. Böylece, göç-güvenlik arasında kurulması hedeflenen bağ daha da netleştirilmiştir.

Bu bakış açısı ile göç yönetiminde, göç hareketlerinin düzenlenmesine değil, sınır güvenliğinin sağlanarak giriş ve çıkışların sıkı kontrol altına alınmasına odaklanılmıştır. Bu sıkı önlemler de nüfus hareketlerini, insan kaçakçıları için hedef haline getirirken, göçmenler de bizatihi suç konusu olmuşlardır. Bu durum devletler için “paradoksal bir maliyet” haline gelmiştir. Bu önlemler bir yandan insan kaçakçılığı ile mücadele zorlaştırırken, diğer taraftan da paradoksal olarak devletler daha kısıtlayıcı önlemler almaya başlamışlardır. Göçün suç olarak kabul gördüğü bu süreçte, göçmenlerin iç ve dış tehdit olarak algılanması teşvik edilmiştir (Claude-Valentin, 2004: 12).

Güvenlik endişeleri, göç ve suç arasında bağlantıdan da kaynaklanmaktadır. 2002 yılındaki Avrupa Sosyal Anketine katılanların %70'i, göçmenlerin bir ülkenin suç sorunlarını arttırdığına inanmaktadır. Avrupa Konseyi verilerine göre, suç oranları yabancılar arasında daha yüksektir (UNDP, 2009: 89).

Ancak literatürde, göçün bir ülkenin güvenliği sağlamada bir tehdit ve sorun olup olmadığı tartışmalıdır. Bilim insanları ve uygulayıcılar, göçün ve göçmenin kendisinin mi, yoksa kontrol altına alınamayan yasa dışı göçmenin mi güvenlik tehdidi ve sorun olduğu hususunda görüş birliğine varmış değillerdir.

11 Eylül saldırılarının arkasından, 11 Mart 2004 tarihinde Madrid’de ve Londra’da gerçekleşen bombalı saldırılar AB üyesi ülkelerde benzer saldırılara maruz kalma endişesini arttırmıştır. Bu sebeple dış sınırların kontrolünün artırılması, özellikle yasa dışı göç faaliyetlerinin önlenmesi açısından son dönemde AB bünyesinde en sık kullanılan yöntemlerden biridir. Ekim 2004 yılında imzalanan AB Anayasası ile de Dış Sınır Yönetim Sistemi (External Border Management System) kurulması hedeflenmiştir.¹⁶⁴ Bu bakış açısıyla, göç olgusu bir güvenlik sorunu olarak görülmekte ve 11 Eylül sonrası dönemde üye ülkeler yasa dışı göç ve göç ile mücadele konusunda daha katı önlemler alma yoluna gitmeyi tercih etmektedirler (Sterkx, 2003: 10-13).

Genel olarak uygulanan politikalarda, göçü sınırlandırmaya ve denetim altına almaya yönelik güçlü bir eğilimle, bu yönde katı yasal düzenlemelere gidilmiştir.

2003 yılında Avrupa açısından önemli bir belge olan Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi oluşturulmuştur. Bu belgede Avrupa güvenliği karşısında yeni tehditler olarak sıralanan örgütlü suçlar kapsamına yasa dışı göç konusu da dahil edilmiştir. Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde AB için üç temel stratejik hedef tanımlanmaktadır. Belirlenen bu hedefler şunlardır:

- Tehditlerle Uğraşmak: AB bu temel tehditler ile mücadelede aktif mücadele içerisinde olmalıdır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra terörle mücadele konusunda ABD ile işbirliğini sürdürmeli ve savunmasını güçlendirmelidir.
- Komşularımızda Güvenliğin İnşası: Küreselleşme çağında bile coğrafya hala önemini korumaktadır. Komşu ülkelerde oluşan problemler, çatışmalar, devletlerin zayıflaması, örgütlü suçlar vb. Avrupa için de sorun yaratabilmektedir. Bu nedenle Doğu Avrupa ve Akdeniz'deki komşuların iyi yönetilmesine destek olunmalıdır. Bununla beraber, Arap-İsrail sorununun çözülmesi Avrupa için birincil öneme sahiptir.
- Etkili Çok Taraflılığa Dayalı Bir Uluslararası Sistem: Küreselleşen bir dünyadüzeni içerisinde Avrupa'nın güvenliği çok taraflı bir sisteme dayanmaktadır.
- Uluslararası hukukun gelişmesine katkıda bulunulması gerekmektedir. Güvenliğin sağlanmasının en iyi yolu, dünya çapında iyi yönetilen demokratik devletlerin varlığından geçmektedir.
- Uluslar arası düzenin güçlendirilmesi için iyi yönetimin yayılması, sosyal ve politik reformların desteklenmesi, yolsuzluk ve gücün kötüye kullanılmasıyla mücadele, hukukun üstünlüğünün ve insan haklarının korunmasının yerleşik hale gelmesi gerekmektedir (Council of the European Union, 2003: 9-16).

Göçün güvenlikleştirilmesi sonucunda Sterkx'e göre iki yeni eğilim Avrupa ülkelerinde görülmeye başlamıştır. Bunlar, göç ve sığınmacı politikalarının daha kısıtlayıcı bir hale dönüşmesi ve göç hareketleri ile Birliğin dış politikası arasında ilişki kurulmasının kolaylaştırılmasıdır.¹⁶⁸ Göçün temel nedenlerine yönelik hedefler hem kaynak ülkeleri hem de transit ülkeleri kapsamaktadır. Bu çerçevede, dış politikada

kapsayıcı bir işbirliği AB bünyesinde ortak göç ve sığınmacı politikaları üretmekte en önemli yöntemlerden biri olarak görülebilmektedir (Sterkx, 2003: 17).

Göç yönetiminde güvenlikleştirme yaklaşımıyla sıkı sınır kontrolleri, sınırlı vize politikası benzeri uygulamaların arzu edilmeyen göç akımlarını azaltmadaki başarısı tartışmalıdır. Esasen Huysmans'ın da üzerinde durduğu gibi sorunun legal olmayan alana taşındığı değerlendirilmektedir. Göç gerçeği, sosyal ve ekonomik istikrar, demografik güvenlik, kültürel kimlik, sosyal güvenlik sistemi ve olası etki alanları bağlamında ele alınarak göç ve güvenlik ilişkisine yönelmenin çok daha isabetli olacağı değerlendirilmektedir. Bu strateji ile yönetildiğinde konunun insan hakları açısından ele alınması ve/veya ekonomik anlamda serbest dolaşım açılarından ele alınarak güvenlik odağının ikinci plana yerleştirilmesi gereği üzerinde durulmaktadır.

AB ortak göç politika belgelerinde ve uygulamada güvenlikleştirilme yaklaşımı belirgin olsa da, göçmen haklarına ve ayrımcılık karşıtlığına vurgu yapılarak dengeli bir politika izlenmeye gayret edildiği gözlenmektedir. Fakat konu, halen özgürlük, güvenlik ve adalet alanı kapsamında örgütlü suçlarla mücadele, uyuşturucu kaçakçılığı gibi güvenlik konuları ile birlikte ele alınmakta, sınır kontrollerinin ve buna ilişkin kurumsal yapıların güçlendirilmesi gayretleri ile dikkat çekmektedir.

2.2.1.7. Toplumsal Etki

Uluslararası göç dalgaları göçmenler ve buldukları ülke vatandaşları arasında etnik farklılıkları ortaya çıkardığından yerli halkın hak ve çıkarlarını korumaya yönelik Nativizist (yerlilik) politikaların gelişmesine sebep olmuştur (Huntington, 2004: 11-12). Göçmenlerin buldukları ülkede farklı kültürleri, dinleri, gelenekleri, sosyal değerleri ile toplumdan eleştiriler alabilmektedirler. Göçmenlerin yerli halktan kültür, gelenek, değer ve dinsel farklılıklarını kapsayan “çok kültürlülük (multiculturalism)”olarak ifade edilen kavram; aynı ülkede pek çok kültürün birlikte varoluşu anlamına gelmektedir. Bu kavram aynı zamanda kültürel çoğunlukla karakterize edilen toplumlar için ve benzeştirici idealin karşıtı için de kullanılmaktadır.

Çok kültürlülük anlayışı, iyi bir yaşam şeklini farklı yorumlayan kültürlerin toplumun tüm kesimlerince eşit saygıyı hak ettiği inancına dayalıdır. Çok kültürlülük politikasının iddiasının temeli, hükümet politikalarıyla azınlıkların çoğunlukla eşit haklar verildiğinde, azınlık grup bulunduğu ülkenin bir parçası olabileceğidir. Bu yaklaşımla günümüzde, Avusturya, İngiltere, Fransa, Hollanda, Norveç ve İsveç ülkeleri çok kültürlü toplumlar olarak kabul edilmektedir (Lahav ve Messina, 2006: 12).

Toplumda çok kültürlülük söz konusu değilse veya yabancıya karşı yaygın bir korku ve nefret varsa “yabancı düşmanlığı” (xenophobia) söz konusudur. Ülke vatandaşları veya yerlileri yabancı düşmanlığına karşı koyamazlar. Çünkü tanımadıkları, bilmedikleri yabancılar dillerine, dini hayatlarına, geleneklerine kadar yaşamın her alanına müdahil olmuşlardır ve bu bir tehdit olarak algılanmıştır. Yabancı düşmanlığından çok daha tehlikeli olan ise şüphesiz “ırkçılık”tır (racisim). Bir ideoloji olarak ırkçılık, grupları veya toplumu negatif duygularla belli bir ırka karşı besler. İrkçilik farklı şekillerde ve farklı ülkelerde, dünya nüfusu arasında ırk temeline dayalı sabit ve görünen hiyerarşik yapıyı var etmiştir (Lahav ve Messina, 2006: 13).

Göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası kabul edildiği süreç “entegrasyon” ile ifade edilir. Entegrasyondan yalnızca göçmenler değil, ev sahibi toplum ve devlette sorumludur. Göçmenler bulunduğu ülke ve topluma entegre veya asimile olmadıklarında, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı kendine haklı bir zemin bulur. Asimilasyon göçmenlerin ve onların nesillerinin politik, kültürel ve ekonomik açılarından artan şekilde çoğunluğu örnek alması ve onlara benzemesidir (Lahav ve Messina, 2006: 14).

Tarihi gerçekler göçmenlerin iki ya da üç kuşak sonrasında bütünüyle entegre olduklarını göstermiştir. Fakat ülke ve yerel çapta proaktif entegrasyon politikalar uygulanıyorsa bu sürelerden daha kısa zamanda entegrasyon başarılı olarak değerlendirilmektedir (Joppke, 2007: 4).

2.2.2. Kaynak Ülke Açısından

Göç gönderen ülkeyi, göçün niteliği, kapsamı, büyüklüğü ve kimin göç ettiği paralelinde değişebilen birçok faktör etkilemektedir. Literatürde bu alanda yapılan çalışmalar genelde göçün demografi ve sosyal yapı üzerindeki etkileri, işgücü piyasasındaki etkileri, işçi dövizinin ekonomi ve kalkınmaya etkisi, beyin göçü ve beyin göçünün geri kazanılması, diaspora temel başlıkları altında incelenmiştir. Bu deneyimler ülkeden ülkeye değiştiği gibi dönemler itibari ile de değişebilmektedir.

2.2.2.1. İş Dünyası

Uluslararası göçün göç alan ülkeler için bir çok katkısı/yararı vardır. Ancak bu, Stalker'e göre göç veren ülkeler için de bir kayıp olduğu manasına gelmez. Göçü uluslararası ticaret olarak düşünüldüğünde; adil ve ideal ticarete de her iki tarafında kazanmasının beklenmesi doğaldır. Esasen, göç veren ülkede öncelikle nüfus baskısı azalır. Bu da kademeli olarak işsizlik azalmasına katkıda bulunur. Geçen yüzyıllarda, daha önce ayrıntılı olarak incelendiği üzere, Avrupa bu deneyimi deniz aşırı ülkelere göç vererek yaşamıştır. Lucas'a göre ise, ekonomik teori çok da net olmayan birkaç hipotez ile göçün yerel işgücü piyasasına etkilerini açıklamaktadır: Anlaşılabilir bir varsayım olarak göç, genel olarak işgücü arzının azalmasına, özelde ise belli kategoride göç eden işçilerin uzun dönemli olarak iş baskısının azaltmasını sağlar (Lucas, 2005: 89).

Ancak göçün, işsizlik baskısını azaltıp azaltmadığı, bütçe üzerindeki sosyal destek programlarından kaynaklanan baskıyı azaltıp azaltmadığı ya da iş gücü piyasasında ücretleri artmasına neden olup olmadığı, giden göçmenin ayrılmadan önceki iş statüsüne bağlıdır. Kişi işsiz de olabilir, hatta profesyonel iş sahibi de. Yine bu alandaki değerlendirmelerde; belli iş alanındaki iş gücü arz fazlası, ücretesnekliği üzerinde kurumsal engeller, ilgili üretim piyasasında uluslararası ticaretin rolü ve yeterliliğini dikkate almak gerekmektedir. Özellikle, niteliksiz işgücünün göçün ekonomi üzerindeki etkisi iki temel şarta bağlı olarak açıklanabilir. Birincisi iş gücü arz piyasasının sıkı kontrol edildiği, işsizliğin az olduğu, gizli işsizliğin ise nadir olduğu piyasadır. Bu piyasada göç sebebiyle oluşan boşlukların doldurulması ile ücretler yükselir. Artan ücretler nedeniyle niteliksiz iş gücü bu durumdan faydalanırken, işveren

ve nitelikli işgücü olumsuz etkilenir. İkinci şart ise, esnek işgücü arzının bulunduğu, boşaltılan iş alanları hızla işsizler havuzundan çok az bir maliyetle doldurulur. Düşük ücretle çalışan gizli işsizlerin varlığı da ücretlerin artmasına engel olur (Katseli vd., 2006: 30).

1989-1992 yıllarında kitlesel olarak göç veren Bulgaristan'da, hızla azalan milli gelir ve dramatik seviyelere ulaşan işsizlik söz konusuydu. Ancak bu dönemde işgücünü yüksek oranda ve hızla kaybeden Bulgaristan'da, iş gücünü etkin işletecek ve maaşların artışını sağlayacak kurumsal ve sosyal mekanizmaların olmaması sebebiyle iş piyasası iyice kötüleşmiş ve ücretler %52 oranında düşmüştür (Markova, 2010: 18).

Sonuç olarak vasıfsız iş kategorileri iş piyasasında hızla telafi edilirken, vasıflı iş gücü eksikliği bölgesel eşitsizliğin de etkisi ile iç göçlere sebep olmuştur. Özellikle kırsal kesimden başta başkent olmak üzere şehirlere yoğun göç başlamıştır. Bu gelişmeler ücret artışlarındaki baskıyı aşağı çekmiştir (Markova, 2010: 20). Küresel mali ve ekonomik kriz de yerel iş gücü piyasalarını derinden etkilemesi ile ücret artışları yavaşlatılarak ve hükümetlerin sosyal koruma programları azaltılmıştır.

2.2.2.2. Nüfus ve Toplumsal Yapı

Uluslararası göçün yol açtığı ilk ve en açık sonuç, ilgili ülkelerin nüfus yapıları üzerinde görülmektedir. Göçler, göç veren ülkenin nüfusunu azaltırken, göç alan ülkenin nüfusunu artırmaktadır. Nüfus hareketliliği ekonomik ve sosyal hayatta önemli oranda etkiler. Özellikle işgücü akımları sadece nüfusun bütününe değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda yaş ve cinsiyet unsurlarını da etkilemektedir. Genellikle çalışmak için yabancı ülkelere gidenler, nüfusun genç ve erkek kesiminden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, uluslararası işgücü göçleri işçi gönderen ülkede genç ve erkek nüfusu azaltıcı, kabul eden ülkede ise artırıcı etkide bulunmaktadır. Örneğin Hindistan'ın Kerela Bölgesinde yapılan çalışmaya göre; çalışan aktif işgücü göçü sonucu çocuk ve yaşlı nüfusun işgücüne katılım oranı artmıştır. Özellikle 60 yaş üstü nüfusun işgücüne katılımı göçü teşvik ederken diğer taraftan da devlete bağımlı nüfus yükünü azaltmıştır. Göçün demografik açıdan en belirleyici etkisi evlilik statüsü üzerinde olmuştur. Eşlerinin yurt dışında çalışmasından dolayı bir milyon yani kadın nüfusunun 1/8 eşlerinden ayrı yaşamaktadır (Zachariah, 2001: 75).

Göçler çalışan nüfusun toplam nüfusa oranını da etkiler. Bu daha çok yerleşme amacı taşımayan, geçici nitelikteki göçlerde görülmektedir. Kısa süreliğine yurtdışına çalışmaya gidenler, genellikle ailelerindeki çalışmayan bireyleri (çocuk,yaşlı vb.) beraberlerinde götürmezler. Orta Doğu ülkelerinde ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan cumhuriyetlerde çalışan yabancı işçiler genellikle bu nitelikteki işçilerden oluşmaktadır. Bunun yanında geçmiş yıllarda Amerika kıtasına, Avustralya, Yeni Zelanda vb. yerlere yapılan göçler sürekli yerleşme şeklinde olmuştur. Göç edenler çoğunlukla bütün aile bireyleri ile gitmişlerdir. Aradan geçen zamanın sonucu bugün Batı Avrupa ülkelerinde çalışan Türk işçileri de artık o ülkelerde yalnız değil, daha çok aileleriyle birlikte oturmaktadırlar (Seyidoğlu, 2003: 809).

Göç veren ülke kısa dönemde nüfus yapısında değişiklik görülürken, uzun dönemde doğum, ölüm ve diğer nüfus parametreleri de değişir. Özellikle uzun dönemde nüfusun sosyal davranış kalıpları öngörülemez bir biçimde değişebilir. Stalker'ın ifadesiyle göç gönderen ülkeye, göçmenlerin finans açısından direkt faydası vardır. Fakat diğer taraftan ise sosyal dezavantajlarını hesaba katılmalıdır. Göçmenlerin çoğunluğu genç erkekler olduğu göz önünde tutulursa, sürecin yükünü kadınlar çeker. Evli ve çocuklu kadınların aile reisi olarak artan sorumlulukla ve iş yüküyle baş başa kalırlar. Afrika'da Lesotho 15 yıla kadar uzayan bu durumun entipik örneğidir. Yine Hindistan'ın Kerala bölgesinde bu durumda olan 1 milyon kadın olduğu kaydedilmektedir. Fakat diğer taraftan kısmen daha özgür olmaktadır.Esasen günümüzde uluslararası göç feminenleşmiştir. Farklı uluslar arası örgütlerde önemli ulusal ve uluslararası göç çalışmaları bulunan Apepoju'ya göre,Güney Afrika'nın bağımsızlığını kazanması ile göç artan oranda feminenleşmiştir.

Genelde kadınlar yasal olarak göç etmektedirler. Kadınlar daha önceleri aile birleşmesi sebebiyle göç ederken günümüzde ekonomik nedenlerden dolayı göç etmektedir. Mikro ekonomik teoride kadın hane halkı temelinde pasif katılımcı olarak ele alınmaktaydı. Günümüzde ise aktif karar verici durumundadır. Günümüzde, göçün %48'ini kadınlar oluşturmaktadır. Nunn'a göre özellikle eğitilmiş ve yetenekli işgücünün kaybı, gelişmek için gerekli olan insani, sosyal ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesini olumsuz olarak etkiler (Nunn, 2005: 7-8). Bu bakış açısıyla, gelişme için sosyal ve

kurumsal engellerin aşılmasında nitelikli işgücü hayati önem taşımaktadır. Fakat hala gelişmekte olan ülkelerin “en iyi ve en parlak kişiler” göç etmeye devam etmektedir (Castles ve Wise, 2008: 7).

Diğer taraftan göçmenlerin, kendi ülkelerine bilgi ve teknoloji transferi ile ekonomik ve diğer alanlarda önemli faydalar elde edebileceği ileri sürülmektedir. Göçmenler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bilgi transferini gerçekleştirecek networklar oluşturabilirler. Özellikle profesyonel göçmenler, küresel çaptaki iş adamları kendi ülkesi ile dünya arasında bağlantıyı kurabileceği düşünülmektedir. Ancak gelişmekte olan veya üçüncü dünya ülkeleri bu fırsattan nitelikli işgücü ve mali sermaye eksikliği nedeniyle yeterince faydalanamaz (Regets, 2008: 62-66).

2.2.2.3. Beyin Göçü

Yüksek vasıflı ve uzman çalışanların kaybedilmesi “beyin göçü”, genellikle göçün başlıca tehlikelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Göç, yoksul ülkelerin bilim ve teknolojik alanda yetişmiş değerli insan kaynağını kaybına sebep olabilir. Özellikle doktor, mühendis gibi yetiştirilmesi büyük maliyetlere mal olan insan kaynağını göç yoluyla kaybederler.

Göç veren ülkenin profesyonel ve vasıflı işgücü kaybı “beyin göçü” (braindrain) kavramı ile ifade edilir. Bu kavramla ilgili olan “nitelikli işgücü göçü”, beyingöçü ile eş anlamlı değildir ve nitelikli işgücü göçü her zaman ülke için kayıp manasına gelmez. Başka bir tanımda beyin göçü, iyi eğitim görmüş kalifiye ve yetenekli işgücünün yetiştiği azgelişmiş/ gelişmekte olan bir ülkeden gelişmiş bir ülkeye akışı/ göçü olarak ifade edilmektedir. Daha kapsamlı ifade ile iyi eğitim görmüş, kalifiye, nitelikli, seçkin, profesyonel, uzman ve üstün yetenekli iş-gücünün yetiştiği azgelişmiş/gelişmekte olan bir ülkeden gelişmiş bir ülkeye en verimli olduğu dönem de istekli olarak çalışmak/araştırma yapmak için yer değiştirmesi/akışı olarak tanımlanabilir. Kıt ve sınırlı kaynakları ile yetiştirdiği değerli beyinleri kaybeden azgelişmiş/gelişmekte olan kaynak ülkelerin beyin göçü nedeni ile gelişmeleri daha da yavaşlarken, gelişmiş ülkelerin yetişmiş beyinlere daha yüksek ücret ve daha iyi olanaklar sağlaması ile gelişmeleri daha da hızlanmaktadır. Beyin göçü ülkelerarasındaki gelişmişlik farkının

daha da artmasına neden olmaktadır. UNESCO ise beyin göçünü; ülkeler arasında bilimsel değişimin anormal şekli, oldukça gelişmiş ülkelere tek yönlü akışın karakteristik yapısı olarak değerlendirmekte ve yalnızca gelişmekte olan ülkelerin değil uluslararası toplumun önemli sorunu olarak görmektedir (Kaya, 2009: 14-15).

Tarihsel süreç içinde sürekli olarak beyin göçü olmasına karşın, beyin göçü kavramının ilk olarak Britanya Krallık Bilim Akademisi tarafından 1950’li yıllarda ABD ve Kanada’ya göç eden bilim adamlarını tanımlamak amacıyla kullanıldığı belirtilmektedir. Robertson’a göre beyin göçü kavramı, 1950’lerde ABD’ye göç edenlerin referansı ile popüler olmuştur. Amerika ve diğer gelişmiş ülkeler bu dönemde, inovasyon ve daha çok kâr getirecek fikirleri oluşturabilmek için dünya çapında beyin göçü yarışına girmişlerdir. Bu “beyinler yarışı” (brains competition), çoğunlukla gelişmekte olan zayıf ekonomiye sahip olan ülkelerin yetenekli iş gücünü zaafa uğratmış ve kaybına sebep olmuştur (Stalker, 2000: 7).

IOM beyin göçü kavramı ile insan kaynağına yapılan eğitim ve beceri yatırımının kaybını ifade eder. Beyin göçünün meydana geldiği göçlerde, ülkenin açık bir kaybı söz konusudur. Araştırmalar, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki beyin göçünün ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilediğini göstermiştir. Legrain, geri dönüş göçünde kişilerin artan yetenekleri ve teknolojik uzmanlığı sahip olanların ülkelerinin gelişimine katkıda bulunacağını ifade eder. Bu grup göçmenlerin geri dönüşü, “beyin göçünün kazanımı\ geri dönüşü” (brain gain/ brain circulation) olarak ifade edilir (Legrain, 2007: 194).

Plansız ve ucuz eğitim sebebiyle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere nitelikli, iyi eğitim görmüş ve kalifiye insan gücünün fazla olmasına karşın piyasadaki sınırlı işgücü ihtiyacı nitelikli emekte arz/ talep dengesizliği oluşturmaktadır. Vasıflı elemanın yetiştirilmesinin hem eğitim yatırımı gerektirmesi hem de belirli bir zaman alması sebebiyle, nitelikli işgücünün ülke ekonomisinin büyümesine büyük katkı sağlayan bir unsur olduğunun bilincinde olan gelişmiş ülkeler profesyonel işgücü açığını az gelişmiş ülkelere ithal ederek kapatmaktadır (Işığışık, 2002: 20). Beyin göçünde %25 oranla İran en üst listede yer almaktadır. Güney Kore %10, Filipinler %6, Afrika ülkelerinde en yüksek oran %26 ile Gana’ya aittir. Ama muhtemelen beyin

göçün denen fazla etkilenen Jamaika olmuştur. Beşeri kapitalin beyin göçü ile yer değiştirmesinin en önemli nedenlerinden biri, dünya ekonomisinin ikili bir yapıya sahip olmasıdır. Bir yanda yüksek teknolojiye endüstrileşmiş ülkeler, diğer yanda sermaye yetersizliği yaşayan tarımsal üretimin hâkim olduğu kalkınma girişimlerine başlamış gelişmekte olan ülkeler vardır. Dünya ekonomisinin bu ikili yapısında insanları göçe zorlayan nedenler iki kutuplu bir modelle analiz edilebilmektedir. Bu modelde göç alan ülkenin “çekici” ve göç veren ülkenin “itici” yönleri vardır. Diğer taraftan da, ülkeler bilinçli politikalarla, nitelikli göçü teşvik etmektedirler. Temelde bu insanlar daha fazla para kazanmak ve deneyimlerini artırmak için belirli bir süre için göç ederler. Amerika, Fransa ve İngiltere’de, özellikle doktora ve doktora sonrası öğrencileri kabul eden uygulamalar mevcuttur. Sunulan cazip imkânlar kişileri bu ülkelerde kalıcı olmaya sevk etmektedir (Babataş, 2007: 263-266).

Gerçekte bunun bazı faydaları olduğuna dair argümanlar da ileri sürülmektedir: Göç eden bilim insanlarının gittikleri ülkelerdeki zengin çalışma olanakları sayesinde yaptıkları buluşlar, bütün insanlığın yararına. Ayrıca işsiz kalmaları nedeniyle bu insanların yurtdışına çıkmaları, ana ülke için büyük bir kayıp da sayılmayabilir. Bu noktada az gelişmiş ülkelerde eğitim politikasının toplum ihtiyaçlarına uymaması nedeniyle ortaya çıkan nitelikli insan kaybını önlemenin yolları aranabilir ki bu durumda nitelikli işgücü veren ülke için olumlu bir gelişme olabilir. Diğer taraftan, kesin dönüşler gerçekleşip yurtdışına gitmiş olan kişilerin yeni beceriler ve teknolojik uzmanlık kazanmış olarak yurda dönmeleri beşeri bir kazanım olarak değerlendirilmektedir. Yine de, bu ülkelerin, özellikle sağlık hizmetleri gibi alanlarda, gelişmekte olan ülkelere eğitimli personel kaybı, kaygı verici bir sorun oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin yaptıkları yaklaşık 60milyar ABD Doları tutarındaki eğitim yatırımları böylece OECD ülkelerine aktarılmaktadır. Literatürde, “ileri düzeydeki meslek ve bilim adamları” olarak da bahsedilen kişiler “Beyin Takımı” olarak da adlandırılmaktadır. Beyin takımı, üniversite derecesine veya bir alanda geniş bir bilgiye sahip olan yüksek nitelikli kişileri ifade etmekte ve akademisyenden nitelikli teknisyene, yöneticiden iş adamına kadar geniş bir kitleyi içermektedir (Seyidoğlu, 2003: 813).

Yüksek nitelikteki bu kimselerin, kalkınma sürecinde önemli rolleri vardır:

- Kalkınma dünyasına entelektüel bir köprü teşkil ederler. Yani herhangi bir yerdeki kalkınma ile ilgili düşünce ve teknolojileri değerlendirir ve kabul ederler.
- Prodüktif süreçleri, kaynakları ve çağdaş toplumun karmaşık yapılarını geliştirir, korur ve yönetirler.
- Entelektüel seçkinler olarak bir ulusun, modern bir devlet olabilmesi için gerekli yapısal ve kurumsal değişimleri meydana getirirler (Tezcan, 1985: 250).

Bu nedenledir ki, beyin göçünün muhtemel ve öngörülemeyen sonuçları, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri de dikkate alan daha dengeli politikalar izlemesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Nihayetinde ülkelerin insan kaynağını kaybetmesi, geri kalmışlık kısır döngüsünden çıkamayarak yoksullaşması, sosyal, siyasi ve ekonomik krizleri kaçınılmaz kılacaktır. Bu da özellikle gelişmiş Batı ülkeleri için istenmeyen göçlere neden olacaktır.

Hindistan gibi bazı gelişmekte olan ülkelerde, belli alanlarda gerekenden daha fazla eğitilmiş işgücü ve üniversite mezunu bulunmaktadır. Bu nedenle beyin göçü bu ülkeler için sorun teşkil etmemekte, hatta tercih de edilebilmektedir. Ayrıca, bazı ülkeler vatandaşlarına özellikle denizaşırı ülkelerde istihdam edilmelerini sağlayabilmek için eğitim vermektedir. Filipinler örneğinde olduğu gibi birçok özel sağlık eğitim kurumları, öğrencilerine, doktor ve hemşire olarak çalışmak üzere ABD’de iş garantisi vermektedir. Yılda 5.000 ABD Doları yerine 30.000 ABD Doları kazanmak göç için anlaşılır bir motivasyon kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Stalker, 2005).

2.2.2.4. İşçi Dövizi

Göç gönderen ülkenin en mühim avantajı, teknoloji ve bilgi transferi ile birlikte işçi dövizleridir. Göçmenlerin kendi ülkesine “işçi dövizi” şeklinde gönderdiği paralar özellikle para, mali ve döviz politikalarında önemli ve kritik bir kaynak teşkil etmektedir (Barajas, 2012: 4). Bazı ülkeler için bu önemli gelir ve geçim kaynağıdır. Göçmen ailesinin tüketim ve yatırım davranışlarını belirleyen hayati bir kaynaktır. Bu

nedenlerledir ki, bu kaynağın en iyi şekilde ölçülmesi ve kaydedilmesi yönünde bir eğilim başlamıştır.

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) raporlarına göre işçi dövizinin (remittance) küresel hacmi çok önemlidir ve bu hacim her geçen gün artarak devam etmektedir. IMF'nin hazırladığı yıllık raporlarla işçigönderen ülkelerin işçi dövizleri hesaplanmaktadır. Yine IMF son dönemde üzerinde durduğu husus, işçi dövizlerinde transfer ücretlerinin düşürülmesi ve kalkınmaya olan katkısının artırılmasıdır. İşgücü gönderen 24 ülke arasında 1981-2000 yıllarını kapsayan IMF destekli bir araştırma sonuçlarına göre; 2000 yılı itibari ile en fazla işçi dövizini giren ilk üç ülke Hindistan (7,994 milyon dolar), Meksika (5,816 milyon dolar) ve Türkiye'dir (4,035milyon dolar). Türkiye'ye işçi döviz girişi başta Almanya olmak üzere OECD ülkelerinde kazanılan dövizlerden oluşmaktadır (Migrants, 2006: 20-21).

IOM tarafından, göçmenlerin gelişmekte olan ülkelere gönderdikleri işçi döviz miktarının 2009 yılı içinde 316 milyar dolar olduğu açıklanmıştır. Bu rakam, gelişmekte olan ülkelere yapılan resmi kalkınma yardımlarının 3 katından daha fazla bir meblağa karşılık gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelere gönderilen işçi dövizini 2013 yılı itibari ile %3,5 artışla 404 milyar dolara ulaştırmıştır. Gelecek üç yıl içinde ortalama yıllık %8,4 artışla 2014'de 436 milyar dolara, 2016 yılında ise 516 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (World Bank, 2014: 1).

Ancak göçmenlerin ülkelerine resmi gönderdikleri paranın yanı sıra bir miktarda gayri resmi kanallardan gittiğinden, gerçek rakamın ifade edilenden çok daha yüksek olduğu değerlendirilmektedir. Küresel ekonomik durgunluk sonucu bu rakam düşmüş ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesindeki rolü bu açıdan çok net olmasa da, muhtemelen bu döviz girdilerinin gelişmekte olan ülkelere yoksulluğun azaltılmasında önemli etkisi olmaya devam edecektir (Keeley, 2009: 6).

Diğer taraftan, söz konusu döviz gelirlerinin farklı alanlara yapılan harcamalarla ekonomide çoğaltan etkisi yaptığı değerlendirilmektedir. Örneğin, işçi dövizini inşaat, tarım, eğitim, sağlık alanlarına yatırılabilir ve tasarrufları teşvik edebilir. Ayrıca işçi dövizini, özellikle kırsal kesimde düzenli bir gelir sağlamak suretiyle yoksulluğun

almasına katkı yapmakta ve mevcut insani sermaye varlığına yatırım imkânı sağlamaktadır (Siddiqui, 2012: 5-6). Ayrıca işçi dövizleri, Meksika-ABD ve Mali-Fransa örneğinde olduğu gibi işçilerin ülkelerinde yaşayan ailelerinin geçiminin ve ifade edilen diğer alanların yanı sıra bir bütün olarak toplumsal gelişmeyi de desteklemektedir.

İşçi dövizleri, döviz alan ülkelerde yaşanan ekonomik zorluk, finansal kriz, doğal felaket veya politik karmaşa karşısında istikrarlı kalma hatta ters tepki verme eğilimindedir (Ratha, 2012: 330).

2.2.2.5. Geri Dönüş Gücü

Uluslararası organizasyonların son yıllarda göç ve kalkınma arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmaları, geri dönüş göçü üzerine yeniden odaklanılmasını gerektirmiştir. Fakat her geçen gün artan göç ve göç kategorileri ayırımında, geri dönüş göç kategorilerinin de netleştirilmesine ihtiyaç vardır. Esasen geri dönüş, göçmen işçiden, sözleşmeli işçiye, mülteciden, sığınmacıya, gönüllü-zorunlu geri dönüşe kadar uzanan çok geniş alandaki göçmeni kapsayan bir kavramdır. Çok farklı sebeplere dayalı olarak oluşan geri dönüş göçü, çok yönlü ve heterojen bir olgu olarak, üzerinde çalışılmış ve birçok çalışmaya konu olmuşsa da üzerinde bütünüyle netleşmiş fikirler yoktur (Cassarino, 2004: 253-254).

Farklı tanımlarla ifade edilmekle birlikte eve dönüş (homeward migration), geri dönüş (return migration), ikinci kere/ yeniden göç (remigration, second time migration) ve kesin dönüş gibi kavramlarla karşılığını bulmaktadır. En öz şekliyle, göçmenin kendi memleketine (orijin), anavatanına geri dönmesidir. Bu alanda yapılan çalışmalar geri dönüşün sebepleri, ekonomik ve sosyalyaşam üzerindeki etkileri, göçmenlerin uyumu, kimlik problemleri üzerine odaklanmaktadır. Fakat araştırmalar genel değil ülke spesifiktir (Gmelch, 1980: 135-139).

Stalker'e göre göçmenler başlangıçta uzun dönem kalma, yerleşme niyetinde olsalar da, ilk birkaç yıl içerisinde fikirlerini değiştirebilmektedirler. 1900-1980 Yılları arasında ABD'ye kabul edilen 30 milyon kişiden 10 milyonu geri dönmüştür. Temel sebepler hayal kırıklığı ve/veya yeterli birikim yapılmış olmasıdır. Fakat asıl belirleyici

olan ülkesinin durumudur: Geldiği durumdan daha iyi durumda olan ülke, İrlanda örneğinde olduğu gibi, göçmenler için çeken/çekici bir faktör olabilmektedir. Geri dönüş daha çok sözleşmeli işçiler için geçerlidir. Örneğin, Güney Asyalı işçiler, Körfez ülkelerinde bir müddet çalıştıktan sonra ülkelerine geri dönmektedirler.1961-1980 döneminde, Türkiye'den Avrupa'ya giden işçilerden hangi oranda dönüldüğüne dair kesin bilgi olmamakla beraber, 250 -300 bin civarında tahmin edilmektedir (Demircioğlu, 1998: 122).

Geri dönüşte, yurt dışındaki birikimlerin hangi mal ve sektörlerle ne oranda yatırıldığına ilişkin çalışmalar da yapılmaktadır. Bu çalışmalarda ülkeden ülkeye ve döneme göre farklılık göstermektedir (Beth, 1994: 43-47).

Göç yönetiminde, özellikle AB ülkelerinde geri dönüş önemli bir politika aracı olarak kullanılmaktadır. Örneğin; Hollanda Hükümeti, anavatanlarına geri dönen kişilere parasal yardımda bulunarak geri dönüşleri özendirilmektedir. Geri Dönüş Yasası'nda bu yardımın kimleri kapsadığı ve bu yardımı alabilmek için hangi şartlara uyulması gerektiği ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Ancak ülkeye geri dönüş, hem birey hem de göç veren ülke için kolay bir süreç değildir. Geri dönen kişilerin ekonomik, sosyal ve toplumsal yaşama entegrasyonunda ciddi sıkıntılar yaşandığı bir vakadır. Özellikle eğitim ve aidiyet sıkıntılarını aşılamadığında yeniden göç yaşanmaktadır. Hollanda Göç ve Vatandaşlık Müdürlüğü bu hususu da kapsayan ayrıntılı bir düzenleme yapmıştır. Bu noktada göç politikalarının bu sorun alanlarını da kapsayacak şekilde stratejiler geliştirmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

2.2.2.6. Uluslararası Toplular

Kitlesele göç hareketleri, kolonizm, endüstrileşme, ulus-devletin doğuşu ve kapitalist dünya pazarının gelişmesi gibi özellikle son beş yüzyıldır meydana gelen gelişmeler, diasporaların oluşması ve/veya gelişmesi açısından önemli bir yere sahiptir (Castles ve Miller, 1998: 283).

Uluslararası göç, yeni sosyal alanlar yaratmaktadır. Esasen yurtdışı diasporaları yeni bir olgu değildir. Diaspora kelimesi en basit haliyle, herhangi bir ulusun kendi yurdundan ayrılmış kolu olarak tanımlanabilir. Ancak günümüzde, ucuz ulaşım ve

iletişim imkânları ile anavatanla yakın temas içinde çok daha uyumlu, irtibatlı toplumlar olmuşlardır.

Uluslararası sistemde ve yönetimde sivil toplum gibi aktörlerin gittikçe güçlenmesi, diaspora olgusunun da önemi arttırmıştır. Bunun da ötesinde, Avrupa merkezli analizler diasporaların ulus-aşırı aktörler olarak önemli bir role sahip olduğunu ve uluslararası ilişkilere büyük katkıda bulunduğunu göstermiştir (Reis, 2004: 42). Diasporaların örgütlü yapısı ve diaspora üyelerinin tecrübe, donanım ve birikimleri, nüfuzlarıyla orantılı olarak anavatanı ekonomik, politik, sosyal ve kültürel olarak mühim katkılar sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Diasporalar ve diasporaların uluslararası politikada artan rolü, hem bilimsel ve kamusal alanında ilgi alanına girmiştir. Bu ilgi “ev sahibi ülkelerde” de özellikle gelişmekte olan ülkelerde, devlet güdümündeki diaspora örgütlerinin ortaya çıkması ve topluluklara yönelik kendi politikaları bu yola iletmeyi kolaylaştırmıştır. Türkiye’de bu deneyimi geç de olsa yaşayan bir ülkedir. 2010 yılında, Başbakanlığa bağlı olarak "Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı" kurulmuştur (Öktem, 2014).

Genel olarak diasporaların yaşadığı ülke ile olan ilişkileri diaspora çalışmalarında önemli yere sahiptir: Siyasi kimlik, asimilasyon, kültürel değerleri muhafaza etme ve siyasi, sosyal ve ekonomik güçlendirme yolları, güçlü network kurulması gibi konular antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi tarafından çalışılmaktadır. Ancak tezimizin konusu kapsamında, diasporaların göç yönetimi perspektifinden anavatanla ilişkileri, siyaset biliminin yanı sıra yönetim bilimi tarafından da çalışılması gerekli bir boyut teşkil ettiği düşünülmektedir

3. ULUSLARARASI GÖÇÜN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER AÇISINDAN İNCELENMESİ: SURİYE GÖÇÜ - TÜRKİYE ÖRNEĞİ

3.1. Suriye Göçünün Karakteristik Yapısı ve Nüfus Üzerindeki Etkisi

Birleşmiş Milletlerin 3 Mart 2017 tarihli verilerine göre; Türkiye'ye göç eden Suriyeli göçmen sayısı 3.168.757 olup, bunun % 53,2'si erkek; %46,8'i kadınlardan oluşmaktadır.

Suriyeli Göçmen Sayısı: 3.168.757				
	Erkek		Kadın	
Yaş	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı
0-4	7,1	224.981	6,6	209.137
5-11	8,2	259.838	8	253.500
12-17	8	253.500	6,8	215.475
18-59	28,4	899.927	23,6	747.827
60+	1,6	50.701	1,7	53.868
TOPLAM	53,3	1.688.947	46,7	1.479.807

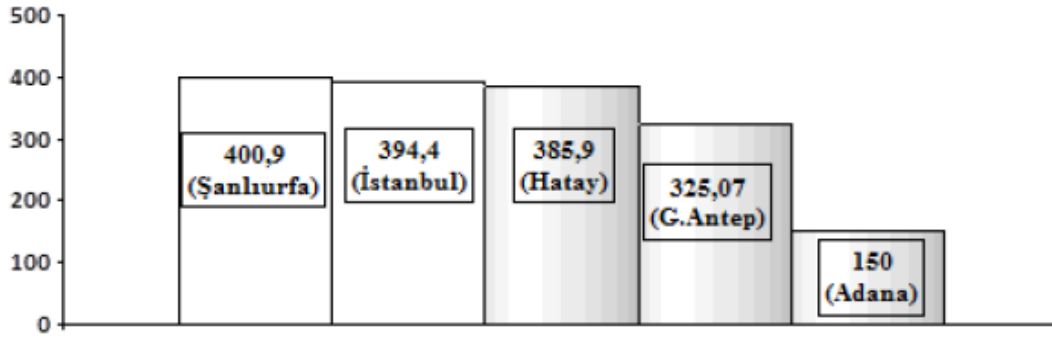
Çalışabilir, işgücüne dahil olabilecek aktif nüfus olarak kabul edilen 18-59 yaş aralığındaki göçmen sayısı 1.647.754 olup, 899.927'si erkek; 747.827'si kadınlardan oluşmaktadır. En yüksek orana sahip yaş grubunu toplam göçmen kümesi içinde %52 pay ile 18-59 yaş aralığında bulunan göçmenler oluşturmaktadır. 60 yaş ve üzeri göçmen sayısı 104.569; 0-11 yaş grubundaki toplam çocuk göçmen sayısı 947.456 olup;

çocuk göçmen grubu, çalışabilir nüfustan sonra %29,9'luk pay ile en büyük orana sahiptir. Erkek göçmen nüfusunun ve oranının, kadın göçmen nüfusundan yüksek olduğu görülmektedir.

TÜİK'in 2016 yılı verilerine göre Türkiye'nin nüfusunun 79 milyon 814 bin 871 olduğu görülmektedir. Bu nüfusun % 50,2'si erkek, % 49,8'i de kadındır. Türkiye'nin 0-14 yaş grubu nüfusu toplamı 18 milyon 916 bin 124 kişidir. 15-64 yaş grubunda yer alan nüfus toplamı ise 54 milyon 274 bin 112 kişidir. 65 ve daha yukarı yaş grubu toplam nüfusu da 6 milyon 624 bin 634 kişidir (TÜİK, 2017).

Türkiye nüfusu ile Suriyeli göçmen nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; Suriyeli göçmen nüfusun yaş grubunun ve oranlarının, Türkiye nüfusunun yaş grubu ve oranıyla yakın seviyede benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte Suriyeli göçmenlerle birlikte Türkiye'deki erkek nüfus 1.688.947; kadınların nüfusu da 1.479.807 kişi artmıştır. Türkiye'nin 'çalışma çağı nüfusu' (Özkaplan, 1999:62) yani aktif nüfusu 2016 yılı sonunda 54 milyon 274 bin 112 kişidir. Suriyeli göçmenlerle birlikte Türkiye'nin aktif nüfusu %2,15 oranında büyümüştür. Türkiye'nin pasif nüfusu 25 milyon 381 bin 459 kişidir. Suriyeli göçmenlerle birlikte Türkiye'nin pasif nüfus toplamı %6,18 oranında artmıştır.

Suriye kaynaklı kitlesel göçten, tüm iller belirli ölçüde pay almış, az ya da çok 81 ilinin nüfus yapısı etkilenmiştir. Aşağıdaki şekilde de görüleceği üzere; göçmenlerin 400 bin 967 kişi ile en yoğun biçimde yaşamlarını sürdürdükleri il Şanlıurfa'dır. İstanbul, Şanlıurfa'dan sonra en çok sayıda (394.465) göçmen barındıran il olup, sırasıyla Hatay (385.997), Gaziantep (325.067) Adana (150.046), Mersin (138.572) ve Kilis (129.162) göçmen nüfuslarıyla İstanbul'u takip etmektedir (GİGM, 2016).

Şekil 1. Suriyeli Göçmenlerin Yoğun Sayıda Bulunduğu İller

Kaynak: GİGM, 2016.

İllerin mevcut nüfusu ve göçmen nüfusu bir arada değerlendirildiğinde Kilis'in yerli ve göçmen nüfusu dikkate değer bir durum oluşturduğundan üzerinde durulması gerekmektedir.

Kilis; Şanlıurfa, İstanbul, Hatay, Gaziantep, Adana, Mersin'den sonra 7.sırada en fazla Suriyeli göçmenin barındığı il konumundadır. Kilis'in nüfusu 2016 yılında 128.586 iken Suriyeli göçmen sayısı ise 84.083'tür (İKA, 2014). Kilis'te yaşayan sığınmacılar 2016 yılında %30 artışla yaklaşık 110 bine ulaşmıştır (Hürriyet, 2015a). 2017 yılı sonunda ise Suriyeli sığınmacıların Kilis'te yaşayan Türkiye vatandaşları nüfusunu geçeceği iddia edilmektedir (Sputniknews, 2015b). Bu durum Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün raporlarından da izlenebilmektedir (GİGM, 2016a).

Diğer bir durum da Gaziantep'in nüfus yapısında görülmektedir. TÜİK'in 2016 verilerine göre (TÜİK, 2017) Gaziantep'in nüfusu 1.931.836 kişidir. Nüfus projeksiyonlarına göre Gaziantep'in 2023 yılında 2 milyon 257 bin 278 kişiye ulaşması öngörülmektedir. Gaziantep'in barınma merkezlerinde kalan Suriyeli göçmen sayısı 49.905'tir (AFAD, 2015c). Ancak barınma merkezleri dışında kalanlarla beraber bu sayı 340 bin civarındadır (Gaziantep Valiliği, 2015a). Suriyeli göçmenlerle birlikte Gaziantep nüfusu 2.271.836'ya ulaşmış olup, bu durum 2016 yılında Gaziantep'in 2023 nüfus projeksiyonuna ulaşıldığını ve nüfus projeksiyonunun güncellenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Gaziantep Kent Konseyi ise, Gaziantep'in nüfus projeksiyonuna 2014 yılı sonunda ulaştığını ifade etmektedir (GKK, 2014:5).

Yüzölçümü 6.887 km² olan Gaziantep'in nüfus yoğunluğu 281 kişi/km²'dir. Buna Suriyeli göçmenler dâhil değildir. Göçmenlerle birlikte nüfus yoğunluğu 329 kişi/km²'ye yükselmektedir.

Ekonomik gelişmeye katkı sağlaması açısından nüfus yapısının devletlerin iktisadi yapısında önemli bir yeri bulunmaktadır. Nüfus yapısındaki değişimler devletlerin iktisadi gelişmelerini ve refahını yakından etkilemektedir (İpek, 2006:25). Nüfus artışının iktisadi büyümeyi engelleyip engellemediği tartışıla gelmiştir ve bu yönde çok sayıda ampirik çalışma yapılmıştır. Nüfus artışının iktisadi gelişmeler üzerinde etkisinin kısa dönemli olduğu, Türkiye'de uzun dönemde nüfus artışının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin bulunmadığı kabul edilmektedir (Güneş, 2004:135). Ancak buradan, dış kaynaklı kitlesel göçlerle ani ve hızlı nüfus değişiminin ekonomiye olumlu veya olumsuz etkisinin olmayacağı değerlendirilmemelidir. Zira sözü edilen nüfus artışı; doğal nüfus artışıdır. Nüfus artışını doğrudan etkileyen doğum hızı; nüfus azalmasını ifade eden ölümler ve bunların dışında dış göçler nüfus piramidini etkileyen spesifik değişkenlerdir.

Arz ve talebe dayalı göç yönetiminde (Nakhoul, 2004:51-52); devletin ihtiyaç duyduğu göçmen profili yerleşik işveren veya kamu otoritesi tarafından dizayn edilirken kitlesel 0sığınma hareketlerinde böyle bir seçim yapılması mümkün değildir. Çünkü ani ve kitlesel dış kaynaklı göçler; doğal nüfus artışının dışındadır ve ülkelerin mevcut nüfus artış hızını etkileyen önemli bir unsurdur. Türkiye, 1923 yılından günümüze değin önemli göç dalgalarının uğrak noktası olmuştur (Güneş, 2004:136-138). Türkiye'yi yakından ilgilendiren dış göçlerden birisi de Suriyeli sığınmacıların oluşturduğu toplu nüfus hareketleridir. Yakın zamanda önemli göç akımlarından birisi olarak Suriye kaynaklı dış göç de Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Bu göç beş yılı aşkın zamanda önemli bir büyüklüğe ulaşmıştır. Doğal nüfus artışının dışında kabul edilen bu durum, 'Türkiye'nin nüfus değişimini', 'aktif nüfusun toplam nüfusa oranını', 'bağımlı nüfus oranını', 'aktif nüfusun vassını' etkilemektedir.

3.2. Suriye Göçünün Türkiye Üzerindeki Etkileri

3.2.1. İşgücü ve İstihdam Üzerine Etkileri

Taşınmaz varlıklarını iç savaşın ortasında bırakıp, ‘olduğu’ ve ‘kurtarabildiği’ kadar nakit ve benzeri varlıkları yanlarına alan Suriyeliler, nominal iş gücü ücretlerinin altında düşük ücretlerle istihdam edilmektedir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tekstil sektöründe çalışan Suriyeli göçmenlerin, saatlik ücretlerinin 0,95 kuruş ile 1,66 TL aralığında seyrettiği ve haftalık ücretlerinin de 60 TL ile 100 TL’ye denk geldiği anlaşılmaktadır. İşçi sendikaları bu duruma tepki gösterse de tekstil ve hazır giyim sektöründe ‘Suriyeli göçmenlerle işçi maliyetlerinin düştüğü, göçmen sayısının yetmemesi halinde Bangladeş’ten dahi işçi ithalinin uygun olabileceği’ görüşü dile getirilmektedir (Haber Türk, 2014b). Suriyeli göçmenlerin ucuz işgücü ücreti ile kayıt dışı çalışmasına başka bir örnek Amik ovasında günde 23 Türk Lirasına tarlalarda çalışan Suriyelilerdir (Hürriyet, 2013).

Bu göçmenler düşük ücretle çalışan işgücü sahiplerinin sadece bir kısmıdır. İşverenleri ve işgücünü Kayıt Dışı İstihdama yönlendiren nedenlerin başında işgücü dışı maliyetlerin ağırlığı gelmektedir. İstihdam sağlamanın maliyeti işveren tarafından geri dönüşümsüz gider olarak algılanmaktadır. Ayrıca işgücü arzı için ödenen ücretlerin dışında devlete ödenen ilave giderler istihdamda işverenleri; küresel rekabette de işletmeleri zorlamaktadır. 2016 yılının verilerine göre; özel sektörde SGK kapsamında çalışan işgücü sahibi bireyin asgari alması gereken ücret: 1.300,99 TL’dir. Bu işgücü sahibinin işverene maliyeti ise 1,935.23 TL’dir. Yani işgücü sahibi bir birey kendisini istihdam eden işverene, (çalışana ödenen ücretin dışında) ilave %48 oranında maliyet getirmektedir (ÇSGB, t.y.b).

Yasal zorunlulukların yerine getirilmesi ve iş risklerinin iş veren tarafından minimize edilmesi de bu orana dahil edilmemiştir. İşverenler tarafından çalışan adına ödenen ilave %48 oranındaki maliyet ‘dönüşümsüz gider’ olarak algılanmaktadır ve işverenler bu gideri ödemekte isteksizlik sergilemektedir. Ancak düşük ücretle kaçak istihdam edilen Suriyeli göçmen için sadece çalışmasının karşılığı vardır; ayrıca işveren açısından ilave %48’lik ücret dışı gider söz konusu değildir. Reaktif karar alıcı işveren

ve işletmeler; ‘T.C. Devleti vatandaşı bir birey yerine ucuz işgücü sahibi üç Suriyelinin istihdamını daha az maliyetli’ görmektedir. Barınma merkezleri dışında kalarak kendisinin veya ailesinin insani temel ihtiyaçlarını temin etmek için çalışmak zorunda olan bunun için ucuz işçiliği kabul eden Suriyeliler, genellikle küçük işletmeler ve şahıs şirketleri tarafından istihdam edilmektedir.

Suriye sınırına yakın bölgelerde; küresel rekabette yetersiz kalan ve yeterli sermaye birikimine sahip olmayan finansal güçlük yaşayan işletmelerin ucuz ve kayıt dışı işçilik ile giderlerini azaltmak ve bu yolla karlılık ve büyüme hedeflerine ulaşmak istedikleri gözlemlenmektedir. Suriyeli göçmenlerin inşaat sektöründe yoğun biçimde yer alarak varlıklarını kabul ettirdikleri anlaşılmaktadır (Şeker,, vd. 2015:425). Suriyeliler, bu sektörde işçiliğin ucuzlanmasında önemli rol oynamaktadırlar. İnşaat sektöründe Suriye sınırına yakın illerde beton işinde çalışan Suriyeli göçmen, günlüğü 70 TL’ye çalışan Türk vatandaşından 50 TL daha düşük ücretle çalışmaktadır (İKA, 2014:2).

Tarım sektöründe çalışan Suriyeliler günde 10 saat çalışma karşılığında 2013 yılı itibariyle 23 TL kazanmaktadır. Tarım sektöründe kayıt dışı çalışan ve ucuz işgücü sunan Suriyeli öğretmenlerin de olduğu gözlemlenmiştir (Hürriyet, 2013). Göçmenlerin eğitilmiş ve vasıflı olmaları dahi onların ucuz işçi olarak çalışmalarını engelleyememektedir. Uluslararası Af Örgütü’nün (UAÖ) tespitlerine göre İstanbul, Gaziantep, Mersin gibi illerde Suriyeli Vatandaşların Türk Vatandaşlarına göre 1/3 fiyatına istihdam edildiğini ortaya koymaktadır (UAÖ, 2014:25). Ayrıca, Suriyelilerin de ücretlerini tam ve zamanında alamadığı belirtilmektedir. Suriyeli göçmenlerin düşük ücretle çalışmalarının temel nedeni Türk Lirasının Suriye Lirasına göre daha değerli olduğu görüşü ve vasıfları yüksek olsa da dil farklılıkları olarak sıralanabilir (İKA, 2014). Yapılan araştırmalar göçmenlerin yerel vatandaşlara göre daha vasıfsız işlerde çalıştığını da göstermektedir. Bunun da sebeplerine bakıldığında:

1. Eğitilmiş göçmenlerin diplomalarının denkliğinin olmaması veya işveren tarafından yok sayılması
2. Daha optimal işlerin varlığından haberdar olamamaları

3. Göç edilen ülke dilinin bilinmemesi ve iletişim kopukluklarının yaşanması gibi faktörler göze çarpmaktadır (OECD, 2009).

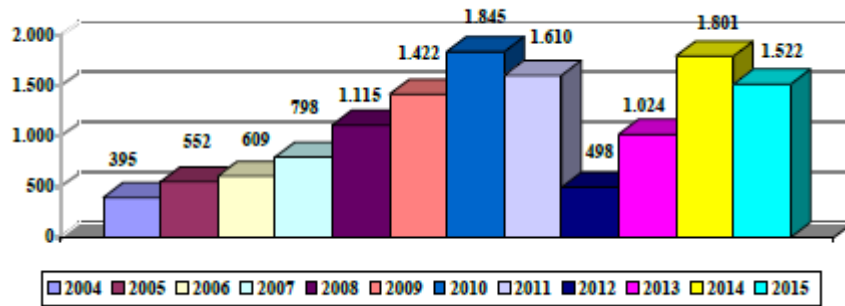
ILO, Suriyeli sığınmacıların iltica edilen ülkelerin işgücü piyasalarını olumsuz etkilediğine dikkat çekerek bu konuda çözüm üretilmesi için çağrıda bulunmaktadır (ILO, 2015).

3.2.2. Dış Ticaret Üzerine Etkileri

Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle Avrupa'nın Orta Doğu pazarına; Orta Doğu ülkelerinin de Avrupa pazarına erişebilmesi için kilit bir konumdadır. Sadece bu perspektiften dahi Türkiye'nin 'jeo-ticari' bir ülke olduğu açık biçimde ifade edilebilir. 1980 yılından sonra küreselleşme ile ülke ekonomileri derinden etkilenmiştir. Aynı doğrultuda Türkiye, 1980'li yıllardan sonra liberalleşme politikalarıyla beraber, artan sanayileşmenin de etkisiyle daha hızlı büyümüştür (Öztürk, 2005). Türkiye, 1985 yılında Ekonomik İşbirliği Teşkilatına, 1992 yılında Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatına (KEİÖ); 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) ve 1997 yılında da D-8 oluşumuna üye olmuştur. Türkiye, bunların yanında Ekonomik İşbirliği Örgütü (EİÖ), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD), Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ), Milletlerarası Ticaret Odası (MTO), gibi örgütlere de üyedir. Uluslararası ticari örgütlerde yer alarak geliştirdiği ülkeler arası ticaret ağı Türkiye'nin, ithalat ve ihracatının büyümesine katkı yapmaktadır. Küresel ekonomide ülkeler arası rekabetin artmasıyla yeni pazarların bulunması zorlaşmıştır. Dünya ticaret Örgütünün de ülkelerin güncel istek ve ihtiyaçlarını karşılayamaması, ülkeleri ikili veya bölgesel ticari anlaşmalar yapmaya zorlamıştır. Bu anlaşmalardan en yaygın olanları 'Serbest Ticaret' Anlaşmalarıdır. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ile, ülkeler arasında ticaret hacmi artarken ayrıca, vergi ve gümrük tarifelerinde de karşılıklı olarak bir takım indirim veya muafiyetler sağlanmaktadır. Günümüz küresel ekonomi dünyasında ülkeler Serbest Ticaret Anlaşmaları ülkelerin ticari işbirliğine yönelmesine neden olmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2014b).

Türkiye, bugüne kadar Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığı ülkelerle ihracat ve ithalat alanında önemli bir büyüme sağlamıştır. Türkiye'nin, STA ile birlikte 1995 yılı ihracatı 2001 yılında %53; ithalat ise yine aynı yıllarda %59 oranında artmıştır.

Türkiye'nin toplam ihracatında, taraf olduğu STA ülkelerinin oranı %8'den %8,4'e yükselirken, ithalatta bu oran %6,3'ten %8,6'ya çıkmıştır. Bu ülkelerin toplam ihracatımız içindeki payının %8'den %8,4'e yükseldiği, toplam ithalatımızdaki payının ise %6,3'ten %8,6'ya ulaştığı görülmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011). Türkiye'nin Suriye ile olan ticaretine geçmeden önce iki ülke arasındaki siyasetin dış ticaret üzerindeki etkisini ortaya koymak anlamlıdır ve bu çerçevede değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Suriye, Türkiye'nin STA imzaladığı ülkelerden birisidir. Türkiye ve Suriye arasında 2004 yılında imzalanan STA 2007 yılında yürürlüğe girmiş olup, bu anlaşmaya göre, Türkiye, Suriye menşeli sanayi ürünlerinin Türkiye'ye ithalinde uyguladığı gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmaktadır. Suriye Arap Cumhuriyeti ise, Türkiye menşeli ürünlerin Suriye'ye ithalinde uygulamakta olduğu gümrük vergilerini, 12 yıllık bir geçiş süreci içinde kaldırmayı öngörmektedir. Bu anlaşma ile Suriye, Türkiye'ye uyguladığı kısıtlamaları ve tüm ithalat yasaklarını kaldırmanın güvencesini vermektedir (Eren, 2013:35).

Şekil 2. Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı (Milyon Dolar)

Kaynak: TÜİK, 2016.

Türkiye, Suriye ile imzaladığı STA'nın 2007 yılında yürürlüğe girmesinin ardından 2008 yılında %39 oranında büyüme kaydetmiştir. Bu büyüme 2007 yılı ile 2009 yılı arasında %200 civarında gerçekleşmiştir. Türkiye 2000 ile 2004 yılları arasında Suriye'ye yaptığı toplam ihracat değerinden fazlasını sadece 2010 yılında gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin, Suriye'ye ihracatı 2000-2006 yılları arasında 2 milyar 699 milyon dolardır. Bu ihracat, 2007-2011 yılları arasında %252 büyüme

gerçekleştirerek toplamda 6 milyar 793 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin 2000 ile 2006 yılı arasındaki ihracatı, 2007 yılı ile 2011 yılı arasındaki ihracatın %40'ına denk gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye ile olan Ticaret hacminin büyümesi veya gerilmesi, siyasi gelişmelerle doğrudan ilişkilidir.

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik ticaret hacmi 2010 yılında yaklaşık 2,3 milyar dolar; 2011 yılında yaklaşık 2 milyar dolarla zirveye ulaşmıştır. Türkiye'nin Suriye'den ithalatı 2006 yılında 143 milyon dolar iken, 2009 yılında kısmi bir gerilmeye rağmen 2010 yılında 452 milyon dolara ulaşmıştır. 2009 yılında ithalat seviyesinin gerilemesinde Türkiye-Suriye ilişkilerinden daha çok küresel ekonomide yaşanan kriz etkili olmuştur. Türkiye'nin 2010 yılında Suriye'den gerçekleştirmiş olduğu ithalat 452 milyon dolar iken 2011 yılında yaklaşık % 25 oranında gerileyerek 337 milyon dolar olmuştur. 2012 yılındaki ihracat bir önceki yıla göre yaklaşık %80 oranında gerileyerek 67 milyona düşmüştür. 2015 yılındaki ihracat yaklaşık %35 oranında yükselme yakalamış olsa da ihracatta yaşanan gerileme 2015 yılında da devam etmektedir. Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı ve Suriye'den ithalatında yaşanan negatif gerilemeler 2011 ile 2013 yılları arasında kendisini belirgin biçimde göstermektedir. Bu bağlamda 2011 yılı ve sonrasında Suriye içinde yaşanan gelişmeler ve devamında Türkiye-Suriye siyasi gelişmeleri, Türkiye'nin Suriye ile ticari ilişkisini etkilemiştir.

Türkiye 2011 yılında Suriye'ye 1.609.861 dolar değerinde ihracat yapmışken, bu değer 2012 yılında 1.111.900 dolar düşüşle 497.960 milyon dolara kadar gerilemiştir. Aynı yıl Suriye'den yapılan ithalat 336.046 bin dolarken 2012 yılında % 200 oranında düşüşle 67.448 bin dolara gerilemiştir. 2004 yılında Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı yaklaşık 395 milyon dolar olup, Türkiye'nin toplam ihracatının %0,62'sine denk gelmektedir. Aynı yılda Türkiye'nin Suriye'den ithalatı 248 milyon dolar iken, bu rakam Türkiye'nin toplam ihracatının % 0,3'üne denk gelmektedir. 2014 yılıyla beraber Türkiye'nin toplam ihracatı 2004 yılına göre % 149,5 oranında büyümüştür. İthalat ise aynı dönemde % 148 oranında artmıştır. Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 2004 yılı ile 2011 yılı arasında % 307,8; ithalatı da % 36 oranında büyümüştür. Suriye'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı 2006 yılı ile 2010 yılı arasında sürekli artmıştır. 2006 yılında Suriye'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı % 0,71 iken bu

oran 2010 yılında % 1,62'ye yükselmiştir. Türkiye'nin Suriye'den ithalatı, toplam ithalat içinde 2005 yılında % 0,12 iken; bu oran 2010 yılında % 0,24'e yükselmiştir. Ticaret hacminde yaşanan pozitif gelişmeler, 2011 yılına kadar devam etmiştir. Suriye kaynaklı dış göçün başladığı 2011 yılı ve sonrasında Türkiye'nin Suriye'ye ithalat ve ihracatında belirgin sert düşüşler yaşanmıştır. Ancak Suriye'ye yönelik dış ticaret hacminin düşmesinin Türkiye'nin toplam dış ticaretinde önemli bir etkisi olmamıştır. 2014 yılında Suriye'ye yapılan ihracatta 2013 yılına göre % 76 oranında büyüme gerçekleşmiş, ithalatında ise % 74 artış kaydedilmiştir. Ancak ithalattaki büyümede, 2011 yılının değerleri yakalanamamıştır.

Suriye'ye kitlesel göç öncesi yani 2011 yılına kadar ihracatta: 'Demir-çelik, Çimento, Mineral yağ ve yakıtlar' önemli yer tutarken; bu fasıllar yerini 2014 yılında gıda ürünlerine bırakmıştır. 2010 yılında 74.940.314 dolar değerinde hububat ihraç edilirken, 2014 yılında hububat ihracatı % 51 oranında artışla 113.472.229 dolara yükselmiştir. Toplamda 2010 yılında 133 milyon dolarlık işlenmiş gıda ürünleri ihraç edilirken; aynı fasıl 2014 yılında 616 milyon dolara ulaşmıştır. 2013 yılından sonra ihracattaki büyümenin ana nedeni Suriye'deki acil yardıma muhtaç insanlara yönelik yardım kampanyalarıyla sınır ötesinde yardım dağıtımları gösterilebilir. İhracattaki büyümenin acil insani yardım nedeniyle gerçekleştiğinin göstergesi de Eczacılık ürünleri faslıdır. 2010 yılında ihraç edilen Eczacılık ürünleri 523.751 dolar iken; 2014 yılında bu fasıldan yapılan ihracat %436 oranında artarak 2.284.943 dolara yükselmiştir. Bunlarla birlikte, Suriye iç savaşı, Suriye'de faaliyet gösteren Türk işletmelerinin iş yapma becerisini ve mali yükümlülüklerin Türk işletmelerince yerine getirilmesini doğrudan etkilemiştir. Örneğin Limak Holding Suriye'deki negatif gelişmeler neticesinde yıllık zararının 20 milyon dolar seviyesinde olduğunu belirtmiştir (Limak, 2014). Ayrıca Suriye'de faaliyet gösteren 136 Müteahhit firmanın toplam zararının 1,5 milyar dolara ulaştığı belirtilmektedir. Bu çerçevede Suriye'de bulunan yatırımcıların, ihracatçıların ve Suriye üzerinden Orta Doğu'ya ihracatta bulunan işletmelerin Suriye'deki zararlarını tespit etmek amacıyla Ekonomi Bakanlığı bünyesinde 'Suriye İzleme Merkezi' birimi oluşturulmuştur. Suriye'de zarar gördüğü tespit edilen Türk girişimcilerin kredi ve borçları '3 Seri No'lu Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması

Hakkında 6111 Sayılı Kanun Genel Tebliği' gereğince 'zorunluluk' kapsamında değerlendirilerek yeniden yapılandırılmış ve tahsilât süresi uzatılmıştır (GİB, 2012).

3.2.3. Turizm Üzerine Etkileri

2002 yılında 58. Türkiye Hükümeti'nin kurulmasıyla Türkiye-Suriye ilişkileri kapsamında olumlu yönde etkilenen alanlardan birisi turizmdir. İşbirliğine dayalı yakınlıkta ilerleyen ilişkiler sonucunda iki ülke arasında 2009 yılında 'siyasi, ekonomik, sağlık, eğitim gibi vb.' konularda ortak işbirliğini öngören Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile 40'a yakın ek protokol imzalanmış olup, karşılıklı vizelerin kaldırılması bu zaptların en önemlilerinden birisidir (ORSAM, 2009:32).

Vizelerin kaldırılmasından sonra Türkiye'ye gelen Suriyeli turist sayısı 2010 yılında 2009 yılına göre %76 artarak 900 bin'e yaklaşmıştır. Suriye'den gününbirlik gelişlerin yerini 1-2 günlük konaklamalar almıştır. Gaziantep'te Suriyeli konaklamalı turistler, kişi başına yaklaşık 150 dolar döviz bırakmıştır. Mersin'de de yaklaşık 100 bin civarında olan turist sayısının vizelerin kaldırılması sonucu turist potansiyelinin %100'e yakın turist artışına kaynaklık edebileceği öngörülmüştür (Emlak Kulisi, 2010). Bu ticari dinamizm Arapça bilen işgücü talebinin yükselmesine neden olmuştur. Dolayısıyla vizelerin kaldırılması, Güneydoğu ve Akdeniz Bölgesi ticaret merkezlerine dinamizm kattığı istatistiki bilgilerden ve bölge ticari merkezi yöneticilerinin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ancak 2011 yılından sonra Suriye'de siyasi kargaşanın başlaması ve Türk-Suriye ilişkilerinin gerginleşmesi bağlamında Türkiye'ye yönelen Suriyeli Turist sayısı etkilenmiştir.

Göç dalgaları ve Suriye-Türkiye gerilimi nedeniyle 2012 yılında gözle görülür biçimde Suriye kaynaklı turizm gelirlerine yansımıştır. Zira 2011 yılında 249,3 milyon dolar turizm geliri, % 51,3 oranında sert düşüşle 121,6 milyona gerilemiştir. Suriye'den elde edilen turizm gelirleri 2010 yılı ile 2012 yılı arasında % 61,4; 2010-2012 yılları arasında (revize sonrası) ise % 56,9 oranında düşmüştür. 2006 yılının turizm gelirleri değerine kadar gerileyen 2012 yılı Suriye menşeli turizm gelirleri; 2013 yılında % 122 oranında artarak 301 milyon 584 bin dolar olmuştur. 2014 yılındaki turizm gelirleri, 2013 yılının gelirlerine göre % 54,54 oranında artmıştır. TÜİK, 2013

yılında Suriye'den artan göç dalgası karşısında Suriye'den gelenleri (sığınmacı olmalarından dolayı) turist kategorisinden çıkarmıştır (TÜİK, 2013).

Suriye krizi, Türkiye sınırlarından Suriye kaynaklı giriş çıkış amaçlarının 'rol' değiştirmesine yol açmıştır. Türkiye'ye turist olarak gelen ve kaynak ülkelerine dönünceye kadar ülkeye döviz bırakan Suriyeli vatandaşlar yerini; sivil toplum örgütlerinin, yerel yönetimlerin, sosyal yardımların ve halkın bireysel yardımlarının destekleriyle yaşamlarını sürdürmeye çalışan ve belirsiz süreçte ülke ekonomisine maliyet yükleyen Suriyelilere bırakmıştır. Dolayısıyla Suriye kaynaklı kitlesel göç Türkiye'nin turizm gelirlerini doğrudan ve dolaylı olarak olumsuz yönde etkilemiştir. 2010 yılında yaklaşık 900 bin olan Suriye kaynaklı ziyaretçi sayısı 2011 yılında % 8,34 oranında artarak 974 bine yükselmiştir. 2012 yılında Suriye'deki ortaya çıkan politik yapı; Türkiye'ye yönelen ziyaretçi sayısını % 2,5 oranında (244 bin kişi) azaltmıştır. 2013 yılında Suriyeli ziyaretçi sayısının 2012 yılına göre % 71 oranında arttığı görülmektedir. Ayrıca Suriye kaynaklı ziyaretçilerin oranı, Türkiye'ye giren toplam ziyaretçi sayısına göre değişmektedir. Suriyeli ziyaretçiler, toplam ziyaretçiler içinde yıllara göre sırasıyla 2010'da % 3,1; 2011'de % 3,1, 2012'de % 2,2; 2013'te % 3,6 ve 2014'te % 3,1 orana sahiptir. 2011 ile 2014 yılları arasında Suriyeli turistlerin oranı sürekli artış göstermiştir. 2013 yılı ve 2014 yılındaki (2012 yılı ve öncesine göre) Suriyeli ziyaretçi sayısının artmasının nedeni Suriye'deki barış ve huzur ortamının kalmamış olmasıdır. Suriye kaynaklı dış göçün başladığı 2012 yılından sonra 730 bin Suriyeli turistin yaklaşık 84 bini; 2013 yılında 1,2 milyon ziyaretçinin yaklaşık 160 bini ve 2014 yılında da 1,1 milyon Suriyeli ziyaretçinin yaklaşık 208 bini Türkiye'den ayrılmamaktadır. Bu bağlamda ziyaretçi olarak gelen Suriyelilerin, sığınmacı statüsüne dönüştüğü söylenebilir.

3.2.4. Konut Piyasasına Etkileri

Sayıları 3 milyona yaklaşan Suriyeli göçmenler, Suriye'deki gelişmelere bağlı olarak sürecin uzamasıyla kaynak ülkelerine dönme düşüncesinden uzaklaşmaktadırlar (DHA, 2014). Yapılan bir araştırma; Suriye'de barış ortamının oluşması durumunda dahi Suriyelilerin anavatanlarına dönme eğiliminde olmadıklarını ortaya koymaktadır (İGAMDER, 2016:5). Türkiye Cumhuriyeti Devleti de Suriyeli göçmenlerin geri

dönme eğilimi gösterdiklerinin ve Türkiye’de kalıcılığı hedeflediklerinin farkına varmıştır. Bu çerçevede TOKİ ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü koordinasyonu ile yapılması planlanan ve üzerinde çalışılan Mülteci Konutları bu düşüncenin en net göstergesidir (TOKİ, 2015).

Suriyeli vatandaşların barınmak için konut kiralama veya satın almadaki mecburiyetleri arz talep dengesini önemli ölçüde bozmaktadır. Elde edilen araştırma sonuçları kiralanmış konutlarda birden çok ailenin bir arada kaldığı sonucunu ortaya koymuştur. Buna karşın Türkiye’deki konut sahipleri, Suriyeli mültecilere konutlarını, konut değerinin yaklaşık % 20, % 50 arasında değişen fiyat artışlarıyla kiraya vermektedir. Bu oran İstanbul’un bazı ilçelerinde % 20’lerle sınırlı kalırken; konut arzının konut talebini karşılamakta yetersiz kaldığı yerlerde özellikle de Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde bu oran % 50’lere kadar çıkmaktadır (Hürriyet, 2015a). Kilis’te konut kiralama ücretlerinin % 250 ile % 300 arasında artış göstermesinde Suriyeli göçmenler ana unsur olarak gösterilmektedir (Milliyet, 2014).

‘Suriyeli göçmenler köken ülkelerine dönseler dahi konut piyasalarında kiralama veya satın alma rayiç bedellerinde yakalanan fiyat düzeylerinden sonra bir düşüş olmayacağı’ düşünülmektedir. Gaziantep Kent Konseyi’nin (GKK), (GKK, 2014) Suriyeli göçmenlere yönelik hazırladığı rapora göre; Suriyeli göçmenlerden dolayı artan konut fiyatlarından faydalanmak isteyen Türk vatandaşlar, Suriye kaynaklı kitlesel göçü fırsata çevirmektedir. Yerleşik vatandaşlar, konutlarını rayiç değerlerinin üzerinde Suriyelilere kiraya vermektedir. Aynı rapora göre, depo ve garajlarını dahi Suriyelilere kiralayan Türk vatandaşlarının olduğu yönündedir. Gaziantep Kent Konseyi, Suriyeli göçmenlerin daha da mağdur olmamaları için onlara TOKİ aracılığıyla sosyal konut inşa edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Suriye’deki iç karışıklığın sona ermesiyle de bu konutların daha düşük fiyat seviyesinde yerleşik vatandaşlara satılması önerilmektedir. (GKK, 2014:11).

2009 yılında Euro Bölgesinde patlak veren ekonomik kriz, Türkiye’deki konut piyasasını da etkilemiştir. 2009 yılı ile Suriye kaynaklı kitlesel göçün etkilerinin hissedilmeye başladığı 2012 yılına kadar kiralık konut ve satılık konut fiyat endeksleri durgun bir artışla yükselmiştir. 2012 yılından sonra ise Suriyeli göçmenlerin sayısının 2

milyonu aşmasıyla kiralık ve satılık konut fiyat Endekslerinin yüksek hızda arttığı görülmektedir. Konut satış sayıları 2012 yılından sonra Türkiye genelinde yaklaşık %50 oranında artmıştır. Bu oran Hatay, Mersin, Kahramanmaraş'ta %50'nin üzerindedir. Sınıra yakın illerden birisi olan Hatay'da 2012 yılında Konut satış sayısı 5.136 iken; 2013 yılında 10.145 artarak 15.281'e ulaşmıştır. Kahramanmaraş'ta 2012 yılında konut satış sayısı, 5.888 iken, 2013 yılından sonra 9.839; Kilis'te de 2010 yılında 894 olan konut satışı %210 büyüyerek 2013 yılında 1.881'e yükselmiştir. Mersin'de 2010 yılında 15.141 olan konut satışı, 2013 yılında 32.393'e yükselmiştir (TÜİK, 2016).

2012 yılından sonra Suriye'deki gelişmelere bağlı olarak sayıları önemli ölçüde artan Suriyeli göçmenler, Hatay, Kilis, Kahramanmaraş ve Gaziantep'te sosyal yaşamın dokusunu bozmuştur (Asi Gazetesi, 2015). Bu durum konut devir oranını etkileyen bir unsur olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Suriye'de yaşanan gelişmelerin, Suriye sınırındaki bölgelerde yaşayan Türk vatandaşlarının can güvenliklerini tehdit etmesi, Türk vatandaşlarının Suriye sınırı illerde kalıcılığını etkilemiştir. Özellikle, 2013 yılında bombalı saldırı sonucunda 52 kişinin hayatını kaybetmesi; yaşanması konut devir oranını artıran en önemli kırılma noktası olmuştur. 2016 yılının Ocak ayından itibaren Kilis'e, DAESH tarafından roket atılması sonucu 19 Türk vatandaşının hayatını kaybetmesi de yine konut piyasasına etki eden önemli bir husustur (Hürriyet, 2016). Bu doğrultuda, bölge illerinde kalmak istemeyen vatandaşlar ile Suriyeli sığınmacıların ihtiyaç duyduğu konutları, değerlerinin üzerinde kiraya vermek isteyen Türk vatandaşlarının, konut devir oranları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kısa süreli misafir görülen ancak tahmin edildiği gibi kısa süreli misafirliğin kalıcılığa dönüşmesi dar gelirli Türk vatandaşlarının geçim koşullarını oldukça zorlamaktadır. Türk vatandaşları, sığınmacılar nedeniyle 'kiralık daire' bulmakta zorlandığını, kiralık dairelerin ise sığınmacı öncesi kiralara göre oldukça yükseldiğini düşünmektedir (MDD, 2014). İnsani yaşam koşullarıyla bağdaşmayacak dairelerde iki-üç ailenin birlikte kalması, Türk devleti tarafından sunulan imkanların sığınmacılarca yetersiz addedilmesi gibi nedenlerle sığınmacıların bir kısmının rotasını Avrupa ülkelerinde yaşamakta olan akrabalarının yanına çevirmektedir.

3.2.5. Makro İktisadi Göstergeler Üzerindeki Etkileri

Yerleşik bir ekonomide belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerlerinin toplamı milli gelir olarak tanımlanmaktadır. Milli gelir toplumun refah derecesini gösteren önemli bir ölçüttür. Ülkelerin gelir-refah ilişkisini ölçmek için uluslararası bir takım veri setleri kullanılmaktadır: Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Büyüme Hızı bunların en önemlileridir.

Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), ülke sınırları içinde bir yıllık dönemde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerlerinin toplamından oluşmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2014:18). GSYİH'nin Üretim, Harcama ve Gelir açısından hesaplanması mümkündür. Çolak ve Aktaş'a göre (2010) GSYİH, yerleşik üretici birimlerinin belirli bir dönemde yurt içi faaliyetleri sonucunda üretmiş oldukları tamamlanmış mal ve hizmetlerin değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretilmesinde kullanılan girdiler toplamının düşülmesi sonucu elde edilen değerdir (Çolak ve Aktaş, 2010:8).

Tablo 1. Yıllara Göre Türkiye'nin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Gelişimi

Yıllar	CARİ FİYATLARLA			SABİT FİYATLARLA (1998)		Değer (Milyon \$)
	Değer	Büyüme Hızı	Deflatör	Değer	Büyüme Hızı	
	(Milyon TL)	(%)		(Milyon TL)	(%)	
2010	1.098.799	15,4	1.037,7	105.886	9,2	731.608
2011	1.297.713	18,1	1.126,7	115.175	8,8	773.980
2012	1.416.798	9,2	1.204,5	117.625	2,1	786.283
2013	1.567.289	10,6	1.278,8	122.556	4,2	823.044
2014	1.748.168	11,5	1.384,6	126.258	3,0	799.370
2015	1.953.561	11,7	1.488,0	131.289	4,0	719.967

Türkiye GSYİH'sı 2010-2015 yılı arasında sabit fiyatlarla TL cinsinden % 23,99 artmıştır. Aynı yıllarda GSYİH cari fiyatlarla % 77,79 oranında yükselmiştir. Türkiye'nin GSYİH'nın dolar cinsinden 2013 yılına kadar artarak devam ettiği, 2013 yılından sonra ise artış hızının gerilediği görülmektedir. Yıllar itibariyle GSYİH'nın TL cinsinden sürekli artış yakalarken dolar cinsinden gerilemesi dolar kurunun yükselmesi ile açıklanabilir.

Türkiye'nin büyüme hızı değerlendirilecek olursa yıllar itibariyle kesintisiz ancak dalgalı bir büyüme gerçekleştirildiği görülmektedir. 2010-2015 yılları arasında Türkiye, sabit fiyatlarla ortalama % 5,21; cari fiyatlarla % 12,75 hızla büyümüştür. Dolar cinsinden ise 2010-2013 yılları arasında % 7,67 oran hızıyla büyüyen Türkiye GSYİH'sı 2013 sonrasında -%12,8 gerileme kaydetmiştir (TÜİK, 2014).

Politik riskler ve can güvenliği endişesinden dolayı Suriye'de bulunan yatırımcılar ve iş adamları, 36 milyar dolar sermaye ile Suriye'yi terk etmiştir (Haberler, 2015a). Ancak bu sermayenin ne kadarının Türkiye'ye girdiği tam olarak bilinmemektedir. Suriye'yi terk ederek yatırımlarını daha güvenli ve likiditesi daha yüksek ülkelere transfer yolunu tercih etmişlerdir. Bu ülkelerden en önde geleni Türkiye olmuştur. Sermayeye sahip ve girişimci olan Suriyeliler, gerek şirket kurma suretiyle gerekse yabancı ortaklı sermayeli işletmelere ortak olarak Türk iktisadi hayatında yer almışlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde tasarruf ve sermaye sahibi göçmenlerin Türkiye'deki 'yabancı ortaklı' işletmelerde 'varlık ve artış' göstermektedir.

Tablo 2. Türkiye'de Kurulan Suriye Sermayeli veya Ortaklı Şirketlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Şirket Türü	Kurulan Yabancı Sermayeli veya ortaklı Toplam Şirket Sayısı	Suriye Kaynaklı Şirket Sayısı	Ortak Olunan Şirketlerdeki Sermaye Toplamı (TL)	Ortak Olunan Şirketlerdeki Ülkenin Sermaye Toplamı (TL)
2016	Anonim Şirket	125	4	590.000	430.000
	Limited Şirket	841	184	27.083.000	24.816.670
2015	Anonim Şirket	714	27	12.002.000	7.060.516
	Limited Şirket	4015	1.572	242.003.500	226.460.666
2014	Anonim Şirket	765	35	21.347.500	14.998.000
	Limited Şirket	3971	1.222	203.745.175	181.440.925
2013	Anonim Şirket	801	20	6.525.000	4.481.500
	Limited Şirket	3074	469	80.559.000	70.328.415
2012	Anonim Şirket	496	1	500.000	125.000
	Limited Şirket	3207	19	2.105.000	1.582.750
2011	Limited Şirket	3172	8	1.200.000	714.975

Kaynak: TOBB, 2016.

Suriye kaynaklı kitlesel göç başlamadan önce 2010 yılında Türkiye’de Suriye Ortaklı limited şirket sayısı görece az sayıdadır. Ortak olunan bu işletmelerdeki sermaye toplamı 15.000 (TL) iken Suriye kaynaklı sermaye toplamı yaklaşık 5 milyon TL’dir. 2011 yılında kurulan Suriye Ortaklı veya Sermayeli şirket sayısı 2010 yılına göre 6 artarak 8 limited şirkete yükselirken Suriyeli kaynaklı sermaye miktarı % 14 oranında düşmüştür. Ortak olunan bu işletmelerdeki sermaye toplamı 1.200.000 TL iken Suriyelilerin payı 714.975 TL seviyesindedir. Suriye kaynaklı kitlesel göç sonrası Türkiye’de kurulan Suriyeli göçmenlerin sermaye koyduğu şirket sayısı hızla artmıştır. 2012 yılında 3703 ‘yabancı ortaklı sermayeli şirket’ kurulmuş, bu şirketlerin, % 20’si İran (775), % 8,6’sı Almanya (321), % 4,5’i Azerbaycan (167) ortaklıdır. 2012 yılında kurulan Suriye ortaklı şirket sayısı 20’dir. Bu şirketlerin 19’u Ltd. Şti.; 1’i de Anonim Şirket olarak kurulmuştur. 2013 yılında kurulan YOS şirketlerinde bir önceki yıla göre %4,6 oranında büyüme yaşanmış olup, bu yılda kurulan YOS şirket sayısı 3.875’dir. Bu şirketlerin %12’si Suriye (489), %10’u Alman (394), %7.2’si İran (280) ortaklıdır. Suriye Ortaklı Sermaye şirketlerinin 469’u Limited Şirketi iken 20’si Anonim Şirkettir. 2014 yılında bir önceki yıla göre %22,2 oranında büyüme ile toplam 4.736 YOS şirketi kurulmuştur. Suriye Ortaklı Şirketlerin toplam YOS şirketler içindeki oranı % 26.5’tir (1257). Suriye’yi sırasıyla % 6,3 oranıyla (302) Almanya ve %5,8 oranıyla da Irak (275) takip etmiştir. 2015 yılının ilk on ayında 3899 YOS şirketi kurulmuştur. Bu şirketlerin içinde Suriye Ortaklı Sermaye şirketi sayısı 1.284’tür. Suriyelileri, 289 şirketle Almanlar, 241 şirket ile Iraklılar izlemektedir. Burada dikkat çeken husus: 2015 yılının ilk on ayında kurulan Suriye Ortaklı Sermayeli Şirket sayısının; 2010- 2013 yıllarında kurulan Suriye Ortaklı Sermayeli Şirket sayısı toplamından fazla olmasıdır. Suriye Ortaklı Sermaye Şirketlerinin, kurulan YOS şirketlerinin içindeki oranı kitlesel göç sonrasında artmaktadır. 2012 yılı sonrasında kurulan Suriye Ortaklı şirketlerin sermayelerinin de ciddi oranda arttığı görülmektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren Suriyeli işletme sayısı kitlesel göç sonrasında 2.827’ye yükselmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2015a).

Ancak Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi (DEİK), 31.12.2015 tarihi itibarıyla Türkiye genelinde Suriye sermayeli yasal işletme sayısının 3.680 olduğunu belirtmektedir (DEİK, 2015).

Suriyeli işletmelerin ağırlıkta buldukları sektörler: İnşaat, Otel ve Lokanta, Gayrimenkul ve Ulaşım'dır. Suriye menşeli işletmelerin, %33,2'si Toptan Ticaret, %21,4'ü Ev Eşyası Tamiri, %8,8'i İnşaat, %6,1'i Ulaşım, %5,7'si Emlak sektöründe yer almaktadır. Bu sektörlerin yanı sıra Hava Yolu Taşımacılığı sektöründe, Bilgisayarla ilgili alanlarda, Kimyasal Madde Ürünlerinin İmalatında bulunan Suriyeli işletmeler de dikkat çekmektedir (İşte KOBİ, 2015).

Suriyeli vatandaşlara ait işletmeler İstanbul'da yoğunlaşmaktadır. İstanbul sanayi, hizmet sektörü ve ulaşım ağı açısından önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle de Suriyeliler, İstanbul'u daha çok tercih etmektedirler. İstanbul'u sırasıyla Gaziantep, Hatay ve Mersin takip etmektedir. Suriye'den gelen Mersin'de şirket kuran göçmenler, 2013'te toplam dış ticaret sermaye şirketlerinin yüzde 16'sını oluştururken (109 firma), bu sayı 2014 yılı itibariyle 170'e ulaşmıştır (Mersin Esnaf ve Sanatkârlar Odası Birliği, 2014). Gaziantep'te 2014 yılı Aralık itibariyle 388 yabancı menşeli işletmenin sadece 244'ü (% 63) 2014 yılında kayıt başvurusunda bulunmuştur. Dış kaynaklı göç öncesi Gaziantep'te Suriye sermayeli işletme sayısı 10 iken; bu sayı göç sonrası (2011 yılı ile 2014 yılı arasında) 272'ye yükselmiştir. 272 işletmenin % 78'i sadece 2014 yılında kurulmuştur. İşletmelerin faaliyette buldukları sektörler, gıda ve tekstil ağırlıklıdır (Gaziantep Ticaret Odası, 2014:7).

Suriyeli vatandaşların Suriye'ye yakın illeri tercih ettikleri de görülmektedir. Suriye menşeli işletmelerin Suriye'ye yakın illerde artış göstermesinin birden çok nedeni bulunmaktadır:

1. Bu illerde, Türk vatandaşları ile göçmenler arasında sınır ötesi evliliklerden kaynaklanan akrabalık bağları bulunmaktadır.
2. Sığınmacıların, dil ve kültür benzerliğinden dolayı bu illerde 'dışlanma duygusu' yaşamaması ve gündelik yaşama kolay adapte olmalarıdır.
3. Sığınmacıların anavatanı olan Suriye'ye yakınlığın psikolojik bir etkiye sahip olmasıdır.

Suriye'deki gelişmelerin göçün seyrini doğrudan etkilemesi Türkiye'de bir dizi yeni kurumların kurulmasına, mevcut kurumların da görev, yetki ve sorumluluklarında değişikliğe neden olmuştur. Suriye iç Savaşıyla başlayan yoğun ve kitlesel göçler öncesine kadar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin salt göç misyon ve politikaları doğrultusunda bağımsız bir kurumu olmamıştır. 2013 tarihine kadar 'İltica, Göç, Yasal ve Düzensiz Göçlerle' ilgili iş ve işlemler Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı, Yabancılar Şube Müdürlüğü'nün görev ve sorumluluk alanlarındandı. 11 Nisan 2013'te yürürlüğe giren 6458 sayılı kanun ile İçişleri Bakanlığına bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur (GİGM, 2015d:47). 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile göç ve süreç yönetimi GİGM tarafından yürütölmeye başlanmıştır.

2014 yılı merkezi yönetim toplam bütçesi 436.332.901.000 TL olup bunun % 0,029'u oranında 125.634.000 TL GİGM'ne ödenek olarak ayrılmıştır (TBMM, 2014). 2015 yılında ise merkezi yönetim toplam bütçesinin (472.942.746.000 TL) % 0,038'i oranında 179.890.000 TL ödenek ayrılmıştır (TBMM, 2015b). Bu ödeneğin %14'ü (25.000.000 TL) geçici koruma altında bulunan göçmen nüfusun Genel Sağlık Sigortası harcamalarına tahsis edilmiştir. Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmenler, geçici koruma kapsamına alınmıştır (GİGM, 2016b). Dolayısıyla GİGM'nün bütçesinin Genel Sağlık Sigortası harcamalarına tahsis edilen ödenekte nüfusu 2.715.789 olan Suriyeli göçmenlerin ağırlıkta olduğu ve ödenekten en çok pay ayrılan yabancı kesim olduğu ifade edilebilir. Suriye kaynaklı dış göçün kitlesel göçe dönüşmesi üzerine göçmenlerin temel ihtiyaçlarının finanse edilmesi için toplumsal yardım kampanyaları düzenlenmiş, AFAD ve Kızılay hariç olmak üzere toplam 28 STK, göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır (KDK, 2015b).

Suriye Kaynaklı Dış göç, Türkiye'de onlarca Sivil Toplum Kuruluşunun bir araya gelmesini sağlayan ortak neden olmuştur. Suriyeli göçmenlere Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK) yanı sıra yerli vatandaşlar da nakdi ve ayni yardımda bulunmaktadır. Bireysel çabalarıyla Suriyeli göçmenlere destek verenler daha çok Suriye sınırına yakın illerde yoğunlaşmaktadır ve bu oran %31,6'dır (HÜGO, 2014:31). Gaziantep, Kilis ve Adıyaman Bölgesinin kalkınması için proje ve strateji üreten İpek yolu Kalkınma Ajansının verilerine göre; 2013 yılında 250 kurum, 2014 yılının ilk dört

ayında ise 110 kurum olmak üzere yapılan yardımların nakdi tutarı 255 milyon dolar olarak hesaplanmaktadır. Türkiye sınırları içinde yapılan organizasyonlar ile sağlanan kaynak, 2014 yılına kadar uluslararası alandan gelen nakdi yardım tutarına eşittir. Bu yardımlar Türkiye sınırlarında ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır. Suriyeli sığınmacılara yönelik nakdi ve aynı yardım sağlama sürecinde mahalli idarelerin yanı sıra birçok STK'yı da bir araya getirmiştir. Ayrıca, yardım dernek ve kuruluşlarının organize ettiği 5 bine yakın insani yardım araç-gereçleri taşıyan tır yurtiçinde ve sınırın sıfır noktasında Suriyeli sığınmacılara gönderilmiştir. Sadece Mersin'den yardım araç-gereçleri taşıyan 44 tırın iktisadi değeri 2.200.000 Türk Lirasıdır (UND, 2014a:12). Batman'da 2012 yılından Kasım 2015 tarihine kadar 15.672 kişiye toplamda 14.774.647 TL yardım yapılmıştır (İlke Haber Ajansı, 2015). Bu yardımın 2.117.466 TL'si barınma; 12.032.281 TL'si de sağlık harcamalarına kullanılmıştır (İlke Haber Ajansı, 2015).

Sığınma Kamplarında Suriyeli Sığınmacılara sunulan imkânların bir ilçe düzeyinde standartlarla eşdeğer olduğu, dünya genelinde sığınma merkezlerinin Türkiye'nin sunduğu imkanları göçmenlere sağlayamadıkları tespit edilmiştir (TBMM İHİK, 2013:8). Bu düzeyde imkan ve hizmet sunulması için de ortaya bir maliyet çıkmıştır. Bu maliyet AFAD'a göre 8 milyar dolardır. Suriyeli göçmenlere yönelik 2011-2015 yılları arasındaki toplam harcama 10 milyar doları aşmıştır (Memurlar.net, 2016). Bu harcama, Türkiye'nin 2012 yılı GSYİH'sinin %1,27'si, 2013 yılı GSYİH'nin %1,21'i; 2014 yılı GSYİH'nin %1,25'i ve 2015 yılı GSYİH'nin da %1,38'i kadardır.

Suriyeli sığınmacıların kalış sürelerinin uzamasıyla birlikte; Mayıs 2016 itibarıyla Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara yönelik harcadığı toplam tutarın 20 milyar dolara yaklaşmış durumdadır (TCC, 2016). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 05 Mayıs 2016 tarihinde 10. Balkan Ülkeleri Genelkurmay Başkanları Konferansında yaptığı konuşmada: 'Suriyeli göçmenlere bütçeden 10 milyar dolar (faturalı); bireysel ve toplumsal yardımlar ile sivil toplum kuruluşlarının harcamaları toplamıyla bu miktarın toplamda yaklaşık 20 milyar dolar olduğunu' açıklamıştır (TCC, 2016).

SONUÇ

2000 yılı öncesinde Türkiye ile Suriye: ‘Hatay, su ve terör’ konuları nedeniyle birbirine cephe alan iki ülke konumundadır. 2000 yılı sonrasında siyasi ortamın yumuşayıp ilişkilerin gelişmesi ‘su ve terör’ problemlerini çözüme kavuşturmuştur. Bu durum iktisadi ilişkilere de yansımış, dış ticaret hacminin de büyümesine katkı sağlamıştır.

2017 yılına gelindiğinde Suriye’de yaşanan olaylar tahmin edilenin aksine gelişmiştir. Siyasi ömrü 6 ay olarak tahmin edilen Beşar Esad, mevcut ağırlığını Suriye ordusu, Hizbullah ve DAEŞ’in katkıları ile korumuş; Rusya, Çin ve İran’ın da siyasi ve mali desteğini almıştır. 2015 yılının Eylül ayında ise Rusya’yı fiilen yanına çekmeyi başarmıştır. ABD, bu bağlamda Türkiye topraklarında Eğitim-Donat programını başlatmış, böylece ABD, Suriye Muhaliflerini Türkiye’de eğitmeye başlamıştır. ABD, eğitim gören muhaliflerden eğitim öncesi sadece ‘DAEŞ unsuru’ ile savaşılmasını ve Suriye ordusuyla mücadele edilmemesini şart koşmuştur. Suriye’de ilk etapta bir takım reform talepleriyle başlayan eylemler, zamanla kitlesel boyutlara ulaşarak yönetimi hedef almıştır. Esad yanlıları ve karşıtları arasında uzayan kargaşa yerini Daeş, Pyd gibi radikal gruplara bırakmıştır. ‘Suriye sınırında bulunan Hatay ve Şanlıurfa’da bombalı saldırıların olması ve yüze yakın insanın ölmesi; Ceylanpınar’a top mermilerinin düşmesi ve 5 kişinin hayatını kaybetmesi; IŞİD üyelerinin Türkiye’de kolluk kuvvetlerini hedef alması’ Suriye’de yaşanan gelişmelerin Türkiye’yi yakından etkilediğinin göstergesidir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını dahi bu derece de etkileyen Suriye iç savaşının Suriye’de yaşamakta olan insanları ne derecede etkilediği tahmin edilebilir.

Can ve mal güvenliği kalmayan 250-300 Suriyeli vatandaş, 2011 yılının Nisan ayında göç sürecini başlatmıştır. Beş yılı aşkın zamanda da bu göç, yerini kitlesel göçe bırakmıştır. Suudi Arabistan, Katar, AB ve ABD gibi ülkeler, Esad’ın ülkedeki ayaklanmalara altı ay kadar dayanabileceğini düşünmüşlerdir. Türkiye de aynı düşünce izdüşümünde yer almış ve yaklaşık 300 kişiyle başlayan göçün maksimum 100 bin kişiyle sınırlı kalacağını öngörmüştür. Ancak, 300 kişiyle başlayan göç, Suriye’deki iç savaşın uzamasıyla kayıt dışı göçmenlerle 3 milyon kişiyi geçmiştir. Suriye’deki iç

savaş nedeniyle; 7 milyon 600 bin insan Suriye içinde yerinden edilmiş olup, 12 milyon Suriyelinin de insani yardıma ihtiyacı olduğu açıklanmaktadır. Yaklaşık yarım milyon insan hayatını kaybederken; 5 milyonu aşkın insan da uluslararası alanda mülteci durumuna düşmüştür.

2016 yılının Nisan ayı ile beraber, Türkiye’de 2.8 milyon kayıtlı Suriyeli göçmen bulunmaktadır. Bu göçmen sayısı, Bursa’nın 2014 yılı nüfusunu aşmakta ve 2015 nüfusuna denk gelmektedir. Yeni bir şehrin kurulması kadar kayda değer iktisadi faaliyetleri içeren bu durum üretim faktörleriyle; arz-talep dengesiyle, mali harcamalarla, gelir dağılımıyla yakından ilişkilidir. Türkiye, barınma merkezlerinde Suriye Kaynaklı Dış Göç üyelerine beş yılı aşkın bir süreden beri dünya standartları seviyesinde hizmet sunmaktadır. İnsani yardım sahasında adından sıklıkla söz ettiren Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Suriyeli göçmenler konusunda uluslararası alanda da takdir görmektedir. Bu açıdan Türkiye küresel alanda ‘güven veren’ ülke imajını yenilemektedir. Ancak, yenilenen bu imajın iç dinamikler açısından algılanış biçimi tartışma konusudur.

Yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular sonucunda Suriye kaynaklı dış göçün ve bunun dayanağı olan Suriye iç savaşının Türkiye’ye dolaylı ve doğrudan ekonomik etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Kitlemel göçün, Türk ekonomisine doğrudan etkisi nüfus üzerindedir. Suriye kaynaklı göç, 2015 yılında Türkiye’nin 78 milyon 741 bin 53 olan nüfusunu %3,49 oranında artırarak 81,5 milyona yükseltmiştir. Türkiye’nin 2003-2010 yılları arasında ‘sıfır sorun’ politikası doğrultusunda Suriye ile siyasi, ekonomik, eğitim, kültür alanlarındaki yapılan işbirliği hem Suriye’ye hem de Türkiye’ye olumlu katkılar sağlamıştır. Bu katkı özellikle 2010 yılı ve 2011 yılının ilk aylarında Türkiye’nin dış ticaret kaleminde belirgin biçimde görülmektedir. 2010 yılında Türkiye’nin Suriye ile dış ticaret hacmi 2.3 milyar dolardır. Bu durum, Türkiye-Suriye iktisadi ilişkilerinin altın çağını yaşadığını göstermektedir. Aynı dönemde Suriye de Türkiye ile dış ticaretini geliştirmiş ve Türkiye ile ihracat hacmini maksimum seviyeye çıkarmıştır. 2011 yılından 2015 yılına kadar ki zaman dilimi gözden geçirildiğinde iki ülke arası siyasi ilişkilerin kutuplaşmaya dönüşmesi dış ticaret

hacminin 2012 yılında ‘dip’ yapmasına yol açmıştır. 2011-2013 yılları arasında Suriye’ye yapılan ihracat ve ithalat hacmi hızla gerilemiştir.

İç savaş öncesi turist olarak Türkiye’yi ziyaret eden Suriyeli vatandaşlar, günümüzde sosyal ve toplumsal yardımlarla hayata tutunmaya çalışan sığınmacıdırlar. Böyle bir durumda turizm gelirlerinden değil artan mülteci maliyetlerinden söz etmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla Suriye kaynaklı göç, turizmi de doğrudan etkilemiştir. İşgücü ve işgücü dışı maliyetlerin girişimciler üzerinde oluşturduğu finansal yükümlülükler işgücü arzını elinde bulunduran Suriyeli Mültecilerle Türk işçilerinin bazı illerde takasına neden olmuştur. Böylece bölgesel işsizlik; toplam işsizlik oranını ve sayısını artırmıştır. Ayrıca Suriyeli sığınmacıların işgücü ücretlerinde düşüklüğe ve kayıt dışı istihdamda artışa neden olmuştur.

2011 ile 2015 yılları arasında yani kitlesel göçün başladığı ve iç çatışmanın devam ettiği; Suriyeli vatandaşların ülkemizde bulunduğu süre zarfında enflasyon rakamlarının dalgalı seyrettiği görülmektedir. Bunda Suriye kaynaklı göçün salt etkisinden söz etmek anlamlı olmayacağı gibi etkisinin olmadığını ifade etmekte objektif bir değerlendirme dışında kalacaktır.

İç savaş sonrasında ortaya çıkacak olan Suriye konut sektörü, alt yapı hizmetleri, elektrik dağıtım kanalları, gıda, sağlık ve eğitim hizmetleri ve yapılarında ortaya çıkacak 206 milyar dolarlık tahribatın Türkiye’nin katkılarıyla yeniden inşası ikili ilişkiler için dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Bu dönüm noktası Türkiye’de düşük standartlarda yaşamlarını sürdürmeye çalışan Suriyeli vatandaşlar için hem geri dönüş hem istihdam sebebi olabilir. Diğer yandan Türk mühendislerin, iş adamlarının Suriye’nin yeniden imarında yer alması Türkiye’ye de döviz girişi sağlayacak ve Cari İşlemler Açığının kapatılmasında önemli fonksiyon görecektir. Devletin sığınmacı politikasının kamp çadırlarına hapsedilmesi, kamp dışında yaşamlarını sürdüren sığınmacılar içinse bir strateji yoksunluğu iktisadi külfetin önlenebilirliğini tartışmaya açmaktadır.

İktisadi bulgular neticesinde, mülteci hareketlerinin Türkiye ekonomisine etkilerinin uzun vadeli olacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Suriye krizinin ve kriz sonucu ortaya çıkan göçmenlerin iktisadi etkilerinin sınırlı olmasının yanında, Türkiye'nin makro ekonomik göstergelerinde de çok önemli bir paya sahip olmadığını göstermektedir. Ancak Suriye'nin:

1. Jeoticiari ve jeostratejik önemi;
2. Diğer alternatif ulaşım ağlarına göre düşük maliyetlerle Orta Doğu pazarlarına ulaşım imkanına sahip olması
3. Türkiye ile 911 kilometre uzunluğunda toprak sınırdışı olması,
4. Suriye'deki terör olaylarının Türkiye'nin güvenlik ve politik risklerini artırması nedeniyle

Suriye'nin Türkiye-Türkiye'nin de Suriye için önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir

KAYNAKÇA

Aktan, C, Can. (2007). “Bir Sosyal Sermaye Olarak Kültür”, www.canaktan.org/felsefesosyo/kultur-anasayfa.htm, (22.11.2007).

Angrist, Joshua. ve Kugler, Adriana. (2003). “Protective or Counter-Protective? Labour Market Institutions and The Effect Of Immigration on EU Natives” *The Economic Journal*, 113.

Arango, Joaquin, (2000) “Explaining Migration: A Critical View”, Unesco Blackwell Publishers, www.ingentaconnect.com/content/bpl/issj/2000/00000052/00000165, 2000.

Babataş, Gönül. (2007). “Beyin Göçü ve Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Yapısının Beyin Göçüne Etkisi”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.7. S.28; 263-266.

Bahar, Bilgen. (2003). *Sosyal Sermaye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Barajas, Adolfo., Chami, Ralph., Ebeke, Christian. and Tapsoba1, Sampawende, (2012). *Workers’ Remittances: An Overlooked Channel of International Business Cycle Transmission? IMF Working Paper*, International Monetary Fund 12(251).

Başel, H. (2007). “Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri”, Prof.Dr. Haşmet Başar’a Armağan, 53. Kitap, Yayın No: 595, İstanbul.

Beth, J. (1994). *Asch with Courtland Reichmann, “Emigration and its Effects on the Sending Country”*, Centre of Research on Migration Policy RAND, Santa Monica, 43-47.

Boswell, Christina.(2007). “Migration Control in Europe after 9/11: Explaining the Absence of Securitisation”, *Journal of Common Market Studies*, 45(3), 589-610.

Capps, Randy., Fix, Michael., Yi-ying Lin, Serena. (2010). “Still an Hourglass? Immigration Workers in the Middle-Skilled Job” Migration Policy Institute, September, Cornelius WA.

Castles Stephen. and Wise, R, Delgado (2008). Migration and Development: Perspectives from the South. Geneva: International Organization for Migration.

Castles, Stephen. (2000). International Migration At the Beginning of the Twenty-First Century: Global Trends and Issues, UNESCO.

Castles, Stephen. and Miller, J, Miller (1998). The Age of Migration, 2nd Edition, Macmillan, London.

Claude, Valentin, P, Marie. (2004). Illegal Immigration: Juggling Economic Imperatives Political Risk and Individual Rights, Council of Europe Publishing, Brussels.

Coleman S, James. (1998). “Social Capital in the Creation of Human Capital”, The American Journal of Sociology, Vol 95, Supplement: Organizations and Institutions Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure, 1988 Council of the European Union, (2003). European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World, Brüksel, 12 Aralık 2003.

Çağlayan, S. (2006). “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sayı.17.

Çağlayan, Savaş. (2006). “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkileri”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz, (17); 67-91.

Çolak, Ö, Faruk. ve Aktaş, Alaattin. (2010). Makro Ekonomik Göstergelerin Yorumlanması. Efil Yayınevi, Ankara .

Demircioğlu, M. (1998). “Türkiye’den Dış Göçün 35. Yılında Gelinek Nokta, Beklentiler”, Metin Kutsal’a Armağan, Ankara.

Demirel B.A. (2004). “Doğuda Göçün Temelleri”, Baskent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı, Pivolka, Sayı.14.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), (2015). 31.12.2015 Tarihi İtibariyle Türkiye'de Faaliyette Bulunan İşletmeler.

Dışişleri Bakanlığı, (2011). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önemi, www.mfa.gov.tr, Erişim Tarihi: 11.07.2017.

Doğanay, Hayati. (1997). Türkiye Beşeri Coğrafyası, MEB Yayınları, İstanbul.

Ekonomi Bakanlığı, (2015a). Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Firmalar, 30.06.2015 tarihli Liste .

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Teşkilatı (OECD), (2009).Uluslararası Göç: Küreselleşmenin İnsani Yüzü

Erder S. (2006).Yabancısız Kurgulanan Ülkenin Yabancıları, Uluslararası Göç İsgücü ve Nüfus Hareketleri, Derin Yayınları, İstanbul.

Eren, M. (2013). Türkiyen'in Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar. Yıl: 27 Sayı: 98.

Faist, T. (2003).Uluslararası Göç ve Ulus aşırı Toplumsal Alanlar, Bağlam, İstanbul.

Faist, Thomas. (2003). Uluslararası Göç ve Ulus aşırı Toplumsal Alanlar. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Faist, Thomas. (2007). “Göç-Güvenlik Bağı: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası Uluslararası Göç ve Güvenlik” İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Fawcett, T, Jacqueline. (1989). “Networks, Linkages and Migration Systems”, International Migration Review, 23(3), The Centre for Migration Studies, New York;671-680.

Gale, Stephen (1973). "Explaining Theory and Models of Migration", *Economic Geography*, C.49, No.3; 125-128

Gayri Safi Yurtiçi.Uluslararası Af Örgütü (UAÖ), (2014). Hayatta Kalma Mücadelesi Türkiye'deki Suriye'den Gelen Mülteciler.

Gaziantep Kent Konseyi (GKK), (2014). Gaziantep'te Yaşayan Suriyeli Misafirlere İlişkin Rapor: Sorunlar ve Çözüm Önerileri.

Gaziantep Ticaret Odası (GTO), (2014). Gaziantep Ticaret Odası Faaliyet Raporu, Gaziantep.

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), (2012). 3 Seri No'lu Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması Hakkında 6111 Sayılı Kanun Genel Tebliği.

Gezgin, M.F. (1994). İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk işçileri, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, No:546, İstanbul.

Ghosh, Bimal. (2006). Migrants' remittances and development. Myths, rhetoric and realities. IOM. Geneva: The Hague Process on Refugees and Migration, Den Haag.

Gmelch, G. (1980). "Return Migration", *Annual Review of Anthropology*; 135-159.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), (2015d). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu .

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), (2016a). Suriyeli Göçmenlere Ait İstatistikler.

Gönüllü, M. (1996). "Dış Göç", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fak. Dergisi.

Gürak, H. (2006). Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi, Ekin Yayınevi.

Güven, S. (1997). Dış Göç ve İşçi yatırım Ortaklıkları, TODAİE Yayını No:168, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HÜGO), (2014). Türkiye'deki Suriyeliler, www.hugo.hacettepe.edu.tr, Erişim Tarihi: 21.08.2017.

Huysmans, J. (2000). "The European Union and the Securitization of Migration," *Journal of Common Market Studies*,38(5);751-777.

Hürriyet, (2013). 23 TL'ye 10 saat Suriyeli. <http://www.hurriyet.com.tr/23-tl-ye-10-saat-suriyeli-24636356>, Erişim Tarihi: 02.08.2017.

İçduygu, A. ve Ünalın T. (1997). Türkiye'de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri, Türkiye'de İçgöç Konferansı, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997,İstanbul Tarih Vakfı Yayını.

İltica ve Göç Araştırmaları Derneği (İGAMDER), (2016). Türkiye'de Yaşayan Mültecilerin Ateşkes İlanına İlk Tepkileri – Analiz <http://www.igamder.org>, Erişim Tarihi: 04.09.2017.

İpek Yolu Kalkınma Ajansı (İKA), (2014). İpekyolu Kalkınma Ajansı Dezavantajlı Gruplar, Göç Ve Sosyal Uyum Komisyonu 3. Toplantı Tutanağı. Gaziantep, www.ika.gov.tr, Erişim Tarihi: 09.09.2017.

İpek, N. (2006). İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür Yayınları.

İş'te Kobi, (2015). Suriyeli firma sayısı 10 bini aştı. <http://www.istekobi.com.tr>, Erişim Tarihi: 11.09.2017.

Joppke, C. (2007). "Immigrants and Civic Integration in Western Europe" içinde Keith Banting, Thomas J. Courchene, and F. Leslie Seidle, *Belonging? diversity, recognition and shared citizenship in Canada*. Montreal: Institute for Research on Public Policy.

Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK), (2015b). Suriye için 'Sana ihtiyacım var' yardım kampanyası başladı, www.kdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.07.2017.

Katseli, L. T., Lucas, R.E.B. and Xenogiani, T. (2006). Effects of Migration on Sending Countries: What Do We Know?, OECD Development Centre Working Paper No. 250, OECD, Paris.

- Kaya, M. (2009). “Beyin Göçü Entelektüel Sermaye Erozyonu” Eğitime Bakış, Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi, Ocak-Şubat-Mart (13); 14-30.
- Keeley, B. (2009). International Migration: The Human Face of Globalisation Organization for Economic Co-operation and Development, OECD, Paris.
- Keleş R. (1998). İç Göç Maddesi, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, imge Kitabevi, 2. Baskı.
- Lahav, G. and Messina, A. (2006). The Migration Reader: Exploring Politics and Policies, Lynne Rienner Publishers.
- Lee, M. (2005). “Human Trade and the Criminalization of Irregular Migration”, International Sociology of Law, (33); 1-15.
- Legrain, P. (2007). Immigrants: Your Country Needs Them, London: Little, Brown Book Group.
- Lucas, R.E.B. (2005). International Migration and Economic Development: Lessons from Low-Income Countries, Edward Elgar in association with the Expert Group on Development Issues, Swedish Ministry for Foreign Affairs, Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA.
- Markova, E. (2010). Effects of Migration on Sending Countries: Lessons from Bulgaria, GreeSE Paper No: 35, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, The Hellenic Observatory, The European Institute.
- Massey, A., Kouaouci, H., Pellegrino, T. (1998). Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. and Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. Population and Development Review, 19(3); 431-466. Makalenin çevirisi Dedeoğlu, S., Oskay, B., Özbek, Ç., Sirkeci, İ. ve Yüceşahin, M.M. (2014). “Uluslararası göç kuramlarının bir değerlendirmesi” Göç Dergisi, 1(1), 11-46.

Mutluer M. (2003).Uluslararası Göçler ve Türkiye, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Mülteciler Dayanışma Derneği (MDD), (2014). Türkiye’de mülteci olmak.

Nakhoul E,T. (2004). Uluslararası İşgücü Göçü ve Türkiye. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler Ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü; Eylül 2004-Ankara

Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), (2009). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Cilt 1 - Sayı 11; Kasım 2009

Özdemir, K. (2004). Türkiye’de Kırsal Sanayinin Kentlere Olan Göçler Üzerine Etkisi, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt II.

Özkaplan, N.(1999). İşgücü Piyasasına Ait Kavramların Sorgulanması. Ekonomik Yaklaşım Cilt 10, Sayı 32, Bahar.

Öztürk, S.(2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi. Mevzuat Dergisi, 2005.

Ratha D. ve Sirkeci İ. (2012). “Göçmen Dövizleri ve Küresel Mali Kriz”, Migration Letters, December, 9(4); 329–336.

Ravenstein, E. G. (1885). “The Laws of Migration”, Journal of the Royal Statistical Society, 48(2). London, UK; 167–235.

Regets, M. (2008). “Evolving Markets: Adapting to the New High-Skilled Migration”, Harvard International Review, 30(3);62-66.

Scheve, K. F. and Slaughter, M. J. (2001). “Labor-Market Competition and Individual Preferences over Immigration Policy”, Review of Economics and Statistics, 83(1);133–145.

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, 15.baskı, Güzem Can Yayınları, No:20, İstanbul.

Siddiqui, T. (2012). “Impact of Migration Poverty and Development” Migrating out of Poverty Working Paper 2, September, University of Sussex, UK.

Smith, J. P. and Edmonston, B. (2007). The Immigration Debate: Studies on the Economic, Demographic, and Fiscal Effects of Immigration, National Academy Press, Washington.

Stalker, P. (2000). Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration, Boulder, Colorado, Lynne Rienner Publishers.

Stark O. and Bloom, D. (1985). “The New Economics of Labor Migration”, American Economic Review 75;173-178.

Sterkx, S. (2003). “Cross-pillarisation at the intersection of EU migration and refugee policy and the Union's external relations”, EUSA 8th International Biennial Conference, Universty of Antwerp, Belgium.

Talas, C. (2011). Toplumsal Ekonomi, Çalışma Ekonomisi, İmge Kitabevi, İstanbul, 7. Baskı.

Tayanç, T. (1999). “Yurtdışına İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri” Ekonomide Durum, 6.Kitap.

Taylor Edward J, Arango Joaquin, “International Migration and Development”, Population Index, Vol 62, No2, 1996.

Tekeli İ. (2008).Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (1997).Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi, Türkiye’de İçgöç Konferansı, Bolu-Gerede.

Tekeli, İ. (2008). Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toksöz G. (2006). Uluslararası Emek Göçü, I.Baskı, İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Toksöz, G. (2006). Uluslar arası Emek Göçü, I.Baskı, İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), (2015). İzmir Çeşme Konutlarında Taş İşçiliği Ön Planda, Ankara.

Tunç T. (1999). “Yurtdışına İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri” Ekonomide Durum, 6.Kitap.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (TCC), (2016). “Suriye’de Tüm Kırmızı Çizgilerin Aşılmasına Rağmen Bir Adım Atılmadı”, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2013). Turizm İstatistikleri, III. Çeyrek: Temmuz-Eylül 2013.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2016). Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2017). Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Kişi Başına

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), (2015). Üst düzey politika toplantısında, Suriyeli mülteci krizinin ev sahibi ülkelerin işgücü piyasasında neden olduğu olumsuz etkilerin giderilmesine yönelik çağrıda bulunuldu. <http://www.ilo.org>, Erişim Tarihi: 28.07.2017.

United Nations Development Programme, (2009). Human Development Report 2009, Overcoming Barriers: Human Mobility and Development, Palgrave Macmillan, New York.

Wallerstein, I. (1995). After Liberalism, The New Press, New York.

Weiner, M. (1995), The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights, HarperCollins:New York.

World Bank, (2014). Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook Migration and Development Brief 22, Migration and Remittances Team, Development Prospects Group.

Yalçın C. (2004).Göç Sosyolojisi, Anı Yayınları, Ankara.

Yalçın, C. (2004). Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara.

Yenigül, S.B. (2005). “Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri”, G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi, cilt: 18.

Yüksel, A.S. (1973).Ortak Pazarın (AET) Sosyal Düzeni ve Ortak Pazarla İlişkilerimizin Sanayimiz Açısından Sosyal Yapıya Muhtemel Etkileri, TİSK Yayınları.

Zachariah, K.C., Mathew, E.T. and Rajan, S. I. (2001). “Socio-Economic and Demographic Consequences of Migration on Kerala”, International Migration, March, 39(1); 63–87.

Zaim S. (1997). Çalışma Ekonomisi, Filiz Kitabevi, 10.Baskı, İstanbul.

Zimmerman, W. (1995). “Migrants and Refugee: A Threat to Security” içinde Michael S. Teitelbaum ve Myron Weiner (Editörler), Threatened Peoples, Threatened Borders: World Migration and U.S. Policy, New York and London: W. W. Norton & Company.

ÖZGEÇMİŞ

13 Kasım 1973 Ankara doğumluyum. İlk, orta ve lise öğretimimi Ankara Yenimahalle ilçesinde tamamladım. İktisat Fakültesi Lisans mezunuyum. Halen Selçuk Üniversitesi İktisat Bölümünde Yüksek Lisans yapmaktayım. Evliyim 2 kız çocuğu sahibiyim. İnşaat Sektöründe Müteahhit olarak kendi şirketimde çalışmaktayım.

Çalışanlarımın eğitim ve aldığı uzmanlıklarına katkıda bulunmaktayım. Her zaman eğitim ve öğrenime açık ve değer veren biriyim. Bu sebeple devamlı okumanın ve kendini geliştirmenin önemine inanırım. Organizasyon yönetimi alanında kendimi geliştirmenin yanı sıra seyahat etmeyi özellikle kültür gezileri yapmayı ve tarih kitapları okumayı çok severim.